

ÚVOD DO SROVNÁVACÍ VĚDY NÁBOŽENSKÉ.

NAPSAL

Dr. JOS. HANUŠ.

V PRAZE 1920.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ
V. KOTRBA.

NIHIL OBSTAT.

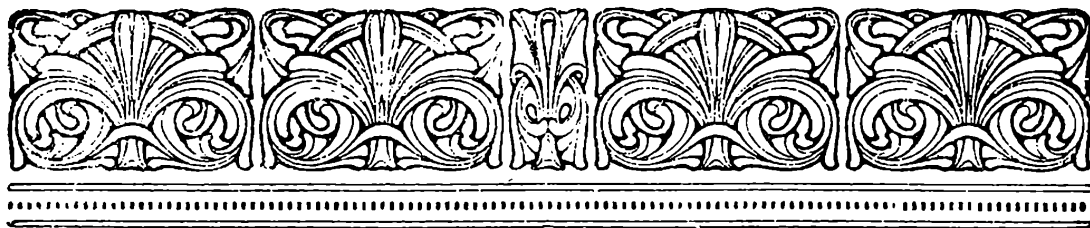
Prof. Dr. V. Šanda, censor.

IMPRIMATUR.

Pragae, die 29. Octobris 1920. Nro. 15.485.

† **Dr. Ant. Podlaha**, vicarius generalis.

Předmluva.

Mohutným příbojem vln vzdělaného světa kolem doráží otázka studia náboženské vědy srovnávací na půdu vlasti naší.

Ač tato věda jako samostatné odvětví náboženských dějin vystupuje teprve v druhé polovici minulého století, přece vykazuje netušený rozmach zvláště v Anglii, Francii, Německu, Americe v řadách filosofů, sociologů, theologů, historiků, ethnologů, kteří jsouce odborně vzděláni, se svých hledisek snaží se rozluštití těžké záhady náboženských zjevů, jejich původu, vývoje a vzájemných vztahů.

Netušený pokrok vědeckého bádání jako ve filosofii, psychologii, theologii, tak i v ostatních pomocných vědách otevřel brány novým neznámým dosud širým krajům náboženského života. Znalost východních jazyků starých, sanskrtu, pali, čínštiny seznamuje nás s posvátnými knihami náboženství indického, čínského, perského, s jejich věroukou, mravoukou i kultem novějším i starým.

Rozluštění písma obrázkového na památnících staré kultury egyptské, předkolumbijské v Americe, znalost písma klínového a starých jazyků semitských a sousedních, nesčetné vykopávky a objevy dodávají bohatý materiál ku studiu náboženství starých národů vzdělaných.

V době nejnovější počíná se pěstovati ethnologie náboženská národů nevzdělaných, misionáři, cestovatelé, ethnologové studují náboženský život současných divochů, jejich jazyky, národopisná věda ethnologie i folklor proniká i do života všech národů starých před přijetím vzdělanosti a náboženství zjevených, anthropologie předhistorická shledává na nových objevech primitivní kroky života duševního.

Tyto nové poznatky rozvířily snahu studovati náboženství různých národů vzdělaných, současných i z dávné minulosti, náboženské projevy národů primitivních — proniknouti k původu a počátkům vývoje náboženského, z podobností základních a nahodilých srovnávati zvláště křesťanství s náboženstvími ostatními a hledati společný původ cestou přirozenou bez zvláštní nadpřirozené pomoci a osvětlení Božího. Povstává nová věda a pro ni zřízeny na všech téměř světových universitách zvláštní stolice pro srovnávací vědu náboženskou, utvořeny vědecké společnosti, pořádány kongresy učenců.

A rozmachem studia nového vytvořili učenci badatelé směrnice vlastní, theorie, jež jsouce často zabarveny jednostrannou filosofií, psychologií, sociologií a nedbajíce historické pravdy, samy se pochovávaly, by ustoupily novějším, správnějším. Byl a jest to dosud směr racionalistický, jenž brání mnohým učencům přijmouti zdravý směr historicko-kulturní, ethnologický a tak přiblížiti se pravému pojetí náboženských zjevů.

Jestliže studium náboženství nynějších i starých učinilo velké pokroky, vymanilo se z různých nesprávných předpokladů a teorií a přiblížilo se historické pravdě, zbývá přece ohromné pole dosud neprobádané, volající bystré duchy k nové práci, — ale ve zvláštním odvětví dějin náboženských, tak zv. srovnávací vědě náboženské jest dosud velmi málo docíleno a to proto, že tak zv. komparatisté, nepřihlízejíce k duchu náboženství

různých a k celé historické pravdě, často lehkomyslně z nahodilé nebo zdánlivé podobnosti věr, obřadů, obyčejů usuzovali na příbuznost, vypůjčení té oné nauky a to hlavně na úkor zjeveného křesťanství. Tím velmi ublížili nové vědě a ji znehodnotili. I proti tomu směru dobrodružnému v nové době vážně ozývají se hlasy a vybízejí k šetření historické pravdy a hlubšímu studiu.

A výsledky nové vědy náboženské kácejí vědecké modly nesprávných předpokladů zvláště vývojové theorie: Všichni národové i na nejnižším stupni vývoje stojící mají překvapující vědomí o vyšší nadzemské bytosti, byť někdy zatemněné nebo bájemi porušené, vědomí, jímž vysoko stojí nad každým sebe vyvinutějším zvířetem.

Dále víc a více vystupuje význam náboženství v dějinách lidstva v srdcích lidských hluboko tkvících a ne jako něco pomíjejícího, zevnějšího nebo lidmi chytrými vymyšleného.

A konečně křesťanství, podrobené novou vědou zkoušce ohněm, srovnávané s ostatními, obhazuje svůj zvláštní ráz nadpřirozeného původu, třebas svou vyvýšeností a předností neposuzovalo ledabyle významu jiných velkých náboženství, na př. buddhismu.

Úkolem této příručky jest seznámiti veřejnost naši s novou vědou náboženskou, s jejím historickým vývojem. Přehled literatury příslušné, vzniklé školy a theorie na půdě srovnávacích dějin náboženských mají vrhnouti trochu světla do dílny učenců a vésti k vlastní práci a studiu.

Ve zvláštní kapitole o metodě srovnávací ukázano na nevědecký, někdy i úmyslně nepřátelský postup komparatistů proti křesťanství.

Další část věnována jedné z nejdůležitějších stránek náboženských dějin totiž různým systémům o prvotních formách náboženských, které čím dále se blíží theistickému pojetí náboženství, jak je prvotní zjevení hlásá.

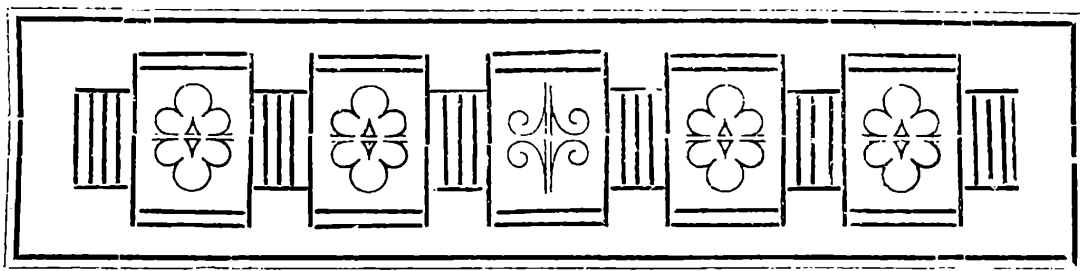
A na konci nový směr naznačen v tomto bádání vědeckém, tak zvaná ethnologie náboženská svou metodou historicko kulturní, k níž připojena zmínka o pravděpodobném náboženském vědomí lidí předhistorických a o poměru této vědy nové k prvotnímu zjevení.

Dílko toto zpracované dle přemnohých pramenů (v práci citovaných), francouzských, částečně anglických a německých, jež byly po ruce v „Národní knihovně“ a v knihovně Institutu katolického v Paříži, dle zkušeností získaných vědeckým stykem s profesory odborníky v Paříži, zvl. ethnologem A. Brosem z Melunu — nechce si hájiti nároku, že celá literatura byla zde shrnuta: jest jen úvodem do srovnávacích dějin náboženských účel má více informativní, ale přece ne méně důležitý, ukázati chce na namítnuté již theorie, o nichž tu a tam některé monografie v českém rouše byly vydány a nezasvěcencům mohly by se ještě dnes při neznalosti pokroku vědy zdáti pravdivými.

Účelem této příručky jest, podnítiti vážné studium vědecké v různých oborech náboženské vědy a zároveň vésti správnou vědeckou metodou ku zdatu, jenž může jen posílití úctu k náboženství a zvláště k vyvrcholení náboženství v učení Kristově, hlásaném církví katolickou.

V Paříži, v červnu 1920.

Spisovatel.

DÍL I

Dějiny srovnávací vědy náboženské.

Věda náboženská, ve svém nynějším pojetí týkající se všech náboženství, jednající o jejich původu, vývoji a vzájemných vztazích, jest vědou novou z druhé polovice 19. století.

Samozřejmě jest však, že lidstvo nepočalo teprve v nové době přemýšlet o těchto problémech náboženských, nýbrž ve všech dobách i nejstarších zajímalo se o otázku tu, byť ne ve smyslu vědeckém, kritickém a všeobecném.

I. Možno stanoviti pro přehlednost toto období počátků této vědy: 1. nejstarší filosofie řecko-římské; 2. od počátku křesťanství až do racionalismu XVIII. stol.; 3. směr racionalistický.

II. Dějiny náboženství jako samostatné vědy náboženské.

1. Již ve starověku filosofové řečtí snažili se vysvětliti původ a význam náboženských tradic svého národa, později chtěli někteří mezi nimi proniknouti i ráz náboženství cizích.

Ovšem i v té době všeobecné cítění národní a náboženské nepřálo tomuto studiu.*) Ano, pro-

---

*) Sua cuique civitati religio, Laeli, est; nostra nobis. Cicero (pro Flacco 28.)

jevovat mínění o náboženství, o bozích odlišné od víry obecné, pokládáno bylo za skutek vlastizrádný, proto také ti, kteří u druhých národů viděli božstvo a víru cizí, nezmiňovali se o tom před lidem a nepátrali po původu a významu jejich náboženství, nejvýš srovnávali jejich božstva s domácími (na př. Baala syrského s Jovem, Tanithu Karthaginskou s Junonou). Tak dlužno souditi o kněžských školách v Egyptě, Chaldecku, že se obíraly jen náboženstvím vlastním.

Teprve za výprav Alexandra Vel. a podobně rozšířením panství římského náboženství východní pronikala na západ.

První v tom směru podává Herodotos zprávy o chrámech, bozích, obyčejích Egyptanů, Peršanů, Chaldeů více pro ukojení zvědavosti v rouše historickém — později teprve podrobněji seznamují nás se starožitnostmi náboženskými.

Hermippos o Zoroastrovi (dle Plinia), Apollodoros o mythologii hellenské, Varro v I. stol. př. Kristem (*Antiquitates rerum humanarum et divinarum*) dle sv. Augustina ve spisu *De Civitate Dei*, Diodoros Sicilský o zemi barbarů v Egyptě, Assyrii, o heroické době řecké Plutarchos Strabo, Josefos Flavios, Pausanias o starožitnostech řeckých.

Všecky tyto zprávy nemají ceny vědecké, kritické, methodické. Tak podobně sluší souditi o pokusech Filostrata, Porfyria a Jamblika, kteří, chtějíce zastíniti a snížití šířící se učení Kristovo, smyšlenými divy obetkali život Apollonia z Tyany, Pythagorův, vyvýšili učení brahminské. Více napsáno o bájích a legendách řeckých božstev. Tak Hesiodos v *Theogonii* vykládá o božstvech zplazených z Gaie a Tartara, Krona a Rhey, Dia s různými bohyněmi. Xenofanes, Herakleitos ostře kárají dětinské tradice, plné hrubé smyslnosti i nemravnosti, jež urážejí důstojnost bohů. Kritias na př. zřejmě vytýká, že lidé vymyslili si bohy, by jimi potvrdili závaznost zákonů a ustanovení. Než

tyto výtky nezviklaly dosud víry v bohy, opěvované básníky a kněžími římského imperia. Ale filosofové snažili se při veškeré úctě k tradicím lidu vysvětliti původ božstva.

Známý jest v tom směru tak zv. Euhemerismus a výklad allegorický.

Euhemeros, řecký filosof z konce IV. stol. př. Kr., vyslaný králem macedonským Kassandrem (301—298) na výzkumnou cestu do Indie, praví, že našel na ostrově Panchaii na vých. břehu Arabie nápisy, svědčící o tom, že bohové mythologičtí byli původně knížata, rekové, slavní filosofové zbožnění lidem. Ač možno o pravdivosti jeho zprávy pochybovati, mínění Euhemerovo bylo velmi záhy rozšířeno, spisy jeho přeloženy do latiny od Ennia, (v Římě názor jeho, ač vysokou třídou patriciů a kněží pokládán za bezbožecký, byl všeobecně přijat. Naproti tomu mínění Lukreciovo, hájené stoiky a epikureovci, že chorobná fantazie básníků a smělá vynalézavost vymyslíla bohy, byla tímto výkladem zatlačena).

V Řecku rozšířil se mezi filosofy výklad allegorický o původu božstev. Demokritos a Empedokles vidí v bózích jednoduché splynulé atomy a čtyři základní živly přírodní, které prostému lidu jevíly se jako zosobněné symboly, by zachováli si úctu k abstraktním naukám o přírodě a mravnosti. Prodikus bohy přímo pokládá za zosobnění zjevů přírodních.

Této metody užili Platonikové, eklektikové a stoikové, Plutarchos rozšiřuje ji i na náboženství sousedních národů, na př. Zoroastrovo.

Ve spisu o Isidě a Osiridovi vidí v Osiridovi stotožněním s Dionysem, vše blahodárné a prospěšné lidem v přírodě, v Isidě zbožněný živel ženský. Jestliže Osiris usmrcen a rozsápán Tyfonem, značí vlastně, že tělo jest smrtelné, ale duše nesmrtelná, nezničitelná, kdežto její projevení viditelné (tělem) jest pomíjející. Toto zosobnění živlů přírodních jest provázeno báječnou etymologií, úva-

hami filosofickými, náboženskými a mravními a při tom zdá se lidu jako samozřejmé, že tvůrcové těchto allegorií a mytů třebaš neznámí tak to vskutku vymyslili — o tom nikdo nepochyboval.

V době rozšíření křesťanství Platonova filosofie zpracována novoplatoniky o nejvyšším bohu, jemuž bohové ostatní slouží jako prostředníci; tímto monotheismem a allegorickým výkladem chtěla čeliti křesťanství, v mnohosti kultů snaží se dokázati jednotu náboženství. A když v říši římské všechna možná náboženství nalezla přijetí světovládných Římanů a pronikala jejich kult, hleděli filosofové novoplatonikové i nové útvary tak zv. synkretismu v III. stol. vysvětliti allegoricky a obhájiti proti křesťanství.

A v době této byl výklad tento lidem uznáván a věřen, nikdo nepochyboval o tom, že tak musí býti, co tradicemi náboženskými bylo potvrzeno, co opěvali básníci, třebaš to byly příběhy velmi smyslně líčené, nemravné, milostné historky, zálety bohů, proměny zvířecí, hněv bohů, trestání lidí i nevinných.*) Ovšem období takovéto víry značilo poslední chvíle skomírajícího pohanství, škola skeptická nové akademie uznávala mravouku a dogmata tradiční, ale neuznávala víry v božstva a myšlenek mythologických.

2. Proti těmto teoriím a proti tehdejšímu synkretismu, všeobecnému smíšení náboženství pohanských, stálo křesťanství s předchozím náboženstvím židovským neústupně na svých pravdách, nemohouc dle svého poslání splynouti se zředěným názorem pohanským a s jeho nevázaností mravů a tím zpečetiti svůj zánik.

S hlediska historického o počátku kultu vidí sv. Otcové jednomyslně v pohanství porušení prvotních zjevení. Rozšíření pohanství jich ne-

---

*) J. Reville, Les Phases successives de l' Histoire des Religions, Paris, 1909 str 58.

překvapuje. Většina jich, jak praví Dom. Calmet,*) bez obtíží uznávají, že Abraham a jeho otec klaněli se modlám. A příčinu toho zjevu udávají trojí:

Jednak připisují démonům lest tuto, by oklamali lépe lidstvo, že napodobili právě náboženství,**) dle jiných Bůh se přizpůsobil k hrubému názoru tehdejších Hebreů a aby je odvrátil od kultů pohanských, trpěl ve své bohoslužbě některé věci, které je poutaly. Dle třetího mínění mnoho podobností jest připisováno jednotě pokolení lidského a světlu, které osvětluje každého člověka, přicházejícího na tento svět.

V prvních stoletích křesťanských všeobecná byla víra, že náboženství přirozené, vepsané do srdce lidského, bylo doplněno od počátku zjevením prvotním od Boha, toto zjevení bylo zdokonalováno postupně tím, co zjeveno bylo Mojžíšovi a prorokům a konečně samým Synem Božím Ježíšem Kristem, vtěleným pro spásu lidstva.***) Mimo Judsko nebylo ani náboženství přirozené, ani zjevené zachováno nerušené, nýbrž mnohobožství proniklo celý svět.

Bible a apokryfy židovské a křesťanské jen skrovné zprávy podávají o vírách a úctě náboženské pohanů, s nimiž byli Židé ve styku, rovněž velmi zřídka v písmě sv. nalézáme vysvětlení tohoto pohlouzení lidstva. V Genesi a v knize Moudrosti (kp. 13—14) čteme trojí druh modloslužby: Úctu sil přírodních, úctu modlám prokazovanou a kult mrtvých.

Všichni národové, ať pohané, ať židé, mají pokání činiti a očekávati spásu od Boha neznámého nebo zneuznaného, kterého apoštolové Ježíše vzkříšeného hlásají světu.

*) Pinard, *Semaine d' ethnologie religieuse*, Paris, Beauchesne, 1913 str. 58

**) Sv. Augustin, *De Civitate Dei* II. 25; VIII. 22.

***) Bricout, *Où en est l' histoire des Religions*, Paris, Letouzey 1911 str. 6—7.

Spisovatelé křesťanští jako Tertullian (Apolo-
gie 17) vidí v pohanství prvky křesťanství, jak
svědčí známý jeho výrok: Anima naturaliter chri-
stiana, nebo jiné správné názory filosofů pohan-
ských, jako Platonův o jednom Bohu, vykládají
jako čerpané ze zjevení Mojžíšova, ač velká vět-
šina bludů a názorů nemravných, obsažená v my-
thech a obřadech pohanských, jest osudným po-
blouzením lidstva vzdáleného přímého vychování
Božího.

Eusebios Cesarejský snad jediný vidí v té do-
bě v pohanství přirozený poměr mezi duchem málo
vyvynutým prvních lidí a mezi kulty pohanskými,
jež postupem vzdělanosti a vývoje duševního se
také znenáhla zdokonalovaly.*)

V pozdějších stoletích theologové křesťanští
hájili výlučně postavení církve Kristovy jako jediné
učitelky národů, nestarali se o náboženství poha-
nů a vzniklého ve st. VII. Islamu, jedině byli ve-
děni snahou získati tyto národy církvi, tu a tam
některé pravdy, obsažené v náboženstvích těch při-
pustili, ale všeobecně nauky ty jako odporující
spáse zavrhovali. Podobně i ve středověku, kde zá-
klady víry vědou a filosofií řeckou ve scholastice
osvětleny, vztah víry k duševním mohutnostem, ci-
tům, mystický ráz probrán, rovněž i otázka spásy
nevěřících, nestarali se theologové o znalost ná-
boženství cizích.

Jedině misionáři, jdoucí do krajín východních,
jako Dominikáni provázející Marka Pola r. 1272
(u mongolského chána Kublaje), Františkáni, Jan
z Monte Corvino v Pekingu, podávají kusé zprávy
o náboženství Číňanů, Peršanů a národů afrických
(Raimund de Pennafort, Raimund Lulle st. XIV.)**)

Založeny školy k naučení se jazyku arabskému,
hebrejskému a pod., než zvláštní zájem o studium

---

*) J. M. Lagrange, Etudes sur les Religions sémitiques
Paris, 1907 str. 3.

**) J. Reville cit. 70.

náboženství a o vývoj dějin náboženských tím probuzen nebyl.

První vynikl Roger Bacon, Františkán († 1294), jenž ve spisu *Opus maius* roztřídil národy dle náboženství: na pohany (nevzdělaných národů) modloslužebníky a polyteisty, Tatary, Sarraseny (mohamedány), židy a křesťany.

Podobně učinil kardinál Mikuláš z Kusy († 1464) ve spisu *Dialogus de pace seu concordantia fidei*, kde proti dosavadnímu názoru křesťanů na pohany ukázal vědecký zájem o nekřesťanské náboženství.

Výpravami křížovými, úpadkem scholastiky vzkrášeno, studium klasické, humanismus obnovil přestavování mythologie řecké a římské, humanisté pozdější snaží se vysvětliti tajemství a pravdy křesťanské pomocí mythů pohanských.

Reformace protestantská autoritě církevní nepřátelská nestará se rovněž o náboženství pohanské. Víme, jak Luther ostře odsoudil mínění Zwingliho, že pohané mohli býti ve své dobré víře spaseni, mínění, které i scholastikové sami hájili.

V boji proti článkům víry katolické, ve studiu bible, jediného pramene víry, vyplněna byla veškerá činnost reformatů a theologů protestantských i katolických ve stol. XVI. a XVII.

Více světla k otázce náboženství pohanských přinesli misionáři z východu, z Ameriky, Afriky, Ješuité (Acosta 1590),*) jehož údaje o náboženstvích v Mexiku a střední Americe jsou doposud nejlepším pramenem dějin náboženských, Františkáni (Jan z Torquemady, † 1614, Bernardino de Sahagun), Dominikáni. Mnohé jejich objevy, popisy náboženských věr, obyčejů jsou velmi cennými pomůckami, ač ani oni ještě nezaložili vědy náboženské.

---

*) J. Reville str. 73.

Rovněž John Spencer († 1693) o obřadních zákonech Hebreů, Vossius (*de theologia gentili* 1642), Kircher *Oedipus Aegyptiacus* (1652—5), Hollanďan Jurien *Histoire critique des dogmes et des cultes depuis Adam jusqu' à Jesus Christ* (Amsterdam 1704), Banner (*Explication historique des fables* ve smyslu evhemerickém) nepodávají kriticky a metodicky cenného obrazu o různých náboženstvích, stojíce na půdě dogmatické, a všechna náboženství pohanská vysvětlují jako poblouzení prvotního zjevení. Podobný názor hájili i protestanté až do doby racionalismu do XVIII. stol.

Mezi národy východními také v této době připomíná se snaha poznati a srovnati náboženství sousední. Tak čínští poutníci budhističtí posláni do Indie, by zde vyšetřili původ budhismu, mohamedán Al-Berouni (ve stol. XI.) popisuje náboženství indická. Zvláštní zmínku činí M. Müller ve svých přednáškách konaných v Royal Institution 1870 v Londýně o prvním „kongresu“ náboženském v Delhi ve stol. XVI. *) Indický císař tatarský Akbar (1542—1605) pozval k svému dvoru židy, křesťany, Mohamedány, Brahmíny, Zoroastrovce, dal přeložiti posvátné knihy. Než jak jich měl málo! Neměl původního textu Ved a nemohl dary ani hrozbami pohnouti brahmíny k překladu Ved. Pouze Atharvavedu a Upanišády (knihy již daleko pozdější a více filosofického a mystického obsahu, které liší se od Ved jako Starý Zákon od Talmudu) mu přeložili. Rovněž neměl ani pořádného překladu Zend Avesty, velice mu málo prospělo, že pozval z Kirmanu Zoroastrovce Ardšera. A o budhismu ani zmínky u Akbara, ač každý čtvrtek byly u něho konány náboženské rozpravy. Jeho učený Abulfazl nemohl u budhistů ničeho poříditi. Akbar chtěl vyvoliti dle těchto náboženských rozprav nej-

---

*) M. A. Müller, *Introduction to the Science of Religion*, London, Longmanns Green 1873 (1 Lecture).

lepší náboženství, než k žádnému prý se nepřiklonil.*)

3. Období racionalismu.

Náboženské boje mezi katolíky a protestanty různých sekt ve stol. XVI. a XVII. měly ten neblahý následek zvl. u protestantů, že otrásly nejen autoritou církevní nýbrž i Boží, v pochybnost uvedly nadpřirozený původ náboženství a tím nepřímo prohlásily rozum za soudce pravosti víry a náboženství. První počátek racionalismu v Anglii jeví se již u Herberta Lorda Cherbury,**) jenž r. 1645 v knize „De religione Gentilium“ náboženství prohlašuje za výsledek dějinného vývoje lidstva. Dle něho pravdy náboženské základní (o Bohu, povinnosti se mu klaněti, o mravnosti, zbožnosti, lítosti nad hříchy, o životě posmrtném) jsou společny všem náboženstvím, a co nad to náboženství přirozené vidíme v náboženstvích pozitivních, jest vymyšleno od kněží a státníků, kteří chtěli tak náboženskými zákony a obřady lid v poslušnosti udržovati. Ovšem dosud uznával platnost všech základních pravd křesťanských. Podobně Locke (The Reasonableness of Christianity 1695) uznával zjevení i rozum za dar Boží, jež nemohou si odporovati, ale rozumu přiřkl právo posuzovati zjevení, neodporuje-li pravidlům rozumové činnosti a vyloučiti vše, co by bylo nad chápavost jeho.

Podobně Tolland, Collins, Shaftesbury uznávají pouze náboženství a zjevení přirozené v mezích rozumové činnosti.

Nejpřednějším hlasatelem náboženství přirozeného byl Hume.***) Hledá původ náboženství ve

---

*) J. Reville v knize citované a jiní racionalisté rádi vytýkají katolické církvi neústupnost a nesnášenlivost náboženskou, klade za vzor svobodomyslný buddhismus přístupný jiným názorům a míněním. Zde viděti jasně pravé smýšlení buddhistů a brahmínů, jak nechtěli své posvátné knihy zneuctiti.

**) Cit. u J. Reville str. 83. násl.

***) Hume, The natural history of Religion 1757.

zkušenosti lidské, vysvětluje je pouze potřebou rozumu vysvětliti věci, které zajímají člověka, a city, bázně a naděje, jež vyplývají z jeho závislosti na nich.

Hume, nepřítel metafysiky, kritik pozitivistický, tvrdící, že člověk své badání nucen jest omeziti pouze na svůj rozum (entendement), determinista v dějinách, odmítá nadpřirozené více z důvodů historických nežli filosofických. Ideu Boha považuje za přirozený výplod ducha, člověk má schopnosti vytvořiti Boha dle svého obrazu a dle stupně svého vzdělání.*)

To však jest zvláštní v anglické škole racionalistické, že nezavrhují křesťanství, naopak zdůrazňují jeho velký význam a prospěšnost, uznávají pravdy náboženské v něm obsažené — toliko způsob vyjádření a označení nesprávnými a bludnými formami nutno opravit rozumem. V duchu tomto reformním povstávají sekty křesťanské, jako Quakerové, Unitáři, Methodisté — náboženství přirozené zde zatlačováno křesťanstvím byt sektářským.

Ve Francii myšlenka o náboženství přirozeném rychle se ujala mezi filosofy, ač byla ostře potírána autoritou světskou i církevní — ale měla ráz daleko ostřejší, přímo protikřesťanský.

Voltaire mezi prvními (v Dictionnaire philosophique, čl. Religion) uznává náboženství pouze za přirozený výplod ducha lidského a to deisticky; člověk počal pouze jedním Bohem, lidská slabost si jich přimyslila později více, filosofie však zase jen jednoho Boha uznává k vysvětlení záhadných zjevů přírodních. Náboženství jest jen pro pořádek, různé formy náboženské vymyšleny od kněží theologů, ničemníků, kteří chtěli zotročiti lidstvo.

---

*) J. Reville v cit. spisu str. 86 vidí v Humeovi prvního hlasatele myšlenky vlastní, že představy o Bohu jsou souvztažny se stupněm vzdělání — snižuje zde objektivní cenu náboženství na subjektivní relativní cenu dle chápavosti jednotlivců.

Voltaire stejně ostře kárá proto Mohameda jako papeže. Voltaire neznal starých náboženství, ani podstaty nových, nestaral se o to, jen polemikou mělkou se zabýval proti církvím tradičním a zvl. katolické, hleděl sesměšnit bibli a děje křesťanům posvátné, jež nazýval padělkem ducha lidského. Tak smýšleli ostatní encyklopedisté, ač spisy jejich byly censurovány. Sensualismus a hrubý materialismus jest příznakem té doby (La Mettrie, Helvetius, d'Holbach, Volney*) jako Hume názory své a názory své doby vkládá do dějin náboženských, učává tento vývoj pojmů náboženských: uctívání živlů a sil přírodních, hvězd, kult model a symbolů, dualismus; kult vesmíru a duše světa, Demiurgia; náboženství vymyšleno od lidí a schytralci udržováno. Náboženství úplně odtrhuje lidi od mravnosti. Jeho celá práce, nekritická, bez důkazů, byla sestavena jen dle jeho názoru sensualisticko-positivistického a protináboženského. K Volneyovi dluží se podobná obsáhlá, ale nezáživná práce Dupuisova: *L'origine de tous les cultes ou la Religion universelle* 1794 (12 sv.). Dupuis, profesor na Collège de France, žák Holbachův, snaží se vysvětliti původ všech náboženství jednou myšlenkou, jedním „klíčem“, by jí použil jako berana proti křesťanství (doba revoluční): Astronomie a fysika jest původcem všech bohů a všech náboženství (i Kristova), jež jsou jen symbolickým nebo allegorickým výkladem zjevů fysických. I Kristus jest jen slunce velkonoc nebo beránek jarní rovnodennosti. Tak osudně apriorismus protikřesťanský klesl do největších nesmyslů.

Podobně druh jeho Court de Gebelin († 1784) allegoricky vysvětluje původ náboženství z potřeby ducha lidského vysvětliti zjevy přírodní.

---

*) Volney, *Ruines* 1791, *Recherches nouvelles sur l'histoire Ancienne* 1814, *Catechisme du citoyen français*, *Loi naturelle ou Principes physiques de la morale* cit. u J. Reville str. 92—93.

Člověk všechny zjevy oživil i neživé bytosti, přidal různé báje, obrazivost vykreslila bohy jako postavy lidské a tělesné, by jim naznačila zjevy přírodní, vše to proto, že lidé první neznali příčin a sil přírodních, a v posledním spisu, *Erziehung des Menschengeschlechtes* 1780 vyjadřuje vůdčí ideu prvotního zjevení ducha božského celému lidstvu, pronikajícího od poznání nižšího k vyššímu, od náboženství autority k svobodné víře mravní (historický panteismus).*) V témž duchu vyvinul myšlenku tu protest. kazatel na dvoře velkovévody saskovymarského Herder († 1803). Dle jeho *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784—91) dějiny lidstva jsou projevem moci a sil božských, totožných se silami přírodními, jež nejsou ničím jiným než různými způsoby věčné činnosti boží. Bůh jest v přírodě, není přirozeného a nadpřirozeného, jest principem činným, živým, člověk jest jen posledním článkem bytostí organických, světem svobody, omezeným přírodou, okolností (podnebím, potravou). Dějiny lidstva nejsou určovány člověkem jednotlivcem, nýbrž celou společností, rasou, podmínkami sociálními. Herder opírá se o psychologii lidu, potírá zde individualismus, razí cestu nové sociologii.

Uznává dosud zjevení prvotní i zázraky jako působení Boží v přírodě, ale racionalisticky a bez důkazů kritizuje křesťanství, vida v něm neobyčejný vliv náboženství východních, zvl. Zoroastrismu Zend-Avesty, chce rozeznávat čisté křesťanství evangelia (náboženství Kristovo) od křesťanství dogmatického (religio de Christo), které zavrhne a chce uplatnit prvky křesťanství jako ducha každého náboženství bez přívěsků dogmatických.**)

*) Reville cit. 120.

**) V témž duchu Benjamin Constant (1830) ve svých spisech veden protináboženskými ideami racionalismu francouzského, chce osvobodit náboženství od „neblahého“ zko-

Nový směr razil v protestantismu německém kazatel Schleiermacher († 1834), profesor theologie v Halle a pak v Berlíně, jenž ve svých spisích *Reden über die Religion und Dogmatik* náboženství chce osvoboditi od jha dogmatismu a racionalismu a prohlašuje je za zvláštní stav vědomí, cit závislosti, *Abhängigkeitsgefühl*; jest to přímý styk ducha lidského s nekonečným a se životem veškerenstva, který projevuje se v přírodě listvu.*)

Tento cit náboženský, jednotný všem lidem, vyjádřen jest různými formami zevnějšími, dle nadání a schopností jednotlivců a původců, z nichž Kristus byl největším geniem.

Bychom poznali podstatu náboženství, třeba vyloučiti z běžných náboženství vše, co lidsky přidáno jinými církvemi, definováno jako články víry jinými slovy náboženství nynější dogmatická mají cenu relativní, z nichž trvalou má jen základ všech náboženství, náboženský cit závislosti na nekonečnu (strach, údiv).

Rousseau a priori sestrojil původ náboženství přirozeného, aniž dbal historie, ač po příkladu anglických filosofů vysoko cení křesťanství.

President de Brosses v *Dissertation sur les dieux fétiches* (1760) již století napřed — dle zpráv Portugalců ze záp. Afriky o negrech a úctě kamenů a předmětů umělých, talismanů (*factitius*, *feitico*) modloslužbu pokládá za počáteční útvar náboženský — ovšem neznal jiné historie, jinak by této nesmyslné nauky nebyl ani složil.

V Německu racionalismus šířil žák Leibnitzův theolog Wolf, jenž přijal myšlenky Lockeovy, že není rozporu mezi zjevením a rozumem; rozum má odhadnouti pravdu zjevení jen s tím rozdílem,

---

molení dogmatického kněžími a zdůraznění při všech náboženstvích náboženskou schopnost přijmouti čisté prvky náboženského vzrušení.

*) J. Reville cit. 129.

že základem badání v Německu bylo zjevení a tudíž škola snažila se dokázat, že zjevení jest rozumné. Tím povstává spor mezi supranaturalisty a antisupranaturalisty — Wolf jako Leibnitz připouštěl zázrak jako myšlený Bohem v úradku věčném, zasahující do řádu přirozeného.

Tito theologové hájili posvátnost a historičnost bible, nepřipouštěli mythů, ale hleděli zázraky častokráte vysvětliti prapodivnými výklady (na př. Jonáš nebyl 3 dny v břiše velryby, nýbrž v hospodě zvané u velryby.*) Tím ovšem posvátnosti bible tito němečtí protestanté mnoho neposloužili.

V Německu církve protestantské dbaly na pravověrnost vůči bibli, není zde tak křiklavých nepřátel ani v dobách pozdějších jako ve Francii; ač Bedřich Vel. vyznamenával francouzské nevěrce, na theology německé nemělo to velkého vlivu.

Ale racionalismus tam přinesl neblahé ovoce, chválené od racionalistů nynějších: Zvrácení víry dosud téměř všeobecné ve zjevení nadpřirozené při počátku dějin náboženských, popření zázraku nebo aspoň jeho znehodnocení pro základ dějin náboženských a konečně uznání náboženství pouze přirozeného u lidstva jako základ veškerého badání náboženského, tedy nevědecký, apriorismus ovládl studium vědy náboženské. Ovšem při tom v Německu mluvilo se o křesťanství s úctou, totiž o křesťanství zdeformovaném těmito předpoklady. Arci i racionalismus v těchto zemích pěstovaný nezaložil vlastní vědy náboženské, nýbrž pojil se buď k všeobecným dějinám, nebo filosofii, psychologii.

Léssing, německý to Voltaire, proniknut pantheistickými myšlenkami Spinozovými, vystupuje proti intelektualistické škole Wolffově a proti dogmatickému křesťanství, pokládá dogmata za časové a nedokonalé vyjádření náboženských pravd,

---

*) J. Reville cit. 102.

prohlašuje jen relativní cenu zjevených náboženství, žádaje proto naprosté snášenlivosti všech věr a vyznání (Nathan der Weise).

Z pravého náboženství vylučuje filosofii, morálku, sociologii, chce jen na psychologii založiti tento vztah člověka k nekonečné bytosti, ovšem nedbá historie a důkazů dějin a tím uzavírá své náboženství do nejasného vědomí náboženského, ač filosofie a historie zavržené rád k tomu používá.*)

Přímo opačně postupuje jeho sok na berlínské universitě Hegel († 1831 na cholera), jenž právě na filosofii a rozumové metafysice vytvořil budovu náboženského absolutního idealismu. Základní jeho názor byl: Jest jediná pouze skutečnost reální, duch, jenž jest myšlenka a bytost sama táž v přírodě i v duchu lidském. Tuto myšlenku rozvinul svou dialektikou a priori v soustavu metafysickou. Tento duch, projevený v myšlence lidské, není pojem nehybný, věčně v sobě uzavřený, nýbrž stále živý a činný v duchu lidstva, v zákonech, v řádu přírodním, v činnosti lidské, ve stálém vývoji.

A náboženství jest vlastně vývoj tohoto ducha veškerenstva, jenž vyvrcholil v projevení se ducha Boha v Kristu Bohu-Člověku. Historie náboženství jest nutný vývoj této věčné myšlenky od forem primitivních až do křesťanství se všemi lidskými představami umělými a obraznými. A na základě tohoto filosofického apriorismu sestavil obraz vývoje a rozdělení náboženství ve tři skupiny:

I. Náboženství přírody:

1. náboženství bezděčné. Magie.
2. zdvojení vědomí v sobě nebo náboženství podstaty.
  - a) náboženství míry (čínské),
  - b) náboženství cbravosti (brahmanské),
  - c) náboženství přemítání vnitřního (buddhistické).

---

*) Reville str. 141.

3. Přechod od náboženství přírody k náboženství svobody:

- a) náboženství dobra neb světla (perské),
- b) náboženství bolesti (syrské),
- c) náboženství tajemství (egyptské).

II. Náboženství individuality duchovní:

- a) náboženství povýšenosti (židovské),
- b) náboženství krásy (řecké),
- c) náboženství prospěchu nebo rozumu (římské).

III. Náboženství dokonalé: křesťanství.*)

Třebas význam náboženské filosofie Hegelovy zatlačen v dějinách do pozadí jako pouhá umělá smyšlenka bez historického podkladu (Hegel neznal náboženství východních a málo věděl jen o křesťanství), přece názory jeho o vývoji náboženském přijaty se zápalem od racionalistů protestantských ve škole tübingské (od zakladatele Ferd. Chr. Baura, žáka Hegelova, a zvl. od Fr. Strausse, jenž ve spisu „Das Leben Jesu“ vidí v Kristu mytické zjevení se idee ducha veškerenstva, v II. vyd. 1864 svůj názor fantastický a protihistorický zmínil sice, ale stejně jeho mínění o mythickém původu křesťanství patří do zlomyslného romantismu, nyní od protestantů úplně opuštěného).

Smělé theorie racionalistů o původu náboženství, popření nadpřirozeného zjevení a snížení křesťanství vyvolalo přirozeně horlivost a snahu theologů a filosofů katolických obhájití základy zjevení prvotního a božský původ křesťanství; známé dílo Aug. Nicolase *Etudes philosophiques sur le Christianisme* vyšlo ve třiceti vydáních a bylo všeobecně překládáno. Než i do extrému ve snaze obhájití prvotní zjevení zašli dále někteří theologové jako de Bonnard, Bonnetty, de Maistre, kteří v každém náboženství pohanském i nejodchylnějším viděli stopy zjevení a je za jediný pramen náboženství pokládali, zavrhuje schopnost lidské-

---

*) J. Reville 152.

ho rozumu poznati přirozené pravdy náboženské. Tradicionalismus tento církví, jak známo, zavržen.

II. Dějiny náboženství jako samostatné vědy náboženské.

Až do polovice XIX. stol. byly dějiny náboženské pěstovány jako součást theologie, filosofie, všeobecných dějin; s dějinami kulturními však, jež mají v nové době svůj počátek, vystoupilo i studium náboženství jako nejprzednější činitel vzdělanosti do popředí.

A ohromná látka pomocná se hromadí: objevy archeologické, vykopávky v místech staré kultury biblické v Assyrii, Babylonu, Egyptě, neznámé dlouho nápisy hieratické písma obrázkového a klínového, i nápisy kultury předkolumbijské v Americe rozlušřeny, jazyky východních národů horlivě pěstovány na zřízených stolicích universit světových, posvátné knihy Indů, Peršanů*) a Číňanů překládány a přeneseny na západ. Mimo to množství památek náboženských sebráno na východě, uloženo do museí anglických (British Museum), německých, holandských, francouzských i amerických, misijnáři, výzkumné společnosti a výpravy, podávají zprávy o národech primitivních Afriky, Austrálie, Asie, Ameriky, líčí poměry a zvyky náboženské, víru i kult. Konečně i řeči těchto národů pěstovány.

To vše nutkalo vynikající pracovníky, by rozlušřili záhady dosud skryté o podstatě a původu náboženství různých národů.

A tak ocitáme se na prahu nové samostatné vědy náboženské, náboženských dějin.

Prvním průkopníkem stal se Bedřich Max Müller (naroz. v Dessavě 1823 a zemřelý 1900). Studoval hebrejštinu, arabštinu a sanskrť (s Brok-

---

*) Anquetil Duperron našel již v 1762 v Suratě v Persii posvátné knihy Zend-Avesty a daroval je do královské knihovny pařížské.

hausem) v Lipsku, Berlíně (u prof. Boppa a Ruckerta), poznal Alex. Humboldta, v Paříži, kde se stal žákem orientalisty Burnoufa, jenž mu svěřil vydávání Rig Vedy (1849—75). R. 1846 odešel do Oxfordu, kde dostal stolicí jazyků východních a moderní literatury, r. 1869 zřízena pro něho stolice srovnávací gramatiky, kde s malým přerušením (ve Strassburku) zůstal až do 1876, načež věnoval se úplně zamilované práci překladů posvátných knih vedických a přednáškám o srovnávací jazykovědě a vědě náboženské. Vydáním Rig Vedy získal si slávy velkého indologa a zvláště životním dílem *Sacred Books of the East* (1878 — ukončeno po smrti M. 1905), k jichž anglickému překladu dovedl si najíti celou řadu orientalistů. Znalostí knih vedických a Zend-Avesty veden byl ku srovnání náboženství indických a perského s křesťanským, k němuž vždy projevoval úctu a vážnost — chtěl proniknout k příbuznosti mythologie východní s řeckou a římskou, takto stal se tvůrcem srovnávací vědy náboženské na základě filologie a zakladatelem školy filologické, jež našla mnoho stoupenců zvláště v Německu. Vědecké vzdělání, obratnost slohu, iniciativa kritická, znalost pramenů jeví se zvláště v jeho essayích známych pod jménem *Chips from a German Workship*. (Třísky z německé dílny.*)

Hnutí, rozvířené M. Müllerem, bylo dovršeno zřízením stolic pro dějiny náboženství v Oxfordě v roce 1876, když správa nadace Hibbertovy ku podpoře chudých anglikánských theologů uvolnila výnos fundace pro tento účel. Tento fond umožnil nejen konání přednášek a vydání jich tiskem, nýbrž

---

*) M. Müller konal a napsal mnoho přednášek v Oxfordu od let 1860 uveřejněných v *Edinburgh Review*, *Quarterly Review*, *Oxford Essays*, *Macmillans Magazine*, *Frazers Magazine*, *Saturday Review*, *Times*. Díla *Comparative Mythology*, *Hibbert Lectures on the Origin and growth of Religion*, *Introduction to the Science of Religion* on (1873), *Natural Religion*, *Physical Religion*, vydána hlavně u Longman-Green v Londýně. Mnohé spisy přeloženy do frančtiny od Harrise, do němčiny atd.

i povolání odborníků cizích jako A. Reville, Reinacha z Paříže, Gobleta z Belgie a p. ku konání přednášek na universitě Oxfordské. Podobně stalo se i v Cambriagi, kde bohaté nakladatelství universitní vydalo mnohá díla učenců o náboženské vědě.*)

Bohatý Skot Gifford ve své závěti založil čtyři stolice náboženských dějin při universitách skotských a umožnil konání přednášek cizích učenců a vydávání jich tiskem.

Ve Francii byl vývoj této vědy zdlouhavější. Cestu klesl Burnouf vědeckým dílem o indickém náboženství, Remusat a St. Julien o Číně.

Pozoruhodné dílo zanechal Emil Guimet († 1918), průmyslník lyonský, jenž zálibě ve starožitnostech náboženských věnoval celý život i své jmění. Na cestě po Egyptě r. 1865 koupil získal mnohé mumie, sošky bohů, sloupy, náboženské předměty kultu, na cestě po východě r. 1876--77 sehnal ohromný počet vzácných sošek božstev indických, čínských, tibetských, japonských, množství obřadních knih, obrázků, rukopisů, předmětů bohoslužebných, jež na nákladní lodi přivezl do Francie. Tam uložil je nejprve v Lyonu 1875 a pak převezl do Paříže, kdež s podporou státní zřízení velké museum zv. Musée de Guimet, obohacené mnohými ještě koupěmi a dary různých přátel starožitností východních. Při Museu jest rozsáhlá, odborná knihovna, zde konají se pravidelné (v neděli) přednášky o náboženství starého i moderního Východu od profesorů Sorbonny a Collège de France. Mimo to Guimet založil bohaté fondy k vydávání děl uměleckých, vědeckých z oboru náboženství východních, zv. *Annales du Musée Guimet* (Paris, Leroux vydavatel), jež obsahují tyto knihovny: 1. Bibliothèque d'Art (umění východní, čínské, japonské, indické a pod.), 2. Grand

---

*) „Cambridge University Press“ věnovalo theologické fakultě české v Praze díla zde vydaná v ceně 50 liber.

bibliothèque, kde na 40 vědeckých děl vydáno o předmětech náboženských v Museu uschovaných; 3. Bibliothèque de vulgarisation, kde uveřejněny přednášky konané jednak v Museu, jednak na Sorbonně a Collège de France, týkající se náboženství různých, na 40 svazků; 4. Revue d'Histoire des Religions založená 1880, jež má na 80 svazků za vedení A. Revillea († 1906), M. Vernesa a J. Revillea syna († 1908) a posléze Alphandéryho.*)

Některá díla mají vysokou cenu vědeckou, jsou psána objektivně, ač zase některé spisy zabarveny jsou duchem racionalistickým a někdy i protikřesťanským.

Jmenovaný Albert Reville, pastor zapuzený od protestantů z Montauban, pak z Paříže a Ženevy pro „smělost“ svých myšlenek, přijat byl na Collège de France pro stolicí náboženských věd pro něho zřízenou r. 1880.**)

V téže době vášnivých bojů protikatolických sesvětštěna byla na Sorbonně fakulta theologická a na jejím místě zřízen odbor náboženských věd, jež proměněn byl na tak zv. Ecole pratique des Hautes Etudes s oddělením věd náboženských. Organizátorem byl profesor Leon Marillier († 1901). Někteří profesori sem přiděleni jsou z Collège de France (lidové university), vedle theorie konají praktické kursy a extence.***)

Přednášky vydávány jsou nákladem: Musea Guimentova jednak v Année Sociologique, založené 1897 Durkheimem (Paříž Alcan), Mélusine zal. 1877 v různých revuích.

---

*) Ředitelství Musea de Guimet darovalo české fakultě theologické v Praze všechna vydaná jím díla (nerozebraná) i periodický svůj časopis Revue v ceně asi 2000 fr.

**) Po jeho smrti jmenován byl syn jeho J. Reville profesorem tamže a po jeho smrti (1908) známý A. Loisy, vyobcovaný kněz.

***) Program přednášek na vysoké škole náboženské v r. 1919/20: Stolicе pro náboženství národů nekulturních (prof. Mauss o náboženstvích kmenů australských), náboženství Ameriky předkolumbijské (Raynaud, Zeitlin), východní Asie

Později zřízeny byly stolice pro vědu náboženskou i na státních fakultách provincialních, jako na př. v Lyoně r. 1908. Ve Francii této vědy náboženské znehodnocené stranickým směrem racionalistickým a zřejmě protikatolickým*) chtěli využití nepřátelé katolické církve k vyvrácení náboženství zjeveného, odtud vysvětluje se návrh r. 1906 podaný sněmovně profesory Aulardem, Havetem a Seignobosem, by vyučování dějinám náboženským bylo zavedeno na všech školách státních, obecnou počínajíc až po universitu, což odporučila lože zednářská, ale dosud k tomu nedošlo a při nynějším vzrůstu katolického vědomí sotva dojde.

Netušený rozvoj náboženské vědy pěstované stranicky protikřesťansky vyvolal potřebu na půdě katolické věnovati všemožnou péči tomuto studiu. A geniálním průkopníkem této myšlenky, učiniti náboženské dějiny zvláštním předmětem na katol-universitách, byl v Paříži l'abbé de Broglie, býv. posluchač školy polytechnické a námořní důstojník, jenž v 32. roce stal se knězem. Jako profesor apologetiky na Institutu katol. ještě dříve o několik měsíců než zřízena byla první stolice na Collège de France, r. 1880 začal přednášeti o dějinách náboženství,*) založil zvláštní *Revue des Religions*,

---

(Granet), Indie (Levi, Toutain), Egypta (Moret), assyrsko-babylonské (Fossey), israelské (M. Vernes), talmud, rabbinismus (Levi), Islam a Arabie (Huart), řecké a římské (Toutain, Hubert), literatura starokřesťanská (Monceau), byzantské a architektura křesťanská (Millet), historie viry křesť a dogmat (Picavet), práva kanonického (Alphandery), organisace církve katol. po sněmu tridentském.

*) Směr těchto historiků náboženských jeví se zvláště v Sal. Reinachově „Orfeu“ nebo v přednášce prof. Vi olleauda v Lyoně dle něhož život Kristův jest pouze allegorie Mithry, Boha slunce, odě á rouchem historickým od tak zv. evangelistů, na kterýžto útok odpověděl prof. Valensin v přednáškách na katol. fakultě theol. v Lyoně a spisem *Jesus Christus et l' Etude comparée des Religions* Paris 1912.

**) L' Abbé Broglie, *Problèmes et conclusions de l' histoire des Religions* IV. vyd. Paris, Tricon, od téhož Monothéisme, Hénotheisme, Polytheisme, Paris Bloud 1910

ač katolíci z počátku s nedůvěrou pohlíželi na novou vědu, jež, jsouc tendenčně nepřáteli pěstována, snižovala křesťanství.

Nenadálá smrt tohoto učence r. 1895 (byl zavražděn hysterickou ženou) přerušila slibný začátek, i Revue zanikla, než hlasitěji volala potřeba čeliti nesprávnému pojetí škol racionalistických a tak brzy potom zvláště vzácným darem 100.000 fr. papeže Pia X. přikročeno ku zřízení zvláštní stolice při Institutu katol. pro srovnávací dějiny náboženské.*)

Přednášky a práce vědecké o dějinách náboženských uveřejňovány jednak ve sbírce Etudes sur l'histoire des Religions (Paris, Beauchesne,**) jednak v knihovně Bibliothèque d'Histoire des Religions Paris, Lethielleux.***) Jednotlivé články, recenze děl a přehled současné literatury a pokroku vědy náboženské tvoří přílohu vědecké revue, řízené Jesuity, Etudes Recherches de Science religieuse za redakce vynikajícího odborníka P. Ferd. Bouviera od r. 1910 do r. 1916, kdy padl tento mladý učenec v boji za vlast; podobně Dominikáni mají vědeckou přílohu při Revue des Sciences philosophiques et theologiques zv. Bulletin d'histoire des Religions, řízenou P. Lemonnyerem.

Mnohé spisy sem spadající uveřejněny ve sbírce Etudes de Science et Religion, pak v časopisech theologických, Revue du clergé Français,

---

*) V r. 1919/20 přednášel zde missionář Michel Ribaud o náboženstvích v Japonsku, prof. Touzard o hellenistickém judaismu, v Abbé Bros o Anthologii náboženské za velmi četné účasti inteligence pařížské. Přednášky ty měly ráz extensí universitních.

**) Díla dosud vyšlá jsou: Mgr. de Roy, La Religion des Primitifs IV. vyd. (1911), De la Vallée Poussin, Bouddhisme, 1909, Baron Carra de Vaux, La doctrine de l' Islam 1909, Ph. Virey, La religion de l'ancienne Egypte 1910.

***) Vědecké práce zde vyšly: A. Bros, La Religion des peuples non civilisés III. vyd. 1907, V. Ermoni, La Religion de l' Egypte ancienne 1909, O. Habert, La Religion de la Grèce antique 1910, M. Louis, Doctrines religieuses des Philosophes Grecs II. vyd. 1909.

Revue pratique de l'apologetique, Correspondant a pod.

V jiných zemích na prvním místě stojí Hol-
landsko, kde pastor (arminienský Remonstrant)
Corn. Tiele († 1902), vydav díla o náboženství
mazdejském (1864), v Egyptě a Mesopotamii (1869)
sestavil první soubornou práci.*) Když r. 1877 za
úpadku studia protestantského zákonem byly sto-
lice věrouky na čtyřech universitách holandských
přeměněny na stolice dějin náboženských, byl
Tiele jmenován profesorem jich v Leydē.

V Belgii na universitě v Bruselu zřízena sto-
lice s profesorem a později ministrem Goble-
tem**) d'Alviella, podobně ve Švýcařích hr. von
Orelli***) v Římě s profesorem B. Labanca†) a jin.
de. — V Německu teprve později založeny zvláštní
stolice pro vědu náboženskou, ale dlouhá řada
učenců pracovala již na studiu dějin náboženských,
jež bylo uveřejňováno v Archiv für Religionswis-
senschaft (založ. 1907), Zeitschrift für Ethnologie,
Völkerkunde atd.

Není zde možno uveřejniti jména těch pře-
mnohých, kteří v jednotlivých oborech a nábožen-
stvích podali velmi cenná díla, bude později zmín-
ka o nich učiněna, souborná díla jako učebnice
dějin náboženských napsali Chantepie de la
Sausseye.††)

*) Corn Tiele, Geschiedenis van den Gods dienst tot
aan de heerschappy des Werelgodsdiensten (1876), přelo-
ženo M. Vernešem 1880 do frančtiny a M. Gehrichem do něm-
činy: Dějiny náboženství až do objevení se náboženství vše-
obecných.

**) L' Idée de Dieu après l'anthropologie et l' histoire.
Paris 1902 atd.

***) Orelli napsal velmi cennou příručku dějin nábož.
Allgemeine Religionsgeschichte (Bonn Marius 1911).

†) Italská učebnice dějin náboženských vydaná od Turchi
Storia delle Religioni Torino, Fratelli Bocca, L. Salvatorelli,
Introduzione bibliographica alla Scienza delle Religioni Roma
Quadratta 1914.

††) Lehrbuch der Religionsgeschichte Freiburg und Leipzig
1897, přeloženo a velmi rozšířeno vydání francouzské Manuel

Chantepie de la Saussaye vyzval k zpracování statí o různých náboženstvích odborníky zvučného jména, a byť křesťanství nechtěl v knize uváděti, přece proniká prací jeho smyšlení naturalistické, nepřející zjevení. Ale kniha tato i pro katolíka má neobyčejný význam vědecký. Podobně strážlivě a vědecky psal M. Söderblom, *Die Religionen der Erde* 1906; mezi katolickými učiteli zvláště zanechali cenné práce Chr. Pesch,*) Dr. W. Schneider, biskup v Paderbornu,**) H. Schell v *Apologie des Christentums* (Paderborn 1901), Borchert.***)

Mezi rakouskými Němci světového jména nabyli velkými vědeckými pracemi P. W. Schmidt S. V. D. a svým časopisem *Anthropos* ze St. Gabriel, Mödling u Vídně, zal. 1906, kde velmi cenné práce vědecké uveřejňovány jsou v jazyku německém, francouzském, anglickém, italském a španělském

Mezi katolickými příručkami dějin náboženských jest nesporně na prvním místě práce J. Huby a četných spolupracovníků „*Christus*“, Paris, Beauchesne II. vyd. rozšířené 1916 (opět rozzebrané), kdež po úvodníku *Grandmaison*-ově probrána jsou methodou historickou všechna náboženství starých i novějších národů, počínajíc primitivními národy až po výtečnou stať o křesťanství a církvi katolické. Práce podobná vyšla již dříve v Angli péčí Martindale S. J. *History of Religions Catholic Truth Society London* 1908 o 4 svazcích;

---

de l'histoire des religions od Haberta a Is Lévy Paris Colin 1904. Chantepie drže se metody historické, nezabíhá do planého komparatismu, ano nechtěje snižiti náboženství křesťanské, neuvádí v I. vydání náboženství židovského a křesťanského, a když mu to bylo vyčítáno, zvláště Reinachem, v II. vyd. přidal o náboženství pouze židovském.

*) *Gott und Götter*, Freiburg 1890, *Der Gottesbegriff in den heidnischen Religionen des Altertumes* (1886—88).

**) Dr. W. Schneider, *Die Naturvölker, Missverständnisse u. s. w.*, Paderborn 1885, *Die Religion des afrikanischen Naturvölker*, Münster 1891.

***) *Der Animismus atd.*, Freiburg 1900.

podobné dílo až úzkostlivě historickou metodou psané J. Bricoutem a mnohými spolupracovníky *Ou en est Histoire des Religions*, Paris, Letouzey, 1911 ve dvou dílech.*)

Kongresy náboženské vědy.

Rozmach studia náboženské vědy dal podnět k mezinárodním sjezdům odborníků, by zjištěn byl stav a pokrok badání v otázkách týkajících se všech náboženství, by vyměněny byly názory metody v tomto studiu.

První myšlenku tu provedl na půdě katolické Mgi. d'Hulst, rektor Institutu r. 1891, pořádav mezinárodní kongres vědecký katolíků v Paříži, kde jedno oddělení vyhrazeno bylo dějinám náboženským.

Všeobecný kongres přístupný zástupcům všech náboženství svolán byl v roce 1893 do Chicaga, jenž dal si název ve vydaném tiskem programu: *Světový parlament náboženský*. Sněm ten byl rázu apologetického pro stoupence jednotlivých náboženství, ale za základ vzato bylo náboženství křesťanské jako nejdokonalejší, ale stalo se předmětem útoků mnohých se strany předpojatých, povrchních racionalistů, tak že kongres nevědeckým postupem jednání zvrhl se na tak zv. „*Religious Babel*.“

Při sjezdu v Paříži za všeobecné výstavy 1900 usneseno některými učenici (zvl. Abbée Revillem) pořádati kongresy vždy po čtyřech letech. Druhý takový kongres r. 1904 konán v Basileji za předsednictví Conr. von Orelli, jenž jako věřící protestant odmítl nevědecké útoky proti křesťanství a zdůraznil nutnost naprosté neutrality a

---

*) Bohatá ostatní literatura o srovnávací vědě bude částečně uvedena v dalších částech. Na kongresu věd náboženských v Oxfordu uvedeno bylo, že do r. 1908 zřízeno bylo na 120 stolic na světových universitách pro novou srovnávací vědu náboženskou.

úcty k náboženstvím, aby umožněna byla vědecká práce a aby dílo tak slibné vypěstovati náboženskou vědu nebylo povrchními útoky pochováno. Totéž žádal na kongresu v Oxfordu 1908 jako zástupce cizích universit. Třetí kongres sešel se v Oxfordu 1908, čtvrtý v Leydē, pátý měl býti pořádán buď v Heidelbergu nebo San Francisku nebo v Římě r. 1916, k němuž ovšem z přirozených příčin nedošlo.

Jak mnohé otázky této vědy byly projednány, patrně z dvou posledních kongresů, které rozděleny byly na 10 odborů pro jednotlivá náboženství.

Na kongresu v Oxfordu od 15. do 18. září 1918 sešli se zástupci všech téměř plemen lidských, domorodci z Afriky, Číňané, Japonci vedle evropských učenců. Buddhista Bhiktu-Ananda rodem Skot snažil se svou výmluvností přesvědčiti krajanů své o přednosti buddhismu a jeho Nirváně. Připuštěno zde mluviti anglicky, německy, francouzsky a italsky, všechny dny byly přednášky (podáno na 150 prací) v odborech, večer s promítanými obrazy o náboženství egyptském.*)

Zvláštní odbory zde tvořila: 1. náboženství nižší kultury (president Hartland); 2. Číny a Japanu (pres. Giles z Cambridge); 3. Egyptanů (pres. Flinders Petrie z Londýna); 4. Semitů (pres. Morris Jastrow z Filadelfie); 5. Indie a Iranu (Rhys Davids z Manchesteru); 6. Řeků a Římanů (Sal. Reisch z Paříže); 7. Germánů Keltů a Slovanů (John Rhys z Oxfordu); 8. křesťanství (W. Sanday z Oxfordu); 9. zvláštní odbor věnován metodě a cíli náboženských dějin (pres. Goblet d'Alviella).

---

*) Jednání kongresu uveřejněno v Transactions of the third International Congress of the History, of Religions Oxford, Clarendon Press 1908 ve 2 dílech. Zprávu o kongresu podává účastník sjezdu B. Bouvier S. J. z Ore Hastings v Etudes 1909 str. 435 násl.: Zajímavé jest, že anglikánská církev a fakulta theologická nedůvěřujíc nestrannosti jednání, nesúčastnila se oficielně sjezdu, ani kancléř a vícekancléř nevítali kongresistů (omluvili se), teprve provícekancléř Carpenter (liberální protestant) promluvil k účastníkům.

Čestným předsedou celého kongresu zvolen vynikající učenec stařícký Tylor.

V jednotlivých skupinách vedle přednesených prací odborníků podával president přehled o vědeckém stavu té oné otázky, posudek o práci odborníků, jakési klasobraní a účtování vědeckých pokroků hlavně za poslední 4 leta.

V některých odborech pracováno vědecky a objektivně s úctou k náboženství, jako na př. v odboru o buddhismu, kde přednášeli vážní učenci Oltramare (Ženeva), Mrs Rhys Davids, Vallée Poussin (katol. učenec, profesor v Gand). Ale vedle řady učenců, proniknutých láskou ku pravdě objektivní, nechyběli zde takoví, kteří chtěli uplatnití svoje názory předpojaté a nepřátelské nadpřirozenému rázu křesťanství, a zvl. katolicismu.

To bylo zvláště v odboru o křesťanství, kde Sanday, jinak známý vážný učenec překvapil tím, že pro svou přednášku volil pouze o církvi svědectví mimo i protikatolické, na př. Loisyho, necituje ani Janssena, Dhorma.

Náboženství křesťanské, byť je vysoko cenil, chce vysvětliti přirozeným vývojem, nezmiňuje se o nadpřirozeném původu. Ale přece odsoudil přednášku prof. Eislera z Vídně o počátcích Eucharistie a jeho snahu vysvětliti tajemství proměnění, že Pán Ježíš (jako Essen) použil v Bethsadě rozšířeného pohanského kultu boha-ryby a oduševnil etymologickou příbuznost lehem (chléb), luhm (ryba) a lulm (duch), dáváje věřícím za pokrm duchovní maso boha ryby v podobě chleba.*) Rovněž Sanday ostře kritisoval Jensenovo dílo *Das Gilgameschepos in der Weltliteratur* 1906, v němž chce dokázati, že děje St. a Nového zákona jsou vlastně ozvěnou babylonského eposu Gilgameše, odpovídající Nimrodu a zprávě o potopě. Sanday,

---

*) Transaction cit. II. str. 352. Podobně zpráva sv. Marka 14, 12—16) o přípravě na Pascha Kristus jedl beránka v podobě koláče na způsob Essenů. (Uveřejněno také v Times 17. září 1908).

praví, že Jensen byl otráven plodnou svou obrazotvorností a velmi rychle tvoří z podobností totožnost.*) Po přednášce Eislerově ohradil se Arnošt Dobschütz, profesor ze Strasburku, rázně proti pošetilé kombinaci filologicko-orficko-essenské ve jménu historické vědy, by nahodilá podobnost lišící se časem, místem, obsahem nebyla uměle tendenčně spojována v nesprávnou thesi. A když přítomní mnozí dali na jevo potleskem souhlas a katolický kněz když mu blahopřál, pravil, že nemohl dopustiti, by se řeklo, že protestanté chrání takovéto theorie.

Stoupenci vývojové theorie v náboženství chtěli místo správné metody historické uplatnit svoji, dle níž náboženství vyvíjelo se z matných a primitivních ideí vlivem stádového pudu, podobného vyšším zvířatům (i Goblet d'Alviella totéž hájí souhlase s míněním Sal. Reinacha). Domnělá existence prvotní víry v Tvůrce a Soudce jest zastaralá nauka náboženská, jež musí ustoupiti moderní formě omládlé pokrokem vědy (Goblet d'Alviella) a to animismu a totemismu Reinachovu. Když však A. Lang pokusil se před animismus vložit možnost zjevení Božího, špatně pochopil u evolucionistů, bývalých svých přátel, kteří vinili jej, že uvázl ve staré theorii otců s tím rozdílem, že bytost nejvyšší chce odůvodniti rozumovým badáním, kdežto oni zjevením Božím.

Ale již nastává třídění učenců střízlivějších od evolucionistů utkvělých. Jastrow náhledy Reinachovy o „novém evangeliu náboženství zbaveného tajemství“ nazývá „nechutnými“ (dispassionate), Toutain, Cumont obrací se pádnými důkazy vědeckými proti orfismu a totemismu Reinachovu, takže Reinach sám uznal to v III. vydání svého spisu *Cultes Mythes et Religions*, str. 118: „Orfismus a

---

*) Břítkým vtipem ukazuje na směšnost srovnání: „Jest řeka v Macedonii a jiná také v ústech mých (mon mouth). Obě jsou si tak podobné jako prsty ruky mé, neboť v obojích jsou lososi.“

totemismus stal se koníčkem (houpacím), ba již hojně ojetým. Jsem si vědom, že jsem na něm dříve jezdil, ale nyní nechtěl bych ho obhajovati.“ „Cadent quae nunc sunt in honore — multa renascuntur.“ Chce vzkřísiti starou theorii astrální „Dupuisovu“ (Origine de tous les cultes), jež však v samých počátcích má zárodek svého zániku.

Ovšem pád oblíbené historie o totemismu nepřivedl Reinacha na pravou cestu k poctivému přiznání pravdy historické.

4. Kongres náboženských dějin v Leydě (od 9.—13. září 1912) pod protektorátem prince Jindřicha Holandského. Presidentem kongresu byl zvolen Chantepie de la Saussaye, přítomno bylo na 250 účastníků, jednáno bylo podobně jako v Oxfordě o všech náboženstvích ve zvláštních sekcích. Oltramare (Ženeva) o mravouce a věrouce buddhistické (2 odd.), Moret o náboženství egyptském, Jastrow o předpovědích babylonských, etruských a čínských (původu babylonského), Nicolson o mystice islamské, Palderon o vlivu Thracie na řecko-slovanskou folkloristiku, Symons (Groningen) o náboženství Germanů, Keltů a Skandinavců. V křesťanském odboru v. Dobschütz o ideji spojení s Bohem, Dr. Klement o mystériích řeckých, popírá vliv jejich na křesťanství. I zde komparatisté chtěli dokázati své domněnky vývojové, racionalistické proti nadpřirozenému zjevení Božímu, ač více pronikala snaha druhých, postaviti se na půdu objektivní pravdy historické.

Katoličtí učenci se sem nedostavili, ježto téměř současně pořádali vlastní kongres v blízké Belgii v Lovani (od 27. srpna do 4. září 1912.)

Známý nejpřednější pracovník rakouský v náboženských dějinách ethnolog a ředitel mezinárodní revui „Anthropos“ P. V. Schmidt z kláštera Sv. Gabriella v Mödlingu u Vídně, odhodlal se s profesorem na scholastické škole d'Ore Hastings P. B. Bouvierem pořádati pracovní sjezd katolických učenců, by zde na podkladě nové vědy ethnolo-

gické pronikli k záhadám původu náboženství národů nekulturních, zjistili správně stav této otázky na základě zpráv misionářských a tím do pravého světla postavili různé theorie, filosofické dohady racionalistů.

Myšlenku tuto schválil kardinál Mercier, slíbil pomoc dílu tak vznešenému a dovolil, by kongres pořádal se v jeho oblíbené universitě v Lovani.

R. 1911 sešlo se již na 40 odborníků, by připravilo otázky a látku pro budoucí kongres a zajistili zdar hmotně. Na žádost komitétu četní biskupové, katolíci z Francie, Belgie, Holandska, Anglie, Španěl i Ameriky zaslali peněžité dary.

„Semaine d'ethnologie religieuse“ účastnilo se na 130 učenců, theologů, profesorů světských i duchovních, misionářů z různých končin zvláště z Afriky, Číny, Ameriky.

Učenci jako P. Schmidt, Mgr Le Roy, biskup misionář z Alindy (ze řádu Otců sv. Ducha), P. Grandmaison, P. Bouvier, P. Pinard S. J., A. Bros, kanovník a ředitel katolické střední školy v Melunu u Paříže, Capart, profesor egyptologie v Lutychu, P. Hestermann z Mödlingu, P. Lemonnyer O. S. D., ředitel biblického studia v Saulchoir kain, P. Huby S. J. z Canterbury, profesori němečtí a j. zaručovali skvělý zdar sjezdu.

Po celý týden konány přednášky čtyřikrát denně, večer pak praktické kursy misionářů s promítanými obrazy o vědeckých výzkumech v zemích misijních. Probrány zde různé metody, zvláště pak studována metoda historicko-kulturní ethnologická, srovnání významu pomocných věd o prvotních formách náboženských, o magismu, animismu, manismu, totemismu v různých zemích, o náboženstvích v Annamu, Australii, Africe, Mexiku.

Práce v přehledu uvedeny jsou ve sjezdové zprávě Semaine d'ethnologie religieuse péčí P. Pinarda, I. díl, Paris, Beauchesne 1913, jenž připravuje velké dílo dvoudílné dějin náboženské vědy.

Nesčetné pochvalné posudky o zdaru kongresu uveřejněny v časopisech francouzských, anglických, německých, italských, holandských, amerických i v ruském (Tserkovny Vestnik v Petrohradě).

Sjezd tento velmi prospěl novému studiu náboženské etnologie.

DÍL II.

Dějiny náboženství. Jejich pojem a předmět.

Výměr a rozdělení dějin náboženství, různé názvy. — Náboženství, pojem s hlediska subjektivního a objektivního. — Základní formy náboženství, přehled a rozdělení náboženství světa. — Metoda dějin náboženských, historická, srovnávací. — Smělé theorie komparatistů.

Dějiny náboženství! Dějiny celého lidstva, dějiny duše lidské od jejího počátku v neustálé činnosti nejsvětějších jejích vznětů, nejhlubších potřeb s nekonečnou růzností obyčejů, věr, úkonů, jimiž během mnohých tisíciletí, na všech místech, u všech národů snažila se projevit svůj život povýšený nad vše nízké pozemské. Vylíčiti dějiny tyto, závratný to úkol, přesahující síly a schopnosti největších genů, kteří stali se nesmrtelnými, jestliže mohli proniknouti do tajů náboženského života toho onoho národa určité třeba doby.

Obor nové vědy dějin náboženských jest velmi rozsáhlý: nejde zde o dějiny náboženství jednoho ani o suché uvádění událostí, fakt historických, toť úkolem dějin všeobecných. Dějiny náboženské mají podati obraz života náboženského, jak se jevil vírou, obřady, obyčeji, zřízením, společenským u různých národů, v různých dobách, jak vznikly a jak se vyvíjely projevy náboženské, jak pronikaly nejen život jednotlivců, společností, národů,

nybrž jaký vliv měly i na náboženský život národů jiných.

V tomto vysokém pojetí vědeckého badání o náboženských projevech (zjevech) lidstva možno mluvit o tak zv. vědě náboženské nebo náboženské fenomenologii, ale zároveň patrné, že by široký tento pojem nové vědy byl velmi nejasný kdyby nebyl přesně vymezen.

Mnozí učenci přijali rozdělení, jež učinil Goblet d'Alviella na kongresu mezinárodním v Oxfordu (1908)*) a dle něhož spracoval svoje trojdílné dílo o náboženské vědě: hierografie, hierologie a hierosofie.

1. Hierografie čili všeobecné dějiny náboženství jest popis a výklad psychologický, historický a sociální různých soustav náboženských lidstva.

2. Hierologie čili srovnávací dějiny náboženské stanoví zákony všeobecné odvozené ze zjevů náboženských, na př. zákony vysvětlující vznik, vývoj a často i úpadek náboženství, zákony určující vztahy společností náboženských k jejich členům nebo k cizím jinověrcům, zákony, jež provázejí, následují, řídí víru, kult, zákony, jež vysvětlují podobnosti nebo rozdíly mezi soustavami náboženskými, stanoví společnou základnu, dle níž měří, oceňuje náboženské zjevy (víru, obřady, náboženský kult. — Chantepie de la Saussaye nazval tuto hierologii fenomenologií náboženskou).

Obě odvětví vědy náboženské hierografie a hierologie zkoumá náboženské zjevy po stránce historické a objektivní (předmětu víry, kultu), kdežto třetí část náboženské vědy

hierosofie uvažuje o náboženských zjevech více se stránky subjektivní, s hlediska vlastní filosofie snaží se vysvětliti důvod víry, kultu, projevů náboženských, srovnati je mezi sebou.

---

*) Transactions of the third international Congress for the history of Religions, sv. II. str. 365—366.

Kdežto hierografie čili dějiny náboženství se neobvykle během půlstoletí rozvinuly a vykazují na základě historických údajů hluboké odborné práce učenců, srovnávací dějiny náboženské neučinily dosud pokroku, jsouce stěžovány v tom různými přítěžemi předpokladů, názorů filosofických, nesprávným pojetím náboženských dějů, tak že mnohde srovnávací věda náboženská byla právě tímto způsobem znehočínocena.

Ač rozdělení toto jest duchaplné, neujaly se dosud ony uvedené nové názvy; proto pro přehlednost možno rozdělit vědu náboženskou na dějiny náboženské a srovnávací dějiny náboženské či srovnávací vědu náboženskou a filosofii náboženskou. Všeobecné dějiny nespokojí se ovšem s popisem událostí, nýbrž vylicí život náboženský, jevící se u lidstva, osvětlený všemi pomocnými vědami, zvláště psychologií, filosofií, sociologií, jazykozpytem, archeologií, zeměpisem, ethnologií.

Vodítkem budou dějinná fakta, historická pravda, o níž se musí opírat i dějiny i srovnávací věda náboženská, jen tím dojde badatel plodného výsledku, bude se varovati tápání filosofického a subjektivního vybočení od daných zjevů.

II. Předmět dějin náboženských.

Nová věda náboženská má míti přesně vymezený předmět svého badání — pojem náboženství.

Nesčetné byly podány výměry náboženství (religio). hledě k původu, povaze náboženství přirozeného, nadpřirozeného, výměry vědecké vystihující základní rysy náboženství vyvinutých. Zde jde o takový pojem o náboženství, jenž by mohl vyhovovati všem náboženstvím i u lidí kulturně nejníže stojících, výměr tento má podati základní známky náboženských projevů lidstva

tak, jak se životem lidstva zračily, vyvíjely, zdokonalovaly.

V tom směru P. W. Schmidt*) definuje náboženství:

Uznání jedné nebo více bytostí osobních povznesených nad vše pozemské a časné a cit závislosti na nich.

Uvádí výslovně „bytostí osobních“, ne duchových, maje zřetel na formy náboženské a doby, kdy idea duchovosti nebyla ještě vyvinuta u některých národů primitivních. (Na př. u jižních Australanů představy o bohu anthropomorfní). Ale hájí základ náboženství, víry v osobního Boha i u kmenů, u nichž mnozí ethnologové mluvili o neurčitém vědomí o bytosti vyšší, ne osobní. (Na př. Frazer mluví o magické vyšší moci.**)

Definici P. Schmidta dlužno doplniti, jak lidé i na nejnižším stupni kultury tuto závislost na nadpřirozené bytosti osobní projevují činností rozumu, citu, vůle a tak možno trojí základní prvky náboženské hledati u všech národů všech dob:

1. Vědomí a uznání jedné nejvyšší bytosti nadpozemské (nebo více); 2. určitý souhrn věroučných nauk a mravoučných pravidel vyplývajících z oné závislosti; 3. jisté úkony zevnější, obřady, zví. oběti, očisty, úkony posvátné (modlitby, zpěvy), jež uskutečňují onu závislost jednotlivců, rodin i celých kmenů na moci vyšší.

Tak jeví se náboženství jako zvláštní činnost lidská, jako život, jenž proniká všecky mohutnosti: rozum — vírou, vůle — zákony a sankcí jejich odměnou, tresty, srdce — city bázně, lásky, úcty,

*) *L' origine de l' Idée de Dieu*, Paris 1910 str. 4.

**) Marett (ve spisu *Threshold of religion* XVIII.) opravuje v tom ohledu své mínění dřívější nesprávné, byv poučen znatelem kmene austral. Massai Hollisem, že tito divoši i jiní ze Země Ohnivé zabíjejí zvíře před východem slunce činí tak ze strachu před trestající nejvyšší bytostí (osobní). Cit. P. Schmidt *L' origine . . .* str. 259.

tělo — zevnějšími úkony, posuňky, obřady. Jeví se jako něco posvátného, jež liší se podstatně od všedního života, jako něco naprosto závazného, přecházející z pokolení na pokolení.

Všude proniká, byť někde temně, vědomí života záhrobního, — určení člověka k dalšímu životu posmrtnému — a toto vědomí upravuje také všude jakési mravní zásady, přikázání.

Dlužno připomenouti, že některá z těchto známek náboženských u národů primitivních byla zatemněna ano i zahlazena, u některých kmenů nebyly tyto známky přesně vymezeny, zůstávající více bezděčné, spontánní a teprve vývojem více probuzeny a uvědoměny.

Mimo to studium ethnologie, památek a tradic národů primitivních není tak pokročilé, bychom již rozhodný soud vynesli nad národem některým, že jest beznáboženský, nesetkáváme-li se u něho s vyhraněnými představami theologickými, ač ethnologie, jak později bude ukázáno, již vyvrátila mnohé nesprávné názory o primitivních národech některých, pokud se týče náboženského vědomí.

Podobný výměr o náboženství podal Morris Jastrow. Náboženství, praví, má tři prvky: 1. Uznání jedné nebo více mocností, jež není na nás závislá; 2. cit závislosti na ní; 3. vejítí ve styk s touto nebo těmito mocnostmi.*) Dle Gobletta d'Alviella náboženství jest způsob, jak člověk uskutečňuje svůj poměr k mocnostem nadlidským nebo tajemným, na nichž věří ve svou závislost.***) Marillier v informativním článku Religion ve velké encyklopedii neschvaluje definici, jež obsahuje zmínku o ethice, ježto se prý týká více společnosti, kdežto náboženství samo jest spíše věcí

*) The Study of Religion, New York str. 170.

*) Marillier v článku „Religion“ v La Grande Encyclopedie XXVIII str. 341 násl. shledává výměr Gobletův správným, až na dodatek „nebo tajemným,“ dle jeho mínění tajemnost moci vyšší přistoupila asi později k pojmu náboženství.

jednotlivce. Podobně neschvaluje výměru Marie Jean Guyauova v díle *L'Irreligion de l'avenir*, 1887, kde autor vidí základ náboženství v sociomorfismu všeobecném, že totiž společnost lidská uznává nad sebou jinou společnost, mocnější, všeobecnou, takřka kosmickou, již si vytvořil člověk z analogie vlastní společnosti lidské. Nedbá zde vlastního jádra náboženského citu individuálního, jeho duševního života, jeho vnitřních hnutí.

Marillier sám definuje náboženství: Souhrn stavů citových vyvolaných v duchu lidském temným vědomím přítomnosti moci vyšší, v něm a kolem něho, obdobně s ním, s níž může vejíti ve styk, z toho vyplývají představy způsobené těmito city a zevnější projevy obřadů a úkonů vyvolaných právě těmito city a vírou. Jak výše uvedeno, chce vyloučiti ze základního pojmu náboženství prvky mravní tvrdě, že teprve později přistoupily k náboženství. Marillier také zavrhuje výměr A. Revillea (*Prolegomènes à l'histoire des Religions.*) Náboženství jest určení života lidského citem závislosti, spojující ducha lidského s duchem tajemným, jehož panství nad světem a nad sebou samým uznává a přeje si s ním býti spojen: Neodpovídá všeobecnému pojetí náboženství, ježto předpokládá vědomí o duchu odděleném od těla a lásku k bytosti vyšší, což není často podstatnou známkou primitivních náboženství.

Dle uvedených směrnic nutno posuzovati i definici Em. Durkheimovu sociologickou: Náboženství jest pevná soustava víry a úkonů vzhledem k věcem posvátným, to je odděleným a zakázaným, jež spojují všechny příslušníky v jednu mravní společnost, zvanou církev.*)

Durkheim pokládá náboženství pouze za přirozeně nutný výsledek vlivu společnosti, jež tajemnou mravní silou působí na všechny jednotli-

---

*) *Les Formes élémentaires de la vie religieuse* Paris, Alcan 1912 str. 65.

vé členy, je povznáší nad vše časné a všední k mravním ideálům,*) nechce připustiti do základního pojmu náboženství závislost na bytosti nadzemské, odůvodňuje to tím, že náboženství buddhistické a jainismus nezná bytosti takové.**)

Zde nutno buddhismus posuzovati jako systém filosofický zakladatele a mnichů, jevící se vsuktu atheistický a jako náboženství lidu, jenž nenalézaje v něm bytosti vyšší, nadlidské, z přirozené potřeby samého zakladatele zbožnil nebo jako v jainismu obnovil kult starých božstev indických.

Definice náboženství zde uvedené, ač namnoze neúplné, naznačují hledisko, s jakého pojmají badatelé zjevy náboženské: objektivní a subjektivní. Mnozí snaží se vystihnouti náboženství na základě pozorování vlastního předmětu, na podkladě historickém, a tu zásluhu nutno jim přiznati, že jednají s úctou a vážností o tomto vznešeném projevu duše lidské. Méně to lze tvrditi o těch, již tentýž zjev náboženský hledí vysvětliti vlastním názorem filosofickým, sociologickým, ač jinak i oni s vážností pojednávají o náboženství.

Alle naprosto nutno odmítnouti ony, kteří nepochopili hlubokého významu náboženství a jen zevnější některý projev považují za podstatu jeho.

Známý výměr Sal. Reinacha v Orfeu: Náboženství jest souhrn zákazů, jež překážejí svobodné činnosti našich mohutností***) snížil náboženství na snůšku policejních zákazů. S. Reinach (podobně jako Edw. Caird ve spisu *The Evolution of Re-*

*) E. Durkheim v přednášce pořádané Volnou myšlenkou v Paříži 18. ledna 1914, vydané ve spisu *Le Sentiment Religieux à l'heure actuelle*, Vrin 1919 str. 102—3.

**) E. Durkheim: *Les Formes...* str. 41—42. Odvolává se na svědectví indianistů Burnoufa (*Introduction à l'histoire du bouddhisme indien* II. vyd. str. 464), Bartha (*The Religions of India* str. 113), Oldenberga (*Le Bouddha* str. 51), kteří buddhismus nazývají náboženstvím bez Boha, atheistickým.

***) Orpheus, *Histoire générale des Religions* Paris 1908, str. 3—4, „La Religion est un ensemble de scrupules, qui font obstacle au libre exercice de nos facultés.“

Religion Glasgow 1893, Wilh. Herrmann v článku Religion v Realencyklopaedie für Prot. Theologie und Kirche, XVI., Lipsko, 1905) jest typem filozofů výstředně vývojových, kteří vývojovou theorii a svůj ateismus chtějí uplatnit na úkor pravého pojmu náboženství. Dle nich dlužno vyhledati takovou prvotní formu náboženskou jednoduchou, z níž prý lidstvo vyvinulo se od stavu zvířecího až do nynější dokonalé formy náboženské.

To by znamenalo vlastně vytvořiti jakýsi zárodek člověka miniaturního („homunculus“) s oněmi vlastnostmi, jež vymyslili evolucionisté a jež by se měly teprve dále v člověka pravého vyvinouti.*) Ale pak nejen bychom musili vyloučiti základní známky náboženství, nýbrž i základní pravidla veškeré myšlenky lidské.

Chceme-li získati základního pojmu všem náboženstvím společného, pak nutno vzíti za základ skutečný projev náboženský, třebaš u národů nejnižší kultury, odmysliti okolnosti a zvláštní znaky jim vlastní a přijdeme k podstatě náboženství, ale skutečného a ne evolucionisticky teprve smyšleného.

A tyto podstatné známky náboženství jsou:

1. Idea Boha, bytosti nejvyšší nadzemské, osobní, všudypřítomné, vševědoucí, věčné, původce světa, odplatitele, ať ji nazývají jakkoliv, ať si někdy nejasně, lidsky neb jinak jednu nebo více takových bytostí nejvyšších představují.

2. Závislost jednotlivce, společnosti na ní, jevící se vírou, hlubokým citem bázně, lásky, kultem vykonávaným společností a zvláště posvěcenými, oddělenými služebníky jako zástupci bytosti té nejvyšší.

3. Víra v život posmrtný, z toho úcta k zemřelým, jevící se obřady pohřebními, touha po spojení se s bytostí nejvyšší.

---

*) Jos. Huby, Christus, Iled. Paris, Beauchesne 1916, str. 4.

4. Víra v Boha a život posmrtný vytvořila určitý soubor pravidel a předpisů mravních.

5. Vznik náboženské společnosti, v níž víra, kult i mravní předpisy se přísně zachovávají a v národech, kmenech z pokolení na pokolení přemášejí.

Tyto podstatné známky náboženství, vtělující se do života lidstva a jednotlivých národů s různými vlivy geo-ethnologickými i kulturními, vtiskují určitý a zvláštní ráz celým národům.

Ovšem samozřejmo jest, že v dějinách lidstva při tak různých poměrech a stavech kultury nebyly vždy všechny tyto známky v čistém pojetí zastoupeny, nýbrž mnohde zatlačeny, zatemněny, ale přece nějakým způsobem pronikají životem jejich zvláště při pokroku studia nynější ethnologie.

III. Základní formy náboženské a rozdělení náboženství.

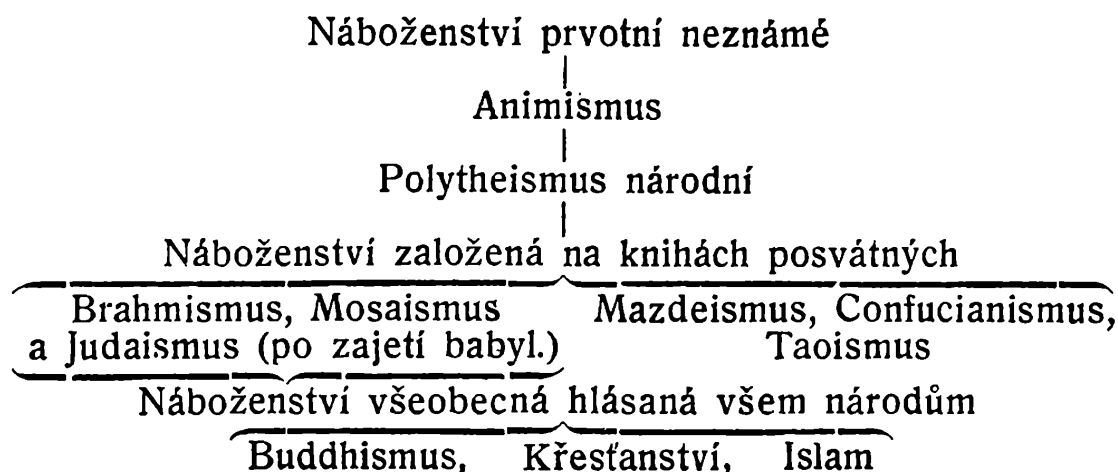
Nepřihlížíme-li zatím k různým teoriím o původu a vývoji náboženství, možno stanovit dvě nebo tři základní formy náboženské: Monotheismus, polytheismus (a henotheismus), totiž víru v jednoho Boha nebo více bohů.

Monotheismus, jak jeví se ve svém vymezeném pojmu a jak jeví se u náboženství israelského, křesťanského a mohamedánského, jest víra v jednoho osobního, věčného Boha, Stvořitele a Pána světa, spravedlivého Soudce lidstva; tohoto monotheismu nenalézáme u žádného jiného náboženství, jedině prvotní zjevení nás poučuje o ideji této čisté, ale pádem prvních lidí již byla porušena a zatemněna. Polytheismus značí víru ve více bytostí nejvyšších s božskými vlastnostmi, jak se jeví v pohanství řeckém, římském, egyptském atd. Max Müller mluví o henotheismu, to je o víře v nejvyšší bytost jednu, ale zosobněnu v různých bozích, na př. vedických, jimž v prosbách a obětech

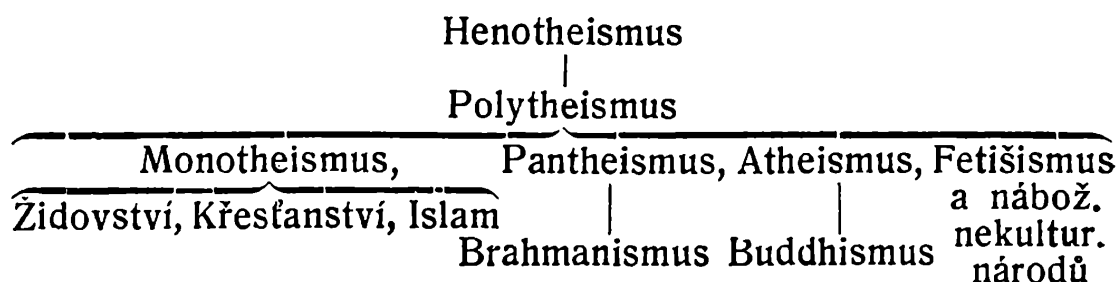
přiznávána nejvyšší pocta, při čemž druzí bohové byli jaksi zatlačeni, by zase jim v jiných okolnostech táž pocta byla přiznána (na př. Agni).

Rozdělení náboženství pro přehled uvádíme dle různých historiků náboženských, kteří vycházejíce ze svých teorií o původu a významu náboženství, sestavili je dle pravděpodobného historického vývoje. Ve stati o dějinách vědy náboženské uvedeno roztrídění náboženství dle Hegela.

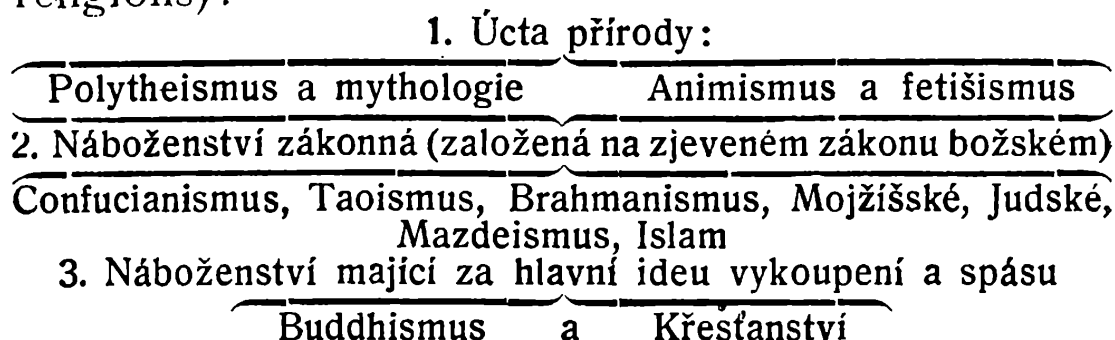
1. Tiele (Manuel de l'histoire des religions) roztrídil takto náboženství:

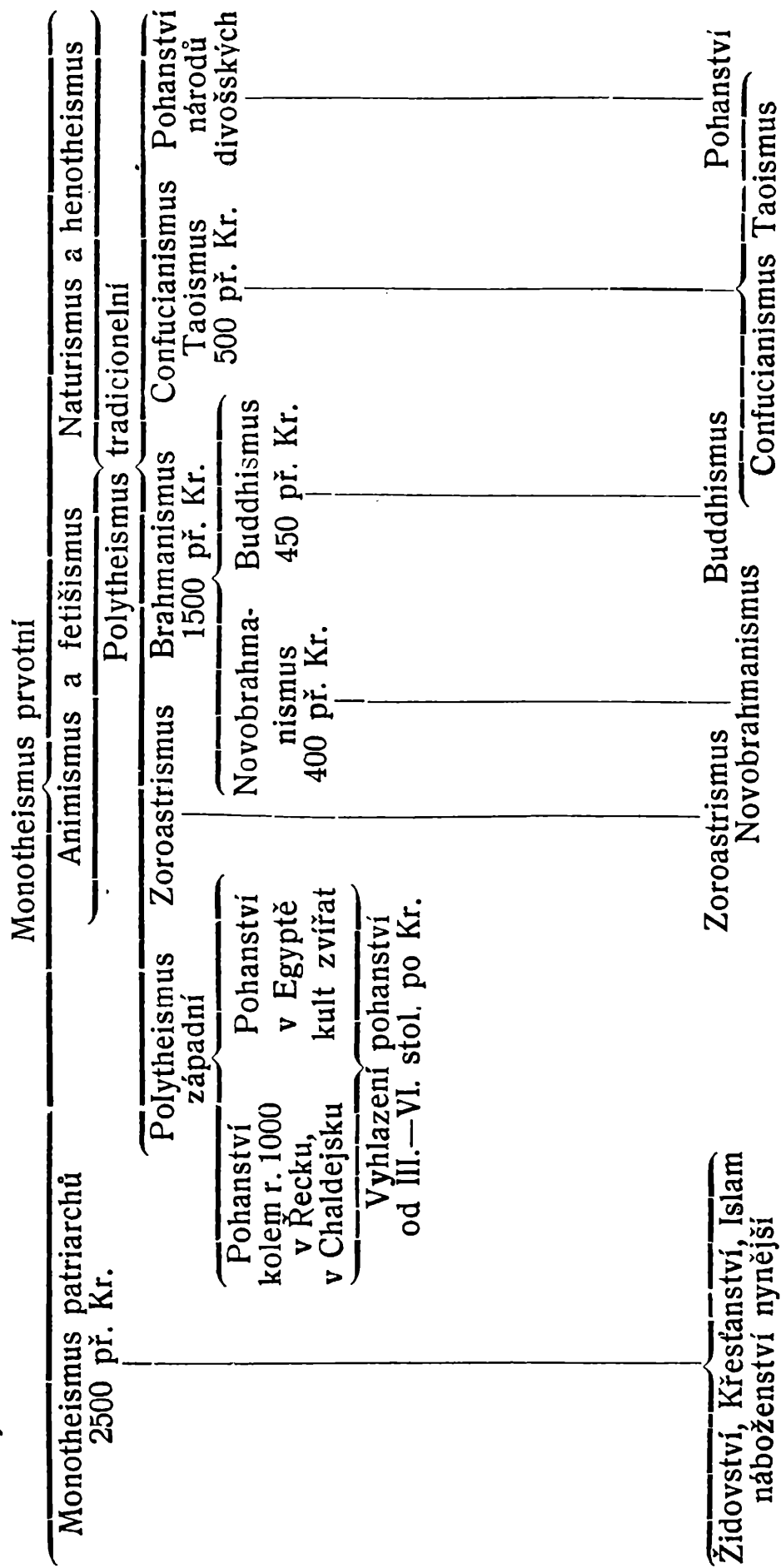
2. Max Müller (Essai sur l'origine et le développement de la religion):

3. Reville (Prolegomènes de l'histoire des religions):

4. De Broglie (Problèmes et conclusions de l'histoire des Religions
str. 390):

P o z n á m k a. V Příručkách dějin náboženských, na př. v „Christus“ od Huby probírána jsou náboženství dle národů a to nejprve národů primitivních (na nejnižším stupni vzdělanosti, v Africe: Bantuové, Hottentoti, Nigrité, Hamité); mimo Afriku v Australii, Austronesii, v Americe severní a jižní, trpasličí Negrillové a Negritové, stopy předhistorické.

2. Náboženství u starých Mexičanů; 3. v Číně, Japonsku, Persii, Indii, starých Řeků a Římanů, Keltů, Germanů, Egyptanů, Assyřanů a Babyloňanů, Islam, náboženství israelské a křesťanské.

IV. Methoda srovnávacích dějin náboženských.

Srovnávací věda náboženská nebo jinak srovnávací dějiny náboženské již svým názvem udávají jedinečně správně methodu historicko-srovnávací.

Aby tato methoda šla správnou cestou a dospěla k správným vědeckým výsledkům, dlužno obšírněji se zmíniti o pravidlech, nutných pro methodu tuto a zároveň vytknouti bludné cesty, na něž se dostala věda náboženská se strany mnohých historiků a zvláště tak zv. komparatistů.

I. Pravidla pro methodu historickou:

1. Má býti objektivní, vymeziti pokud lze, přesně předmět a obsah náboženství, jeho zjevů, použití správně všech pomocných věd;;

2. se stránky subjektivní vzhledem k historikovi má býti, pokud možno, bez předpokladů a předsudků, proniknuta čistou láskou ku zjištění pravdě, byť i nepříjemné a nepříznivé pozorovateli.

II. Pravidla pro methodu srovnávací:

1. Jen z historicky správně zjištěných údajů o zjevech náboženských podobných dle všech pomocných věd možno souditi na totožnost, společný původ, příbuznost srovnávaných věr, úkonů náboženských;

2. z podobností vnějších, nahodilé, povrchní, nemožno hned odvozovati příbuznost nebo totožnost zjevů náboženských rozdílných časem, místem, okolnostmi;

3. nesprávný postup „komparatistů“ a nevědecky vytvořené theorie o příbuznosti, odvození jedněch náboženství z druhých, zvl. křesťanství.

1. Pravidla pro metodu historickou.

1. Historik náboženský, má-li podati věrný obraz života náboženského některého národa ať doby naší ať minulé, národa vzdělaného nebo nevzdělaného, nemůže se spokojiti s pouhým popsaním některého zjevu náboženského (víry, obřadů, umění), to by patřilo do jiné vědy, popisné (dějiny umění, liturgie, theologie), nestačí zachytiti pouze z vnější stránku náboženství, nýbrž i vnitřní, jak se jeví v celém životě jednotlivce i společnosti, jest povinen odlišovati jiné zjevy podobné náboženství, na př. u starých národů, mythologii, různé legendy, pověry, magii, které také oni národové dovedli rozeznávat od vlastní víry v bytosti vyšší nadzemské, od úkonů úcty klanění, obětí, modlitby, přihlíží ku všem stránkám složitého života náboženského — víry v posmrtný život, mravní odpovědnosti.

U náboženství národů vzdělaných, chce-li proniknouti k jádru náboženského cítění a víry, nebude se obíratí snad náboženským obzorem theologa věřícího ani filosofa nevěřícího ani s druhé strany s výjimkami lidí mravně schátralých bez vědomostí náboženských, zde nutno studovati víru lidu, jak se jeví v jádru jeho, mravně a nábožensky zachovalém.

Rovněž u lidí primitivních nespokojí se s vnějším životem všedním, jak jeví se cizincům, nýbrž proniknouti se snaží do vlastního vnitřního života

a cítění náboženského, obyčejně utajovaného cizincům.

Neleká se zjistiti zde hlubokou víru ve zjevení Boží nebo božstva, v zázraky, jako na druhé straně přizná úžasnou nevědomost lidu, víru strašně znetvořenu pověrami, magií, mythologií.

Již předem patrné, že úkol ten jest velmi nesnadný; žádáť neobyčejného vzdělání a znalostí theologických. Ježto sám na vše nestačí, sahá ku pramenům. Pro náboženství národů kulturních má zde památky historické, posvátné knihy, knihy obřadů, modlitební, dějiny psané, svědectví současných pozorovatelů, památky, nápisy, sochy, obrazy, věci a předměty kultu a víry se týkající. Jest nesporno, že chce-li dojíti pravdy, má znáti důkladně původní jazyk oněch knih, rozuměti nápisům, čísti mrtvou řeč umění tehdejší doby.

Při tom obdařen býti musí darem kritiky věcné, by dovedl odlišiti prameny věrohodné od podvržených, pravdivé zprávy od smyšlených. Samozřejmě jest, že k tak velkému dílu nestačí sám, sáhne k pracím všeobecně uznaných odborníků, proniknutých hlubokou pravdou ku pravdě. Při studiu náboženství národů nevzdělaných hledá zpráv od lidí, znajících dobře celý život těch národů, nespokojí se s popisem cestovatelů pro zábavu a ze zvědavosti, nebo úředníků tam na nějakou dobu poslaných, nýbrž takových, kteří znajíce jazyk, dlouhá léta mezi divochy působili a zvláště náboženský život z blízka sledovali. Vidíme zde, jak neocenitelné služby studiu náboženství prokázali a mají ještě v budoucnosti prokázati — misioⁿáři. Historik náboženský užije k zjištění fakt náboženských pomocných věd:

a) Filologie. Zvláště znalost jazyků národů nevzdělaných, srovnávací jazykozpyt přispívá k zjištění původu jmen Božích, mythologie a víry prvotní, ač není-li přehnán a stranicky pěstován, jak ukázala věda filologická.

b) Archeologie. Znalost starožitných památek spojená s ethnologií, vědou popisující náboženský život lidu a folklorem.*)

Zvláště při studiu náboženství starých, kde památky literární kusé a neúplné nám označují jen úlomky z náboženských věr, jest nutno doplniti mezeru dodatky, čerpanými ze života lidového a tradic lidových.

Ethnologie doplňuje archeologii i předhistorickou studiem památek a nálezů; stopy lidského duševního života (tak zv. metoda historicko-kulturní v ethnologii).

c) Sem patří i zeměpis, neboť vlivy pødnebí, poloha země, blízkost hor, řek, moře, lesů neobyčejně působí na celou povahu a směr života národů i na jejich náboženské představy.

d) Dějiny opírají se o fakta pravdivá, zjištěná a vysvětlená pomocnými vědami řadí zprávy o náboženských vědách, obřadech, obyčejích; než třeba k sestavení celkového obrazu náboženství užiti filosofie, psychologie a sociologie, jisto jest, že vnitřní náboženský život národů šetřených opírá se o určité názory psychologické, sociální i filosofické dle různého stupně vzdělání. Dlužno vmysleti se na př. v duševní chápavost, obrazotvornost, způsob myšlení v duši divochů, národů starých a s jejich hlediska oceniti jejich představy náboženské.

2. Než historik náboženský není bezduchým vnímatelem zjevů náboženských, fotografickou deskou. Zprávy a poznatky historické přijímá do duše myslící i do svých duševních obzorů. Z toho jest patrné, že i stránka subjektivní osoby historikovy

---

*) Folklore slovo původu anglického znamená vědění lidové, studuje víru a obyčeje lidové, legendy, pořekadla, zpěvy, předpovědi lidové jak dědičně přecházejí z pokolení na pokolení. V nové době folklor jest velmi pěstován u všech národů kulturních, zvláště v Anglii Folklore Society (1879), Francii, Americe American Folklore Society (1888), Německu (bratři Grimmové Kinder und Hausmärchen, Mannhart, H. Meyer, Simrock, Schwartz, Gaidoz v Melusine, Sebillot Revue des traditions populaires, Folklore de la France.

jest velmi důležitá a velmi často, žel, úplně nebo velmi rozhodující. Dvojí osudné chyby pro celou vědu náboženskou dopouštějí se mnozí badatelé.

Jsouce příliš zaujati svými názory ať filosofickými, sociologickými nebo psychologickými a to buď proti všemu náboženství nebo proti určité konfesi (katolicismu), přijímají a vybírají jen taková fakta, jež odpovídají jejich názorům, jiných opomíjejíce nebo mlčením zahalujíce, nebo pozorujíce život národů nekulturních, jsouce sami bez víry, nepřihlíďají k víře lidstva, prostě ji popírají,*) s druhé strany obráceně při šetření náboženských zjevů na př. národů primitivních, nezjišťují fakt náboženských, nýbrž promítají do jejich života svůj názor, jen své představy utvořené napřed hledají u lidí těch.

To jest onen osudný apriorismus s předpoklady a předsudky, jenž u mnohých historiků zneemožnil veškeru vědeckou práci, znehodnotil vědu náboženskou u některých tak zv. „škol“.

Předpoklady tyto jsou hlavně evoluční a racionalistické.

---

*) Stůž zde jako klasický příklad výtku, již učinil Andrew Lang Frazerovi v „*Magic and Religion*“ London, Longmann's Green str. 56 a 57): Když byl zjistil po pronikavém studiu náboženství některých afrických a austrálských kmenů (Aruntas, Andamanských křováků) známost jejich a víru v nejvyšší bytost, táže se, jak mohl Spencer, Tylor, Frazer zavřítí oči při takových svědectvích. Nemohli toho přece nevědět. Spencer sebrav bohaté doklady ethnologické jen letem, zavadil o nejvyšší bytost u některých kmenů divošských, Tylor jen v prvních vydáních svého spisu se o tom krátce zmiňuje, ale nevyvozuje z toho důsledků tak důležitých pro celou vědu. Ale Frazer, když tolik nesčetných objevů ve svém *Golden Bough* uvádí, byl nucen přijít na víru v nejvyšší bytost. Proč se o tom vůbec nezmiňuje, když pro svá tvrzení dovolává se tolika svědků? Nemohu pochopiti, praví dále, této metody. I když historik má nějakou teorii, nesmí zavíratí oči před fakty jedině proto, že se nehodí do jeho domněnek o přirozenosti věci nebo náboženství. Naše věda musí býti historicky pravdivá. V každém případě jest poctivý historik povinen nechat v platnosti fakta odporující jeho mínění, musí sbíratí to, co Bacon nazývá, *instantiae contradictoriae*, neboť theorie, nadrželi se toho, jest bezvýznamná a jen na škodu.

1. Příkrá a přehnaná theorie vývojová nejpřednější dogma moderní vědy prohlašované Ch. Darwinem a Lamarckem o vývoji lidstva ze stavu zvířecosti, o neustálém pokroku vědy na úkor náboženství a víry, jež znenáhla spěje k úplnému zániku.

Vývojová myšlenka uplatněna nejprve ve světě hmotném; nynější svět dle ní utvořen dlouhou řadou proměn, vycházejí z počátečního jednoduchého stavu. Lamarckem a Darwinem byla theorie rozšířena na vědy přírodní. Jest dlužno přiznati, že na poli věd přírodních jest velmi svůdná, že rozum nalézá v ní vysvětlení pokroku a vývoje, patrného každému pozorovateli, pomocí její mnoho důležitých objevů bylo vědou zjištěno. Nesmíme však zapomínati, že vývojová theorie o vysvětlení původu a vývoje světa jest a musí býti jen domněnkou třeba vědeckou, neboť možno-li touto teorií vysvětliti mnohé zjevy přírodní přítomné a nynější vývoj, nemožno tak jistě a vědecky souditi o dobách minulých, když neznáme příčin často velmi mocných, převratů velkých, okolností, jež způsobily přeměnu organismů. Příroda v minulosti zůstává i při pokroku vědy nynější záhadou ve všech proměnách, převratech, jak geologie ukazuje, tak že každému učenci střízlivému zůstane jen hypotesou, byť i vážnou a cennou.

Vývoj z říše přírodní přenesen byl i na pole duševní, mravní a náboženské.*)

Evolucionisté takoví zapomínají na podstatný rozdíl obou světů. Známo jest, že lidé tělesně nejsilnější, fysicky nejvíce vyzbrojení pro boj život-

---

*) L' evolutionisme dans les sciences morales, článek v Revue de philosophie Paris, Rivière 1911 (číslo 10—11.) Ostře kritizuje nevědecký a brutální postup evolucionistů v otázce původu náboženství Mgr. Le Roy v La Religion des Primitifs str. 23 násl., ten, jenž přes 20 let žil mezi divochy Bantui a poznal někde překvapující vysoké pojmy a vědomí náboženské při nízké ostatní úrovni fysické.

ní, nejsou vždy duševně nejsilnější a nejmravnější, naopak u lidí slabých a chorých překvapuje často vysoká inteligence a čistota mravních zásad. Proto jest nesprávné a priori souditi, že člověk primitivní ve stavu fysickém byl nutně primitivní v náboženských a mravních představách, o nichž měl prý pouze hrubé a neuvědomělé počátky.

Dle této theorie a dle sociologů vývojových náboženství povstalo z hypertrofie pudu stádového, společného lidem se zvířaty, a z uctívání totemu. Goblet d'Alviella, učenec jinak vážný, snad pro lichou popularitu na kongresu v Oxfordu dospívá k zjištění zárodků citů vyšších u zvířat, vyprchalých u lidí, srovnává způsob, jak se divoch dívá na fetiše nebo totem (zvíře a pod. posvátné) se způsobem, jak se dívá přes na pána. Toto srovnání učence nedůstojné měl ponechat Goblet Sal. Reinachovi, jenž podobným způsobem píše.*) „Stačí uvést dítě do zoologické zahrady, aby člověk pozoroval zvláštní přitažlivost rozdílnou od zvědavosti, kterou na ně působí zvířata, přátelství, sympatie, úctu rozdílnou od strachu, který nahánějí zvířata. Jestliže tento souhrn citů velmi nesnadný k vysvětlení tvoří aspoň v zárodku totemismus, možno říci, že člověk rodí se jako totemista.“

Evoluční theorie, hájená téměř všemi školami mimokatolickými až na věřící protestanty, jako nové evangelium měla zasaditi smrtelnou ránu zjevení, víře v Boha a celému náboženství — a přece dějinná fakta často opak hlásají, s materiálním pokrokem a kulturou technickou nestoupá stejným krokem pokrok duševní a mravní, naopak jeví se největší úpadek jak náboženství, tak mravnosti (u Egypťanů, Římanů), nejvíc však proti mluví nové objevy ethnologie náboženské, která zjistila u národů nejnižších podivuhodně čisté představy náboženské.

---

*) Cultes, Mythes, Religions str. 44.

Na kongresu Oxfordském učenec Toutain správně posoudil směr evolucionistů: Dětinná důvěra v pokrok a vývoj od zvířeckosti až na naši moderní vyspělost nezakládá se na pravdě historické, hypotéza vývojová odporuje pravdě a skutečnosti. Spencer*) (Essais I., str. 298) radí k strízlivosti, kárá přehnanou víru ve vývojovou teorii. Domněnka o původní mlžině nezbavuje nás tajemství počátku. Počátek atomu není o nic pochopitelnější než počátek planety. Otázka o původu člověka jest záhadou metafysickou a náboženskou. Podobně i Loisy:**) Pojem vývoje náboženského jest jen hypothesis, teorie užitečná k roztrídění hlavních údajů pro studium náboženství. Ale nutno se varovati bráti to roztrídění za nutný základ a neklamný program dějin náboženských, ježto právě dějiny neukazují vždy správnost tohoto zákona domnělého. Jako nesmíme důvěřovati těm, kteří mají předpoklady monotheistické, nemožno tím více míti úplnou důvěru k těm, kdo vidí všechno očima evolucionismu neústupného a přehnaného, praví Lagrange.***)

Tím není naznačeno, že by historik náboženský měl zavrhnouti úplně výsledky badání vývojového, ale je povinen vědět a pravdě řídit se jen zjištěnými fakty a ne evolučními předpoklady.

Rovněž i jiný závěr o úpadku a nenáhlém zániku náboženství při stoupajícím pokroku opak dokazuje — vzrůst katolického uvědomění na př. v mladé inteligenci francouzské, jak krásně na schůzi Volné Myšlenky prohlásil ve své duchaplné řeči J. Rouffiac 1913†) cituje knihu Agathonovu *Les jeunes gens d'aujourd'hui*, 7. vyd. 1913 str. 196.

*) Essais I. str. 298.

**) *La Religion d'Israel* (Paris, Nourry 1908) str. 67.

***) Lagrange *Etudes sur les religions semitiques* 22 (Paris Lecoffre z vyd. 1905).

†) *Le sentiment religieux à l'heure actuelle* Paris Vrin, str. 44--48.

2. Druhý předpoklad popírá zjevení prvotní nadpřirozené. Člověk první nebyl povýšen do stavu nadpřirozeného, chceme-li mítí pojem o prvotním náboženství, dlužno studovati moderní divochy i náboženské jejich pojmy, obyčeje, nálezy praehistorické atd., zprávy cestovatelů potvrzují, že pohané, kmenové australští, afričtí, američtí někteří nevěří v bytosti vyšší a tudíž ani první lidé jim podobní.

Toto tvrzení znovu opakované bylo již pádnými doklady ethnologů na dobro vyvráceno (bude o tom šířeji pojednáno v díle o škole kulturně-historické.*)

Brunetière,**) známý velký konvertita ku katolicismu odpovídá na tento předpoklad: „Popření nadpřirozeného jest zcela zřejmé popření zákona dějin, a popření nadpřirozena v přírodě jest samozřejmé popření svobody Boží. Dějiny ostatně zaznamenávají jen fakta zjištěná svědectvím. S nimi mísiti neodůvodněný princip kantovské a naturalistické metafysiky nemožno bez zřejmého odporu samého rozumu a zvláště zákona dějin.“

3. K vývoji zevnějšímu dlužno připojiti činitele vnitřní, čerpané z psychologie a sociologie. Levy Brühl,***) horlivý pracovník ve škole sociologické Durkheimově chce dokázati roztržení národů nižších a vyšších, národů, bydlících kolem moře středozevního a kmenů a národů primitivních, vzdálených tohoto střediska, jimž upírá touž duševní chápavost (mentalitu). Primitivní lidé nechápou týmž způsobem jako my ničeho, nemají pojmů všeobecných abstraktních bytostí, před-

---

*) Ač nynější divoch blíží se svým vědomím o nejvyšší bytost monotheismu prvotnímu, přece správně podotýká Lagrange v citov. knize: „Není třeba vnucovati mínění, že by nynější divoch a prehistorický člověk objevený byl prvním člověkem, o němž se bible zmiňuje.“

**) „Discours de combat et les difficultés de croire“ str. 212—214.

***) Les fonctions mentales dans les sociétés inferieures. Paris Alcan 1910 cit. v Anthropos 1910.

mětů, logických zásad příčinnosti, kontradikce. Zjev přírodní jeví se jim jinak v kolektivních představách, co my vidíme, to jim uniká, jest jim lhostejné, co se nám zdá nemožné, jest jim samozřejmé (různé báje, magie). Smýšlení jejich jest prelogické. Tímto předpokladem prelogickým chce na př. prof. Mauss vysvětliti některé mythy a magii australských kmenů.*)

Proti tomu Fr. Boas**) zavrhuje mínění takové, není správné tvrditi o bílém plemeni, že jest nejschopnější, všechna plemena lidská mají touž schopnost a chápavost duševní, různost vývoje kulturního dostatečně lze vysvětliti během událostí, prostředím, místem usazení se, dědičností a všemi okolnostmi.

Podobně Bastian, Tylor, Lang, většina ethnologů anglických a německých.

Tuto neblahou výsadu hájí škola francouzská, jež vytýká antropologům, že v psychologii kladou váhu na vývoj jednotlivce a zatím člověk vyvíjí se ve společnosti a jedině vlivem společnosti povstává vědomí náboženské, jež dává jednotlivci víru i obřady a není třeba nějaké vyšší bytosti absolutní ani imperativu náboženského nebo nadsmyslné příčiny k utvoření náboženství.***) Není třeba uváděti důkazů proti, o nichž obšírněji se zmiňuje Michelet: *Dieu et l'agnosticisme contemporaine*, Paris, Gabalda str. 46—70. Stačí jen to uvést, že všechna velká náboženství, jednak založena a zvláště rozšířena byla geniálními jednotlivci.

4. Všeobecně rozšířený předpoklad tlumočený profesorem Abrahamsem na kongresu v Oxfordu o pragmatismu a relativismu nábožen-

*) V přednáškách na Sorboně r 1920 o kmenu Arundas.

**) *The Mind of Primitive Man* New York, Macmillan 1911.

***) Durkheim *Année sociologique* 1899, De la definition du phenomène religieux. Hubert v úvodu do Chantepieovy příručky francouzsky přeložené vyjadřuje se podobně: „Pomocí těchto dvou věd psychologie a sociologie vynikají a zanikají náboženství.“

ském. Každé náboženství vychází z příčin přirozených (i křesťanství), jest dobré a užitečné pro život lidstva. Žádné není ani pravé ani bludné, má cenu relativní dle výsledku a účinku na mravní vývoj lidstva, vyvýšenost a přednost křesťanství tím popřena. Rovněž tento předpoklad přímo odporuje dějinám, zjištěným faktům o zjevení Božím, o historickém významu křesťanství jako jediného náboženství, jež nejlépe odpovídá potřebě duše a vyhovuje našim nadějím.

5. Netřeba se zde zmiňovati o předpokladu, jenž se tak rád přičítá od racionalistů katolickými učencům, jež vytvořila škola katolických tradicionalistů nyní opuštěná a zavržená. Byla to snaha horlivých apologetů viděti všude ve všech náboženstvích tradice, stopy zjevení prvotního, zasahování všemocného Boha do všech náboženství, přičítalo nevěru, modlářství vlivu ďábla, odsuzovali všechna náboženství mimokřesťanská jako dílo ďáblovo.*)

Správně připomíná A. Bros:**) Věříme-li v prvotní zjevení božské a zasáhnutí Boží Prozřetelnosti do osudů lidstva, nebrání se tím nám uznati činnost příčin úruhovních, ducha lidského, společnosti celé, často rozhodující vystoupení velkých mužů, zakladatelů náboženství, které jaksi Prozřetelnost postavila v čelo národa, kteří běh věcí a smýšlení mohou převést na jiné cesty; při tom studiu dějin a fakt nutno připustiti často vliv vyššího světa, Boha a mocí andělských.

2. Methoda srovnávací.***)

Kdo chce studovati problémy náboženské, hledati podstatu a původ náboženství, jak vznikala u

*) De Broglie Les problèmes cit. sp. úvod IV.

**) Revue pratique de l'apologetique roč. 1908 článek „O srovnávací metodě a totemismu.“

***) Použito článků H. Pinarda S. J. L' Etude des religions II. přednáška na kongresu v Luvani Semaine d' ethnologie

národů nejstarších, jak se vyvíjela a pronikala se navzájem během věků a stykem národů, pozná hned, že nestačí k tomu jen metoda historická. Historik náboženský bedlivě, upřímně dle pravdy hledá dokladů, údajů historických, řadí je, osvětluje řádným použitím pomocných věd, zvláště filosofie, psychologie, ethnologie, nebojí se připustiti i zjištěný přirozený vývoj náboženského života, pokrok vzdělání, aniž zapadá do přehnaných a priorismů výše uvedených.

Ale tu setká se s mnohými obtížemi. Na jedné straně u historických zpráv a údajů najde tolik mezer, nedostatků, jež vadí náležitému pochopení náboženství víry, obřadů atd. určité doby, národa, na druhé straně při studiu různých náboženství najde tolik podobností do očí bijících ve víře, v obřadech, tu mimoděk povstává snaha srovnati ona náboženství a pomocí toho srovnání vysvětliti si pochybnosti, doplniti mezery.

A k tomu má pomoci metoda srovnávací.

Po prvé*) jí bylo použito se zdarem v jazykozpytu M. Müllerem, jenž znalostí jazyků zvl. sanskrtského objevil u mnohých slov a výrazů srovnáním společný původ. Max Müller to byl, jenž ze srovnávacího jazykozpytu přešel na pole náboženské, chtěje dokázati i zde užitečnost srovnání náboženství k vysvětlení společného původu nebo příbuznosti víry a obřadů a mytů u různých náboženství.**)

---

religieuse str. 74—71, Quelques précisions sur la methode comparative Anthropos sv. V. str. 534 násl. G. Foucart Histoire des religions et methode comparative Paris Picard 1912, A. Bros, La methode comparative et le totemisme Revue pratique 1908 a j.

*) V jakémsi smyslu jí používali sv. Otcové a po nich apologeté, srovnávající křesťanství s různými náboženstvími pohanskými (než nebyla to metoda vědecká v pravém slovu smyslu srovnávací.)

**) M. Müller, Introduction to the Science of Religion London 1873 (I. Lecture).

srovnávací metodě velmi ublížila, zacházejíc do výstředností.

Methody srovnávací bylo užito od anthropologů a ethnologů, již chtěli pomocí analogie (podobnosti) doplniti mezery vypůjčením podobných poznatků jinde zjištěných (metoda doplňků).

Se zdarem a prospěchem užívá této metody hierografie, shledávajíc u zjištěných údajů historických obdobnosti i různosti, pomáhá lépe pochopiti a vyšetřiti zjevy náboženské; hierologie doplňuje touto methodou zjevy náboženské neúplné nebo chybějící, lišící se pomocí svobodného vyzkoušení; hierosofie pomáhá rozeznati podstatné a vedlejší známky nějakého zjevu, to, co může vzniknouti z příčin přirozených, nebo od činitelů transcendentních.*)

Srovnávati zjevy náboženské znamená vytknouti jejich podobnost nebo opak jejich protivy, vyšetřiti, kde podstatné známky podobné nebo odlišné u zjevů těch se nalézají.

Které zjevy náboženské možno srovnávati?

1. Ne pouze zevnější úkony víry, obřadů a pod., nutno dbáti vnitřních příčin, úmyslů jednajících osob a to proto, že právě úmyslem, vnitřní příčinou podobné zevnější úkony jsou často úplně opačné.**)

Podobně nestačí podobný výraz, název často uměle odvozený, dvojsmyslný k vysvětlení podobnosti, totožnosti obřadů, víry.***)

2. Nutno dbáti souvislosti organického celku, vnitřní celé soustavy náboženské, určité doby, místa, okolností k správnému posouzení něja-

*) Foucart cit. úvod str. 27, Pinard cit. str. 67, Bricout nepřeje této metodě, boje se jí proto, že bylo jí špatně užito.

***) Nemožno na př. pod jménem obětí lidských srovnávati lidojedství, věštění ze zabitých lidí, vraždění zajatců, zabijení žen při pohřbu náčelníka, sebevražda žen pro spojení se zemřelým, oběť krve na usmíření mánů.

****) Nesprávný pokus výše uvedený prof. Eislera na kongresu Oxfordském (Lehem, Luhm, luhm).

kého zjevu náboženského, nelze připustiti, by vytržen byl nějaký zjev náboženský z různých náboženství, různé doby, různých národů vzdělaných nebo nevzdělaných a takové pak násilím srovnávají bez vnitřní souvislosti. Snůška zjevů zevně, materiálně podobných, v podstatě úplně různých jest „zámek z karet“ (Chateau de cartes), sbírka zvláštností.

3. Nutno se řídití zásadou podobnosti i totožnosti přirozené. Podobnost ano i totožnost některých projevů náboženských, obřadních, modliteb, průvodů, obětí, poutí, postu, mrtvení nemůže překvapiti pozorovatele náboženství, shledá-li je u různých národů a náboženství — toť přirozený projev lidské přirozenosti, činnosti duševní za všech dob, u všech národů. Jest zde třeba hledati příbuznosti nebo původu a odtud napodobení či vypůjčení projevu toho od jiných.

Marillier v článku La Religion ve Grande encyclopaedie praví: Všude se člověk modlí, obětuje, věří v bohy, všude vchází do sebe, by o svých potřebách duchovních uvažoval. A z této psychologické potřeby, za různých okolností, poměrů tvoří se součástky bohoslužby. A podobně abbé de Broglie: Jakákoliv příčina to jest, která vytvořila náboženství ať přirozená ať božská, každé náboženství má určité známky a jimi podobá se druhým jako šat od jednoho nebo druhého krejčího.*)

4. Zásada původnosti, originality. Původnost nezáleží v tom, byla-li myšlenka poprvé projevena, nýbrž na její ceně, mohla-li býti v celém rozsahu původcem vymyšlena či od jiných pravděpodobně nalezena. Z toho možno souditi na zvláštní inteligenci původce, konečně z toho vyplývající.

5. Zásada transcendence, nadlidského původu vzhledem k víře, k mravním zásadám, jež svou cenou převyšují schopnost jiných vrstevníků a nemohou se vyvoditi z ostatních nauk a mocně, ba

---

*) De Broglie, Les problèmes . . . str. 251 a 285.

zázračně způsobily úplnou přeměnu náboženského života přemnohých — a kde možno objeviti stopy mocného vlivu činitele nadpřirozeného.

II. Má-li srovnání býti vědecké a míti vědecký výsledek, má se řídití vytknutými zásadami. Srovnávající zjevy náboženské, nejprve je po historickém a kritickém probádání pramenů, látky seřazujeme, toť úkol metody, ale při tom ji ch je št ě nestotožňujeme, to je další činnost filosofie.

A tu můžeme dojítí k těmto výsledkům: Zjistíme-li totožnost vnější a vnitřní, odpovídající všem podmínkám vzdělanosti doby a pod., můžeme tvrdití, že

a) náboženství pozdější nebo ménědokonalé přispůsobilo si zjevy náboženské jinde zjištěné;

b) možno zjevem takovým doplniti mezeru v náboženství druhém;

c) soudíme, že náboženství srovnaná byla na sobě závisla a

d) nebo srovnáním můžeme oceniti význam obřadů, víry, obyčejů náboženských a pod.

3. Předmětem srovnání

mohou býti buď náboženství různá jako celkový obraz cítění toho kterého národa, určité doby, poznáme podobnost, rozdíly,*) nebo určité součásti náboženství, na př. idea o Bohu, víra v nejvyšší bytost u různých národů, původ náboženství, nesmrtelnost duše, oběť, mravnost, modlitba, kněžství, chrámy, mythologie, magie a pod. Zde vidíme ohromné pole vědy srovnávací; literaturu nepřehlednou, obsahující zdařilé, ale i osudné nevědecké pokusy srovnávací vědy.

Byli a jsou učenci, odborníci na slovo vzatí, jež ve svých studiích užili metody srovnávací, ří-

---

*) Brahmanismus, Hinduismus, Buddhismus, Mithraismus, náboženství starých Egyptanů, Řeků, Římanů, křesťanství.

dili se vědeckou vážností a střizlivostí, přidržovali se s největší úzkostlivostí historie; třebaž se všemi názory nelze úplně souhlasiti, přece vykonali pro vědu ohromné dílo.*)

Ale nechybělo těch, kteří v pravém slova smyslu zachvácení byli chorobnou touhou netoliko srovnávaní podobné zjevy, nýbrž přímo již souditi na příbuznost, společný původ, odvození, vypůjčení zjevů podobných z druhých náboženství bez historického podkladu, to jsou tak zvaní komparatisté, kteří vědu náboženskou znehodnotili.

4. Smělé theorie „komparatistů“.

Komparatisty možno roztríditi na dvě skupiny, do prvé řadíme ty, kteří smělými kombinacemi chtějí vysvětliti původ náboženství a do druhé ty, kteří vytvořili theorie o původu křesťanství.

1. Mezi prvními stoupenci v čele stojí Sal. Reinach, prof. na Collège de France; dosud žijící, jenž ve svých spisech**) snaží se dokázati společný původ všech náboženství v tabuismu a totemismu. Do světa ve zmíněných spisech vyhlašoval, že se mu podařilo po dlouholeté práci konečně odhaliti tajemství všech náboženství i křesťanského, věda prý zjistila jen souhrn zákazů tabů a základní prvek náboženství totem. Chlubil se, že našel klíč k otevření všech bran náboženství, vidí totemismus v mythech řeckých, římských, gallských. Na

---

*) Dlužno s vděkem uznati práce vědecké učenců Ondr. Langa, P. Thrillesa, Mgr. Le Roy, Toutaina, Cumonta, Capata, Foucarta i Jevonsa, vedle velkých inoologů, na př. Hopkinse, Bartha, Oldenberga, Hardy, egyptologa Maspera a pod., jejichž díla budou v dalších statích citována.

**) Zvláště Orpheus, Histoire générale des Religions Paris, Picard 1909 a Cultes, Mythes et Religions v II. svazku 1906 str. 8 a podobně i v novém vydání 1908 v Orfeu str. 126 o sv. přijímání: „Chápeme ideu požívání Boha, spojení mystické s Bohem, všechny věci, které se v křesťanství dějí, jsou pouze očištěné zbytky nejstarších obřadů totemických.“

kongresu v Oxfordu Toutain i přítomnému Reinachovi vytkl ostře tento postup: Před čtvrtstoletím objeven byl u některých národů nevzdělaných totemismus. Odborní učenci neshodují se dosud o podstatě a formě tohoto zjevu náboženského, ale to nebránilo nevědeckým pokusům mnohých, by tímto totemismem byl vysvětlen původ všech náboženství.*)

Renel (Cultes militaires de Rome, 1903) chce dokázati, že „signa“ římská na počátku měla význam totemů různých kmenů, jež vzývali vojíní jako božstvo za ochranu a za vítězství. Smith našel stopy totemismu u Semitů, Loret a Amelineau u Egyptanů (v přednášce v Musée de Guimet, 1907). Prof. Loret ztotožňoval sokoly, boha Hora s totemickými značkami zvířat.**)

Proti tomu sám racionalista Van Gennep v Revue de l'histoire des Religions, 1908, str. 56. ukazuje na nevědecké a nehistorické jednání uvedených: Když nedbá se pravého přesného smyslu slova tohoto (totem), pak by bylo možno skoro všude nalézt totemismus v Řecku, Římě, Egyptě. Ale zde osudně zaměňuje se totemismus s kultem theriomorfickým (zobrazených zvířat). O totemismu a ostatních teoriích o původu náboženství pojednáno bude v dílu III.

*

II. Druhá řada komparatistů vrhla se přímo na půdu křesťanství.

Utkvělé domněnce, již staví jako neomylné dogma moderní věda, že křesťanství jako každé jiné náboženství jest přirozený výplod všeobecného vývoje lidského ducha, oběťují všechny důkazy historické pravdy, slepí ku všem důka-

---

*) Transactions cit. Section IX. str. 131, Toutain již dříve odsoudil komparatisty tyto v článku L'histoire des Religions et le Totemisme v Revue de l'histoire des Religions 1908 str. 333.

**) Bros v cit. Revue pratique 1908 a Foucart, Histoire des religions . . .

zům historičnosti, pravosti, věrohodnosti písma sv., hluší k vyvýšenosti učení vtěleného syna Božího, chápou se nejpošetilejšího dohadu a smyšlenky, by našli počátky židovství a křesťanství v okolních bájích a náboženstvích. Tak povstávají výstřední theorie panbabylonismu, panbuddhismu, synkretismu.

1. Panbabylonismus.

Nedivíme se, jestliže v době revoluce francouzské, v době vášnivého boje proti církvi katolické mohl vyjít spis Dupuisův (r. 1794) *Origine de tous les cultes*, kde bez historických důkazů a jen z dohadů Dupuis tvrdil, že náboženství židovské a křesťanské vyvinulo se ze starých mytů a nauk magů, žáků Zoroastrových, že v tajemstvích a legendách obou náboženství těch není ničeho, co by v jiné formě nebylo již nalezeno ve všech ostatních náboženstvích.

Ale když podobné jest v nové době a to ve jménu vědy hlásáno od učenců, jest politování hodné v zájmu vědy a historické pravdy. Biblický monotheismus, zpráva o stvoření světa, lidí, o pádu, o potopě, víra v anděly a ďábly, dějiny Mojžíšovy, ano i úcta P. Marie, to vše jen přetvořené bylo převzato ze zpráv assyrských a babylonských a tomuto mínění propůjčili svá jména Fr. Delitzsch (Bibel u. Babel, 1902), Hugo Winkler (v přednáškách a spisech o panbabylonismu), H. Zimmern,*) Wellhausen (nedávno zemřelý), Jeremias,**) Jensen,***) jenž srovnává kult slunce v Babylonii v eposu Gilgameš, boha slunce Marduka, jeho průvod 12 znamení zodiaku srovnává s Kristem a 12 apoštolů, skupiny tří bohů babylonských s nejsvětější Trojicí,†) dále Jensen osměluje se tvrditi, že

*) Die Keilinschriften und das alte Testament, Berlin 1902.

**) Babylonisches im neuen Testament, Leipzig 1905.

***) Das Gilgamesch Epos in der Weltliteratur 1906. Moses, Jesus, Paulus (1909).

†) Reinach, Orpheus str. 50.

Ježíš Nazaretský nikdy neexistoval, není nic jiného než israelský Gilgameš.*)

Jest pochopitelné, že poloučení s dávkou zlo-
myslnosti francouzští komparatisté Reinach v Or-
feu, Lyonský prof. Virolleaud (*La legende du Christ*,
1910) popírají zázraky Kristovy, vstoupení na ne-
besa; zatmění slunce při smrti Páně jest jen vy-
půjčení mythu slunečního.

Smyslené kombinace Fr. Delitzsche a ostat-
ních vyvrátili slavní odborníci jako prof. Hehn,
P. Scheil O. P., P. Kugler a j. (v souborném vy-
dání 114 pojednání vyvracejících panbabylonismus).
Zvláště pádnými důkazy ukazuje P. Kugler na ne-
vědeckost těchto mužů ve spisech: *Im Bannkreise
Babels, Panbabylonische Konstruktionen und re-
ligionsgeschichtliche Tatsachen* (1910), *Auf den
Trümmern des Panbabylonismus*, P. Dhorme, *La
Religion assyrobabylonienne*, A. Condamin S. J.
Babylon et la Bible v *Dictionnaire apolo-
gique*, sv. II. str. 327—390, kdež jest uvedena
rozsáhlá literatura. Proti Reinachovi: *Pres-
soir Orpheus et l'Assyriologie*, *Revue Pratique*
1910. Podobně výborná apologie prof. v Lyoně V.
Valensina *Jesus Christ et l'Étude comparée des
Religions*, Paris, Lecoivre 1912, Lagrange O. P.:
Études sur les Religions semitiques, Paris, Le-
coivre, 1905.

Jastrow na kongresu v Oxfordu táže se s
údivem, zdali nebyli tito komparatisté Babylonem
učarováni, že mohou tak hluboko klesnout v zlo-
myslné obrazotvornosti na úkor pravdy historické.

2. Panbuddhismus.

Studium posvátných knih buddhistických ob-
jevilo některé podobnosti ze života Buddhova a
Kristova někde dosti nápadné.

---

*) *Das Gilgamesch Epos* str. 1029. Loisy v *Revue d'hi-
stoire et de littérature religieuse* 1906 str. 576 praví o knize
té: Jak mnoho vzdělání vyplývá zde úplně nazmar!

Největší indologové jako A. Barth,*) Hopkins,**) Oltramare,**), H. Oldenberg,†), Hardy,††), L. v. Schröder,†††) Winternitz, prof. sanskrtu něm. university v Praze*) a jiní podali cenné práce o tomto velkém náboženství, ukazují na velký význam Buddhův pro východní a jižní asijské národy, ale žádný z nich nesnížil se k nevědecké práci učence nedůstojné, by z podobností nalezených v buddhismu soudili na příbuznost nebo odvození a vypůjčení těchto zpráv pro křesťanství. L. de la Vallé Poussin, profesor university v Gentu, ve vynikajícím díle Bouddhisme (Paris, Beauchesne 1910), cituje mínění Hopkinsovo o chimerických snahách komparatistů (Bouddhisme strana 5). Komparatisté (Hopkins nazývá je „Unhistorical parallelists“) nechápou, že záhada, nedím nesnáz, záleží výslovně v tom, že jsou podobnosti nebo analogie bez vztahu historického. Vzhledem k této pravdě otázka srovnání mne neznepokojuje, nezkoumám ji, ježto nepatří do oboru indologa.

Max Müller,**) jenž dosti přál metodě srovnávací a vlastně ji založil, vyslovil se ku konci svého života po dlouholetých studiích buddhismu: „Jsou mezi křesťanstvím a buddhismem překvapující podobnosti, jichž nelze popírat, rovněž i to nutno uznati, že buddhismus byl již nejméně 4. století před křesťanstvím. Ale byl bych velmi vděčen tomu, kdo by mi ukázal v dějinách tajné stez-

---

*) Les Religions de l'Inde Paris 1879, mnohé články v Bulletin des Religions de l'Inde, Journal des Savants.

**) a) Religions of India London, Arnold 1896, b) India Old and New, New York 1902.

***) L' Histoire des idées théosophiques dans l' Inde Paris Lérout 1906.

†) La Religion du Veda; Le Bouddha, sa vie, sa doctrine et sa communauté (přeloženy do franctiny od Henry, Paris, alcan, 1903). Die Indische Religion v Orientalische Religionen, Berlin 1906.

††) Indische Religionsgeschichte (sbírka: Göschen 1904).

†††) Indiens Litteratur und Kultur, Leipzig 1887.

*) Geschichte der indischen Litteratur, Leipzig 1910, 1913.

**) India whan can it teach us (1883) str. 279.

ky, jimiž by byl mohl buddhismus proniknouti první křesťanství. Hledal jsem jich celý život a ne-
nalezl — to spíše jsem shledal: Mnoho podob-
ností a parallel nejvíce překvapujících vysvětluje se
předchozími historickými okolnostmi, přítomnými
v části, a známe-li předchozí, stávají se podobnosti
méně nápadnými. Ale není mnoho zpráv, důkaz
může býti jen literární a v nedostatku chro-
nologie v literatuře indické velmi obtížný.“ Mar-
ně historie snaží se zjistiti, že by Buddha a
jeho učení bylo známo v Palestyně za časů Kri-
stových. Za doby Alexandra Vel. byly obchodní
vztahy mezi Indií a zeměmi kolem středo-
zemního moře, později ochably, Augustus (podle Stra-
bona) přijímá poselství indické, ale nikde není o
náboženství zmínky. Říše římská sousedila s Indií,
ale obývanou vyznavači brahmanismu, buddhismus
byl rozšířen v hornatině střední Indie a zvláště na
Ceyloně. Později v prvních stoletích křesťan-
ských, rozšířil se asi buddhismus mezi tureckými
kmeny a Skythy, jest možno, že měl vliv na školu
alexandrijskou*) na manicheismus (Levy, Garbe,
Momsen). Svatý apoštol Tomáš dle tradice kázal
v Indii, buddhismus mohl proniknouti až do vý-
chodních provincií asijských, do Baktrie, i apo-
kryfy z pozdějších století mohly přijmouti některé
mythy ze života Buddhova, by vykrášlily tím i život
Kristův, to vše možno připustiti, ale nemáme nej-
menší zprávy historické o tom, že by evangelia
pravá, historické prameny historického života Kri-
stova byla v nějaké souvislosti s buddhistickými
zprávami.

V pozdější době v VII. stol. sv. Jan z Da-
mašku zmiňuje se o Buddhovi, že kdyby byl kře-

---

*) Klement Alex., Dionys Chrysostom nazývají boha bud-
dhismu Βουττα, zdá se, že jsou dosti seznámeni s jeho učením.
Basilides gnostik podobně i novoplatonismus přijal myšlenky
Buddhovy, Manicheovci měli za to, že Manes měl za před-
chůdce nebo předka Boddu, při vyznání víry katolické Mani-
cheovci měli se zřící i Boddy.

stánem, měl by první místo po Kristu. Marko Polo píše o buddhismu čínském, tradice vytvořila ve středověku dva světce indické, Barlaama učitele a Josafata, syna královského, v martyrologiu římském uvedeni jsou jako vzory poustevnického života.*)

Legenda o životě Josafatově jest podobně líčena jako mládí Buddhovo, ve středověku zavdala počínět ku hrám duchovním u všech téměř národů svým tklivým obsahem.

O Josafatovi (Josaph), synu krále indického Abennera, bylo od narození jeho předpovídáno, že se stane křesťanem. By otec tomu zabránil, odloučil ho od světa a odstranil s očí jeho bídu života lidského. Než přece za různých příležitostí pozná Josafat nemoc, stáří, smrt. Poustevník Barlaam pronikne k němu a obrátí ho ku křesťanství, ač otec marně i kouzelníkem Theudou snaží se ho od toho odvrátiti. Josafat vzdává se nároku na trůn a stává se poustevníkem.

Podobně líčen i život mladého Siddharty Buddhya.**)

Kritika katolická dokázala, že obě osoby, Josafat i Barlaam neexistovali. P. van den Gheyn, Dom. Quentin O. S. B. dokazuje, že martyrologium římské může býti podrobena změnám a opravám od sv. Stolic.

Takový byl styk dle pravdy historické v různých stoletích mezi buddhismem a křesťanstvím. Jest jisto rovněž obráceně, že některé zprávy ve vedickém náboženství jsou přijaty a přizpůsobeny křesťanství jako na př. o Křišnově mládí. Dle staré legendy v Mahabharata Křišna narodil se ve vězení a pozdější legendy mluví o tom, že Křišna narodil se ve chlévě, z matky panny, vůl a osel

*) 27. list.: Apud Indos Persis finitimos sanctorum Barlaam et Josaphat, quorum actus mirandos sanctus Joannes Damascenus conscripsit.

**) Valensin cit. str. 74.

byli ve chlévě, zástup bohů na nebesích oslavoval narození, jest patrné, že asi vlivem nestorianů sousedících byla tato legenda dle zprávy o narození Kristově upravena.*) Jest známo, že mnohé posvátné knihy indické povstaly v pozdější době ještě několik století po Kristu.

Ale komparatistům, chtějícím křesťanství jen snížit, nebrání tyto různé rozdíly časové i důkazy úplně snaze jejich proti oné, by neviděli v křesťanství jen prvky buddhistické.

Jak nesmyslných důvodů užívají tito nepřátelé křesťanství a velebitelé buddhismu, patrné u Renana, dle něhož **podvržené evangelium** κατὰ Θαύμαν skrývá vlastně jméno Buddhovo Gutama, nebo sinolog S. Real jméno sekty Essenské odvozuje z jazyka staroindického issayo, sanskrt. řsajah (vidoucí, Buddha), takže Essenové, z nichž vyšel Kristus, byli buddhisté.

Theorii panbuddhismu nejvíce vyvinuli R. Seydel, prof. v Lipsku,**) Pfeiderer,***) francouzští profesori Sylvan Levy,†) de Nilloué,††) angličtí Carpenter,†††) prof. v Oxfordu Cheyne.*) V době novější profesor srovnávací vědy náboženské na universitě v Tokiu Masahar Anesaki s prof. Albertem J. Edmundsem vydali spis *Buddhist and Christian Gospels, now first compared from the Originals*,

*) Hopkins, *India Old and New*, Yale, článek *Christ in India* str. 158.

**) *Das Evangelium Jesu in seinen Verhältnissen zu Buddhasage und Budhalehre mit fortwährender Rücksicht auf andere Religionskreise untersucht* 1907 a *Die Buddhalegende und das Leben Jesu nach den Evangelien*, Weimar

***) *Das Christusbild des urchristlichen Glaubens*, Berlin 1897.

†) *La Formation religieuse de l'Inde*, Paris 1907.

††) *Quelques ressemblances entre le Bouddhisme et le Christianisme*, Paris 1908.

†††) *The Obligation of the New Testament to Buddhism*.

*) *Bible problems and the New Material for their Solution*, London.

London, Kegan Paul (French, 1904 (II. vyd. ve Filadelfii 1908.))*)

Nejlepší znatel buddhismu z katolických franc. učenců Louis de la Vallé Poussin, jenž vydal francouzsky a anglicky (v anglikánské University Press v Cambridgi) výbornou příručku *Buddhisme*, psal stati o buddhismu pro Hubyho „Christus“, pro Bricoutovo *Où en est l'histoire des Religions*, probírá v *Revue biblique* 1906 v článku *Le Bouddhisme et les Evangiles canoniques* kriticky názor Edmundsův, ukazuje na úmyslnou snahu jeho odvoditi evangelia z buddhistických pramenů.

Srovnání událostí ze života Kristova u sv. Lukáše**) se *Sutrami* buddhist. jest násilné, dají se vysvětliti setkáním se podobných okolností a vznesených ideí o spáse, ale nesetkáváme se mezi životopisem Kristovým a Buddhovým s takovými podobnostmi nahodilými, které by samy mohly tvořiti obsah parallel.

a) Pokušení Buddhovo Marou podobné pokušení Kristovu. (Windisch, *Buddhas Geburt*, uváděje podobnost tu, sám o tom pochybuje, že by Lukáš vypůjčil si to z buddhismu.***)

Edmunds chce v evangeliích rozeznávat části podstatné od přidaných, jež lze prý volněji si vysvětliti, odvoditi, sám chce o tom rozhodovati (na př. zvěstování Panny Marie jest mu jako epický děj) jest viděti v tom, jak jest nadšeným buddhistou a jak by rád nabral plnýma rukama vody v Gangu, by jí naplnil prameny knih novozákonních, ale zapomíná, že evangelia jsou posvátné historické knihy a neomylné.

*) Buddhistická a křesťanská evangelia, poprvé srovnává dle originálů.

**) Edmunds rád by viděl, aby sv. Lukáš jako výborný orientalista měl před sebou *Suttanipāta* nebo aspoň prý aramejský překlad a z toho čerpal pro své evangelium!

***) Zvláště o tom píše P. Ed. Hardy *Der Buddhismus nach älteren Paliwerken*, Münster 1890.

b) Zpráva o narození Páně, klanění se pastýřů, proroctví Simeonovo podobá se velmi živému vypravování o Buddhovi v Suttanipata a vzbudilo podiv i proto, že události tyto v obou životopisech jdou za sebou. Když Buddha se narodil (s nebe sestoupil), mudrc stařec Asita upozoroval zástup bohů (devas), radujících se a zpívajících, kteří na jeho otázku odpovídají: Budoucí Buddha vzácný klenot se narodil na světě lidském (vzal na sebe tělo lidské, by se stal Budhou) pro spásu a štěstí v městečku Cakyův v zemi Lumbini, proto se radujeme.

Mudrc ubírá se do městečka veden astrology a spatřiv dítě, praví s počátku s vírou: „Hle, nejvyšší mezi lidmi,“ ale brzy myslí na svůj osud. Mlastní dá se do pláče pravě: „Toto dítě nebude, jak myslíte, králem svrchovaným, nýbrž Budhou, proto pláči, že budu mrtev dříve, než počne kázati zákon spásy.“

Než ač je zde zvláštní podobnost, nelze oboje spojovati: Řčení Simeonovo naprosto cizí buddhistickému názoru — obcování bohů s lidmi časté, postup o narození dítěte přirozený, ne umělý. Edmunds snaží se vysvětliti i totožnost zpěvu andělů a bohů: „Na zemi pokoj lidem dobré vůle“ a v pali textu Pitakas: „Narodil se mezi lidmi, by spasil a učinil šťastnými čekající spásu“ úplně liší se od biblického smyslu.

c) Početí panenské. Sv. Lukáš vypravuje o početí Pána Ježíše z Marie Panny, Edmunds chce srovnati je s početím Buddhovým a panenstvím královny Maya, matky jeho.

Jest jisto a Edmunds sám to uznává, že zpráva tato jest pozdější (dle Czoma z počátku rozšířena mezi Mongoly buddhistickými). Ale nezapomínejme, že početí Buddhovo bylo pokládáno za zázračné (sv. Jeronym se o tom zmiňuje). Početí Buddhovo však nutno vysvětliti ze tří podmínek: Spojení rodičů, plodnost matky a přítomnost

Gandharvy, to je bytosti, jež unikla ze spojení s předcházejícím tělem (stěhování duší) a snaží se opět se vtělit. U obyčejných bytostí děje se to mechanicky větrem činů starých Gandharvy, jež obdrží podobu dřívějšího stavu, tím větrem hnána jest Gandharva k příhodné matce božské, lidské, zvířecí — pouze bytosti vyšší mohou si voliti matku i čas (králové i budoucí budhové). Tak Bodhisattva moha si vyvoliti koho chce, volí si matku krásnou (není naznačeno, že pannu, ale takovou která neporodila), s plným vědomím a vůlí a vchází do ní v podobě bílého slona se šesti tesáky.

O panenství matky budhisté nesmýšlejí tak vznešeně jako vůbec o ženě — ženy mají-li dojít spásy, musí se přeroditi na muže.

Také matky Raghu, Rama, Kršny, Višnu nebyly panny. Starý text Pali praví, když budoucí budha vstoupil do lůna své matky, tato nemyslíla na lásku k žádnému člověku a aby se neposkrvnila láskou a radostí mateřskou, po sedmi dnech zemřela, nebo jinak by se musila zase za trest vtělit. Jméno Maya matky Buddhovy nemělo býti nikým přivlastněno.

Barth v *Revue des Savants*, 1899 uvádí strašné obtíže s legendami buddhistickými, že si velmi odporují. Na jedné straně Čakya Muni stal se Budhou, když prošel harem (užil smyslných rozkoší) na proti početí dogmatické, doktrinální, mystické vylučuje vše lidské, tak že dogma o panenství jest jako důsledek té vznešené myšlenky o původu Budhy. Dle tibetských budhistů Budha zůstal vlastně v nebesích a jako fantom prošel světem a použil rodičů čistých.

Edmunds chce toto oboje spojit, že panenství P. Marie bylo v křesťanství pojato teprve později při hájení božství Kristova proti bludařům a tím vysvětliti tento názor o panenství mátky Kristovy indickým způsobem Gandharvy, odvolává se i na

to, že Zoroaster byl počat zázračně — semenem zázračně připraveným pro Zoroastra.

Zde viděti, že komparatisté chtějí všechny možné kombinace i nejnesmyslnější přijmouti raději než připustiti jednoduchý fakt historický, tak jednoduše, ale poctivě dle pravdy vypravovaný evangelisty o zázračném početí P. Ježíše a panenství Matky jeho.

d) Jiné srovnání méně důležité. Budha posílá 61 mnichů do světa (sv. Lukáš X. 1. o rozeslání 72 učeníků). Lotr kající podoben Angulimalinovi, zloději, jemuž Budha pravil, že jest svatým již od té doby, když byl raněn kamenem do hlavy a holí, že trpí za staré hříchy již tisíce tisíců let. Jak různé a jen uměle přitažené podobnosti!

Proti této jednostranné snaze komparatistů hledati jen podobnosti, jež vysvětliti možno všemi okolnostmi i předmětem podobnými, bylo by prospěšno, všimati si tak nesčetných základních rozdílů jak dogmatických tak mravních, dějin obou náboženství, tu Budha, ač byl mužem neobyčejně nadaným a hlubokým myslitelem, zjevem neobyčejným na východě (zde nutno s největší vážností dívat se na celý zjev budhismu), nedá se stožňovati s Kristem, s jeho celým posláním božským. Buddha prošel světem, Kristus mohl říci, Já jsem přemohl svět, Budha se obnovuje, převtěluje, stará tradice čítá pět Budhů. Kristus trvá na věky!

Ku konci dlužno uvésti několik posudků odborníků o srovnání budhismu s křesťanstvím.

Brunetiere, jenž vyjádřil se, že četbou spisu Eug. Brunoufa „Introduction à l'histoire du Bouddhisme indien“ (1844) a jeho přehnanou chválou o učení Buddhově byl 15 let ve skepticismu zdržován od přilnutí ku katolicismu,*) studiem podstaty obou náboženství dospěl k názoru, který pronesl v přednášce v Amsterodamě r. 1904, 9. května.

---

*) Guiraud, Ferd. Brunetiere str. 26.

Veškeré srovnání, o něž se pokouší někteří učinit mezi buddhismem a křesťanstvím, jest nezákonné, nepřátelské druhému, naprosto nevědecké, si odporující, jak patrně z textů i dějů. Rozdíl není snad jen místní mezi Evropou a Asií, ani plemenný mezi plemenem žlutým a bílým, nýbrž v nauce samé, v celé historii a vývoji obou náboženství, tkví v duchu samém obojí nauky. A nemýlím-li se, toto jediné zjištění luští veškerou nesnáz.

Hardy v klasickém *A Manuel of Buddhism* přeloženém do mnoha jazyků — v křesťanství vidí vyšší motiv určující zákon poslušnosti k zákonu. Buddhismus jest jen soustava egoistická. Podobně Barth.*) Není zde lásky obětování se pokroku, naopak pessimismus, nechť k životu, úpadek, neplodnost.

3. Synkretismus. Mithraismus.

Synkretismus, slovo užitě u Plutarcha o Křesťanech, kteří byvše napadeni nepřitelem, nechali dorácích sporů a sjednotili se proti němu. Užívá se ho o splynutí náboženství pohanských v říši římské, jak byla od různých národů přinesena a hlášána (Pantheon římský). Za časů císařství při rozmachu světovládné moci jeví se hluboký úpadek a rozvrat státního a národního náboženství i mravnosti veřejné, ale potřeba duše prahnoucí po víře a útěše náboženské, ozývala se stále mocněji. Cumont ve vynikajícím spisu *Les Religions orientales dans le Paganisme romain* (Paris, Leroux 1909)**), praví o synkretismu: „Rozum zesláblý přijímá nejhrubší pověry, nejvýstřednější asketismus, nejnesmyslnější báje o bozích. Mysťerie eleusinské, orfické, Mithrovy noční slavnosti vysvětlují snahu zalíbiti se různým způsobem bohům; zvláště lákalo

---

*) *Religions de l'Inde*. Čím bedlivěji studuje se buddhismus, tím jasněji poznává se ohromný rozdíl mezi ztrnulým buddhismem a života schopným vznešeným křesťanstvím. Článek P. Reutera, profesora v Lucemburku: *Christianisme et Bouddhisme* v *Revue Luxembourgeoise* 1920 (únor).

**) *Les Religions* cit. str. 40 (Juvenal o zasvěcených Isidě.)

to, co působí bolest lidem (bičování do krve, půst, trýznění, mrzačení, kastrování, ponoření do ledové vody, plazení se po zemi směrem k chrámům, putování do Egypta pro vodu nilskou)“.

Tak byl zaveden a rozšířen kult Isidin a Osirisův z Egypta, frygické Kybely a perského Mithry.

a) Za republiky ještě zakázán, ale za císařství všeobecně připuštěn byl zvláště za Kaliguly a potomních císařů kult Isidy a Osirida egyptského.

Dle báje Osiris, zbožný král egyptský, byl zavražděn Tyfonem, rozčtvrcen, tělo jeho rozmetáno; věrná manželka Isis hledá a nalézá části těla jeho až na jednu, jež jest znakem vzkříšení jeho — koji synáčka Hora, jenž dospěv pomstí otce zavražděv Tyfona. Osiris vstane z mrtvých. Slavnosti napodobují hledání Isidino nejprve postem a smutkem, končí bujnou smyslnou radostí. Průvody zasvěcených,*) oblečených v bílé roucho, ozdobených květinami, nesoucích obrazy bohů a nádoby s čistou vodou nilskou, konány v noci na jaře s hořícími pochodněmi v Římě a po celé říši římské — oslava vzkříšení přírody, víry v posmrtný život promíšena mnohými formami astrologie, magie i nemravnostmi, hnusnou úctou fallu. Na počest bohyně plodnosti páchány neřesti takové, že Apuleius v *Metamorfosách* (Kniha X.) nechce se ani o nich zmiňovati. Zde patrna propast mezi nízkým kultem Isidiným a vznešeným křesťanstvím, třebaš některé myšlenky, víra v posmrtný život, láska Isidina k děťátku Horovi, užívání čisté vody jako nápoje blaženosti byly obdobnými s křesťanstvím a mohly ty, kdož je přijali, jen ve vznešených pravdách utvrditi.

---

*) Kdož se chtěli zasvětit bohyni Isidě, oddělení byli od ostatních, 10 dní zdržovali se v postu masa a vína, a pak je kněz Isidin přivedl do nádrže s vodou u chrámu, pokropil je vodou vzýváje bohy, zasvěcoval je do tajemství víry v blaženost věčnou, nebe, peklo, pak je uvedl do chrámu a pak konány průvody výše naznačené.

b) Kult frygické Kybely dle Cumonta*) uveden byl do Říma za válek s Hannibalem. Věštba Sibyllina hlásala, že Hannibal bude zaháněn ze země (byl v Bruttii), jestliže velká matka z Idy bude uvedena do Říma. Scipio přivezl černý kámen aerolith z Frygie (sídlo bohyně), postavil jej slavně na Palatin, přemohl Hannibala u Zamy a Mā (Kybele), plodná matka, a její muž Attis uvedeni do Říma.

Dle báje velká matka frygická Kybele ujal se odloženého v mládí Attisa, jenž dospěv žil ve smyslných dobrodružstvích. Zbaven mužství, zemřel, pak vzkříšen, provázen byl matkou bohů, Kybelou, jedoucí ve voze taženém lvy. Slavnosti ku počtě této frygické bohyně byly velmi smyslné, provázeny jsouce toulkami po lesích, zraňováním se, bičováním, zmrzačením, různými extatickými záchvaty, šílením vyvolaným zvuky cymbálů, napodobovány příběhy Attisovy, bujné ohavné neřestí končily slavnosti tyto.

c) K těmto nejhnusnějším slavnostem přibyl nový kult Mithrův. Zde dlužno rozeznávat dvojí slavnosti Mithrovy, jež byly více mystické a pak slavnosti Mithrovy smíšené s kultem frygickým.

Mithra, perský bůh, dle učení Zoroastrova (Avesty) byl druhu podřadného mezi bohy Ahuramazdy, ale lid a zvláště vojáci v legendách a bájích ho neobyčejně oslavovali jako boha přísahy a slávy vojenské.**)

Mithra byl od chaldejských kněží za slávy říše perské stotožněn s bohem slunce Šamaš, kult jeho byl Alexandrem rozšířen po Asii a pak v říši římské ve všech provinciích od Britanie až po Saharu zvláště mezi obchodníky, vojáky a otroky.

---

*) Les Religions cit. str. 204.

**) Článek Martindale S. J. v „Christus“ od Huby. S J. str. 519 násl.

Řekové nepřáli této úctě, ale u Římanů za Pompeia se rozšířila, Dioklecian prohlásil Mithru za ochránce říše.

Mithraismus spočívá na různých bájích, legendách, jichž během času přibývalo u různých národů přijavších to učení.

Základem jeho jest dualismus Avesty. Nejvyšší bytostí nebeskou jest Čas nekonečný, Zervan Akarana, jenž plodí, ničí, obsahuje všechny věci. Zplodil nebe, zemi i oceán s přirozeností božskou. Proti četným bohům nebeským stojí moc Ahrimana, božstva temnot, jenž nemoha zmoci nebe, aspoň bídu a zlo rozlévá na zemi. Mezi těmi, kteří bojovali proti zlu, jest nejpřednější Mithra (zplozen přede všemi bytostmi zemskými z Ahuramazdy dle Arménanů).

Mithra, bůh světla, ochránce lidí, povstává ze skály (jako slunce vychází každodenně z hor), v chrámech uctívá se kužel kamenný, z něhož vychází dítě nahé s čapkou fryžskou. Dítě uctívané pastýři jde ku stromu a trhá listy, by se jimi ošatilo.*)

Středem kultu a legend o Mithrovi jest oběť býka božského, jehož krev vylita má býti pramenem všeho života i lidí.

Býk ten, první bytost stvořená Ahuramazdou, pásl se na louce. Mithra vrhl se naň, chytil ho za rohy, než býk rozzuřený vlekne jej, až vysílen klesl na kolena a tu na rozkaz nejvyššího boha (skrže posla krkavce) Mithra dýkou zvíře zabil. Z krve jeho, pramene života, vzrůstají rostliny, užitečné, víno, obilí i zvířata a lidé, marně Ahri-man posílá hady, štíry, mravence, by krev tekoucí vypili nebo pramen života otrávil. Duše býka do nebe vzata i dále bude pramenem života a po-

---

*) Zůstává hádankou, jak mohlo dítě Mithra býti uctíváno pastýři, jíti ku stromu, kdy při jeho narození ničeho nebylo stvořeno ani lidí ani stromů, to vše má jen vysvětliti nalezená vyobrazení a legendy o pastýřích přidané, viz „Christus“ str. 522.

žehnáním pro rolníky. Než duch zlý chce zabránití vzrůstu lidí suchem. Mithra lukostřelec udeří do skály, voda vytéká, svažuje vyprahlou půdu, Ahriman potopou chce zahubití život, Mithra zachraňuje zvířata i lidi v arše.

Na konci života na zemi slavil hostinu poslední na smíření sil nepřátelských, na to provázen sluncem vyjíždí v ohnivém voze do nebe, na konci světa bude obětován za spásu lidí.

Scena zabití býka jest ozdobou všech svatých Mithrových, jsou to jeskyně podzemní, vyhloubené asi pro 100 osob. Věřící (zasvěcení) rozděleni na sedm tříd (dle jmen Havran (zahalený), vojín, lev, Peršan, posel, slunce, Otec), z nich první tři skupiny nepřipouštěny k mysteriím, kdo chtěl z nich dostati se do nich a vyšších tříd, podroben někdy i doživotní zkoušce, jež i obětí lidských někdy vyžadovala, neboť v mysteriích se i zabíjení lidí připomíná.*)

V mysteriích, z nichž některé jsou dosud neznámy, zasvěcování byli jen muži, vojíní do svých povinností (přísaha vojenská, sacramentum), jen nejsmělejší přijímání (dle tříd označených, zasvěcení dále se obřadem tauroboliem, pokropením krví tekoucí ze zabitého býka nad hlavou zasvěcence (Mithraický „křest“, jemuž se Julián podrobil), obět Mithrova chléb a číše vody, do níž přimíšeno trochu vína, již kněží modlitbou zasvěcovali, při slavnostech zasvěcenci napodobovali zvuky zvířecí dle ochránců zvířat určitých tříd. Tyto tajemné obřady lákaly svou zvláštností lidi, zvláště vojíny.

Mithraismus vědecky a střízlivě studovali velmi mnozí učenci, kteří snažili se vystihnouti vlastní prvky kultu toho dle doby vzniku, udati přídávky historicky pozdější, zvláště v prvních stoletích křesťanských za doby novoplatonismu, a velmi úzkost-

---

*) Lamprides: „Sacra mithriaca homicidium vero polluit, cum illic aliquid ad speciem timoris vel dici vel fingi soleat.“

livě chránili se neodůvodněných historických závěrů, jakoby křesťanství pouze napodobovalo kult Mithrův. Tak zvláště si vedl Toutain.*)

Cumont, jenž nejvíce v tom směru pracoval a nejobsáhlejší látku o tom podal,**) srovnává legendy o Mithrovi se životem Kristovým, jsa přesvědčen o povýšenosti křesťanství nad snůškou legend a mythů, než přece připouští vliv mithraismu na křesťanství, zvláště utvrzení obřadů čistých a původních křesťanských, stanovení doby svátků, by čelilo fantastickému kultu Mithrovi, ale komparativisté, kteří zneužili vážné práce Cumontovy, šli dále, vytvořili tendenční theorii o výpůjčkách křesťanství z Mithrova kultu.

Názory německých theologů prof. Anricha, Wobbernina, Soltaua, Henrici, Bauera, Jacoby, Brücknera, Schweitzera, Reitzensteina a francouz. Loisy ve výborném přehledu uvedeny v článku *Les Mystères païens et Saint Paul* (Dictionnaire apologetique, Beauchesne, Paris). XVI. r. 1920. Sloupec 964—1014. Zde uvedena bohatá literatura o celé otázce té.

Tak zvláště neblaze proslul opět Reinach v Orfeu str. 102 v násl.:

Analogie mithraismu a křesťanství dle něho jsou tyto: Mithra prostředníkem mezi Bohem a lidmi, zajišťuje spásu lidí skrze obět, jeho kult má křest, přijímání, posty, věřící jeho nazývají se bratřími, v duchovenstvu Mithrově jsou muži a ženy celibátní. Mriavouka rozkazovací a totožná s křesťanskou, od-

---

*) *Les cultes païens dans l' Empire romain*, Paris 1907 Bibliothèque de l' Ecole des hautes Etudes I. díl jedná o římských náboženstvích, II. díl (1911) o náboženstvích východních.

**) *Les Religions orientales dans le Paganisme Romain*, Paris Leroux 1909, Cumontova velká díla o Mithrovi: *Les mystères de Mithra*, a *Textes et Monuments figurés relatifs au culte de Mithra* (tamtéž).

tud uzavírá Reinach: Mithraismus a křesťanství mají společný původ.*)

Jest jisto, že pochybovačům o náboženství křesťanském více se zalíbí mínění Reinachovo, než vědecká práce Cumontova a řádné důvody katolických učenců, proto jest nutno upozorniti na lehkomyšlné srovnávání legend s historickými zprávami o křesťanství, mythické věrouky s jasnými a hlubokým učením Kristovým. Mithra, stvořitel světa,**) že zabil býka, z něhož povstává svět? To není stvoření slovem a všemohoucností. Mithra, prostředník mezi Bohem a lidmi (zmínka jen u Plutarcha), vlastně mezi Bohem zla a dobra, o vykoupení, obětování sebe ani potuchy, přijímání spíše spojení věřících s Mithrou jak naprosto různé od eucharistie.***)

Naprosto ničím neodůvodněné a protihistorické jest vynášení Reinachovo mravouky Mithrovy. K mravnosti vůbec nepřihlíženo, vyvolení a zasvěcení přijímání bez mravních zásluh bez zákonů mravoučných, mithraismus jest jen vlastně kastou vojáků, mravně nepovznášel, touhy po smíření s Bohem nevyplňoval, oběti lidské připouštěl, to byl nejpádnejší důvod, když v jeskyních Mithrových na-

---

*) Na theorie komparatistů výborně odpověděli katoličtí učenci zvláště: Pinard S. J. *Infiltrations paiennes dans le culte Juif et le culte chretien*, Revue apologetique Bruxelles 1909. Martindale S. J. *The Religion of Mithra* London Cath. Truth. Society v díle II. *History of Religion*, London 1910 rovněž ve stati Manuel Christus cit. Lagrange: *Les Religions orientales et les origines du christianisme* v *Correspondant* 1910 str. 209—41. „*Les mystères d' Eleusis et le christianisme*“ Revue biblique 1919 str. 157. Valensin: *Jesus Christus* cit. *Syncretisme*, Gabalda 1912 str. 93—129. Mgr. Duchesne *Origines du culte chretien*, Paris 1909. Jacquier: *Le mystères paiens et Saint Paul* Dictionnaire apologetique de la Foi catholique XVI. str. 964—1014.

**) Mithra jest myth sluneční, zbožnění slunce a světla, není řeči o vlastním stvoření, nýbrž o vlivu slunce na tvorstvo. Lagrange *De Iside et Osiri* str. 46.

***) Sv. Justin v *Apologii o Eucharistii*, Tertullian de *Baptismo* ukazují na vznešenost svátostí Kristových cit. ve spisu D' Alès *Theologie du Tertullien*, Paris 1905 str. 158—59.

lezeny byly kosti lidské, že byl ve stol. IV. úředně zakázán. Kde jest ona mravouka rozkazovací, totožná s křesťanstvím? Úkony náboženské, touha očistiti se, káti se, obět přijímání svědčí o potřebě duše lidské u všech náboženství.*)

O poslední večeři Mithrově jsou velmi nejisté tradice a to z doby daleko pozdější. Všecky obřady velmi neurčité dosud byly vlastně obnoveny, zdokonaleny od novoplatoniků Porfyria, Lukiana a hlavně od Juliana Apost., jenž chtěl zastíniti křesťanství, ale on teprve přijal do kultu Mithrova mravouku křesťanskou.

Ženy nepřipouštěny vůbec k mysteriím, nemohly býti kněžkami a tudíž celibátní.

Ostatní věci o vstoupení na nebesa, objevení se pastýřů při narození Mithrově Cumont sám vysvětluje, že napodoben zde život Kristův, podobně mluví i Hubert o Mithraismu zdokonaleném teprve ve stol. III. a IV. po Kristu.

Migne: „Et ipse Pileatus (Mithra) christianus est.“

Sv. Otcové snaží se některé podobnosti nápadné a původní starší vysvětliti úskokem ďáblovým ku svedení lidí — spíše jest zde řeč o podobnosti přirozené v povaze lidské.

Synkretisté snaží se dokázati také, že Kristus si přivlastnil ideu o vykoupení, všeobecně mezi Řeky, Římany i na východě rozšířenou. Řekové měli mnohé bohy jako Sotér zvl. Asklepia, vysvoboditele od nemoci, jak v museu athenském mnohé desky votivní z vděčnosti Asklepiovi Soterovi věnované svědčí. U Římanů známo, jak Julius Caesar v Efesu usnesením lidu prohlášen za Boha na zemi a všeobecného spasitele pro život lidí, podobně Augustus na východě za „Všeliké štěstí pro

---

*) Origines jak sv. Augustin De utilitate credendi 16. vysvětluje tuto potřebu: Touha spojití se s Bohem, káti se za hříchy, smířiti se s Pánem a spravedlivým odplatitelem dobra i zla vede nejlepší lidi k tomu, by hledali Boha a mu sloužili.

veškerenstvo“ jako „Prozřetelností nám a našim potomkům jako Spasitel poslaný“ jako císařové si titul dávali jako „Spasitelé světa“. Touha po osvobození od zla, kletby hříchu zde snížena, ale pravým Spasitelem Kristem, jenž přišel lidstvo vykoupit ne od nemoci a fysické smrti, nýbrž od hříchů a věčné smrti očistěna.

Komparatisté nevidí hluboké propasti mezi čistým ideálem Božství lásky, odpuštění, obětování se a mezi mythickými bohy pomsty, vášně, hovějícími neřestem mocnějších, nechávajícími lidi slabé v otroctví, v bídě, bez lásky a naděje.

Snahy komparatistů krátce a břitce posuzuje A. v. Harnack,*) jenž nazývá babylonským zmatkem pokusy jejich vysvětliti na př. článek apoštolského vyznání víry „Narodil se z Marie Panny“ uvádí „Musterkarte“ jejich. Toto učení víry odvozují: Seidel a van Eysinga z buddhistických předloh, Gardner a Bousset z egyptských, Gunkel a Cheyne z babylonských, Pfeleiderer z fryžských, Schmiedel z perských, Dietrich z náboženství Mithrova, Usener z řecké mythologie, Butler z mysterií eleusinských, Abbot z Filona, Soltau z vypravování o narození Platonově a Augustově.

Stačí to na ukázkou, jak věda náboženská znehodnocena komparatisty a jak nutno v zájmu jejím šetřiti co nejvíce pravdy historické, jen v ní a v historické poctivé metodě může věda náboženská vzkvétat i avšak důležité otázky náboženské objasnit a rozluštit.

DÍL III.

Dějiny náboženství: theorie o původu náboženství.

I. Jedna z nejdůležitějších otázek dějin náboženských jest otázka o původu náboženské idee a ná-

*) Cit. P. Robert von Nostitz Rieneck S. J. ve „Stimmen der Zeit,“ lednové číslo 1918.

boženství vůbec. Jest tepnou celého studia náboženského, neboť udává směr veškerých badání, závěrů, celkový názor o tom, onom náboženství, o jeho ceně, významu, účinnosti. Jak nesmírně důležitý jest tento předmět badání, patrně, že nejpožadovanější hlavy všech odvětví duševní činnosti srazily se proniknouti ku kořenu této záhady. Pro theology velkých náboženství a pro historiky náboženské otázka o původu náboženství zjevených nebo založených osobami historickými jest snáze rozřešena. Náboženství židovské, křesťanské opírá se o přímé zasažení Boží, poučení lidstva o pravdách víry a mravů, náboženství východní mají své původce velké myslitele, třebaž jejich názory ověřeny byly různými bájemi a legendami.

Ale jinak tomu jest vyšetřiti prvotní stopy náboženství pohanských, vyrostlých v tradici lidu bez historie, bez pramenů určitých zjištěných, jde o původ náboženství národů primitivních, nevzdělaných a národů s počátky mythologickými. Tu i historik setkává se pouze s fakty, s hotovými již zjevy náboženskými, ale otázku o původu může řešiti ještě filosof, psycholog, sociolog, filolog.

A tu ocitáme se na velkém bojišti, kde zbraněmi ducha, geniálních myšlenek zápolí dva tábory. Jde o nejvyšší statek duchovní, o pravou ideu Boha, původ víry v něho. Počtem méně četní bojovníci — filosofové křesťanští (spiritualisté novoscholastičtí) hájí neohroženě a vítězně svěřený poklad, existenci Boha jediného, nadsmyslného, duchového, osobního Tvůrce, Pána a soudce světa, původce mravního řádu, tak jak jej zjevení křesťanské podává, zbraněmi přirozeného světla rozumu na základě příčinnosti a ostatních všeobecně platných zásad myšlení (dostatečného důvodu, totožnosti, protikladu atd.). Tento princip činnosti rozumové jest již na počátku poznání náboženského a vede jediné správně a logicky k poznání první příčiny všeho zde na světě a k poznání podstatných známek této první příčiny (vlastností Božích).

Tito spiritualisté dle psychologie správné zkoumají dále mohutnosti duše lidské a schopnost rozumu poznati ideu Boha transcendentního, schopnost vůle i citu uznati svobodně závislost člověka na nejvyšší bytosti i projevití úctu, klanění, poslušnosti zákonů mravních, zkrátka vliv náboženství na veškerý život jednotlivce, rodin, celých společností, národů.

V druhém táboře, početně větším, seskupili se ať vědomě či bezděčně, kteří opustili cestu správného logického postupu a třeba se mezi sebou různili a se potírali, v tom jsou za jedno, že nechtějí ve svých teoriích připustiti osobního, nadsvětneho Boha a uchylují se k různým domněnkám.

Na bojišti již mrtví odpočívají, kdož náboženství za výmysl a podvod kněží, vládců prohlašovali, kdož viděli původ náboženství jen ve strachu před živelními silami přírody nebo ve zvláštním pudu lidském, uznati nad sebou moc tajemných sil v přírodě jsoucích.

Těchto mrtvých nebudeme křísiti, neboť řady moderních myslitelů vytvořily nové zase theorie, jež jsou četnými stoupenci hájeny.

Vznikly na půdě agnosticismu, nepoznatelnosti Boha a transcendentna, snaží se vysvětliti původ náboženství pomocí psychologie, sociologie a filosofie.

Tři zakladatelé systému filosofických, Spencer svojí vývojovou teorií o nepoznatelném, Aug. Comte myšlenkou o ideí humanity a sociologii, Kant kritikem stali se duchovními otci theorie psychologické (pragmatismu), sociologické (Durkheimovy) a immanentismu francouzského.

1. Psychologické theorie zv. americké hlásány Williamem Jamesem, profesorem psychologie na universitě Havardské (pragmatismus) a Jamesem Leubou, profesorem v Bryn Mawr (Spoj. státy amer.) na podkladě fysiologickém.

W. James jako bystrý psycholog zkoumá náboženství jako duševní zjevy na příkladech velkých

světců a světic katolických a jiných vyznání křesťanských, velkých konvertitů,*) než sleduje mínění amerického filosofa Karla S. Peirce vidí**) ve víře jen pravidlo mravní činnosti a mravního povznesení (pragmatismu), víra kterákoli vzbuzená v srdci člověka má jen cenu dočasnou, relativní, netrvalou (dle mravních účinků), ustupující pokroku vědy a filosofie (relativismus). Zavrhuje význam metafysiky, rozumového poznání Boha a náboženských pravd, zásad příčinnosti a účelnosti, jež nemají praktického významu pro mravní povznesení člověka, náboženství theologů scholastiků s jejich rozumovými důkazy o jsoucnosti Boží sestrojilo formalismus, ale víry neposílilo, naopak ji se slabilo.***) Opírá se o kriticismus Kantův, jenž zavrhuje možnost dokázati rozumem transcendentní základy náboženské, vylučuje z náboženství vše, co by bylo nadpřirozené schopnosti duše, reální existenci Boha i jeho vliv na lidstvo a svět.

Náboženství jako všechny projevy psychologické vycházejí z vědomí temného, zv. podprahového (podvědomí). Náboženské jevy, tušení vyšší moci a pod. jako fakta psychologická mohou býti zatlačeny pod práh vědomí, kde jsou jen skryty jako v jakési nádržce ideí, by nějakým podnětem zevnějším (strachem, radostí, sklamáním těžkým, pozorováním přírody, velkých zjevů přírodních, slunce a pod.) nebo příčinami biologickými (opojením, smyslnými dráždidly, tancem, zpěvem) vystupují v náboženskou extasi, projevy nadšení nebo obráceně, mění se v opak nevěry, rouhání, kultu demonů, skepse.

James Leuba na sjezdu psychologů v Ženevě r. 1909 (3.—7. srpna)†) kritizuje psychologii Jame-

*) V cenném díle svém *The varieties of religions experience* New York 1902 přeložil do francouzštiny Frank Abauzit: *L' Experience Religieuse* Paris, Alcan 1906.

**) *L' Experience rel.* str. 374.

***) *L' Experience religieuse* str. 376, 377.

†) Zpráva podána v *Revue du Clergé Français* 1909 str. 161 násl. od účastníka sjezdu Jul. Pacheu.

sovu, zvláště jeho rozdělení na projevy psychologické podvědomí a vyšší jevíci se náboženskými úkony jako umělé, rovněž i ocenění náboženství a víry jako nesprávné dle zkušenosti. Víra jest pravá dle Jamesa, praví, jež se při zkoušce uplatnila, než zjevy hypnotické také se někdy uplatnily, (minulými dojmy, suggestcí, upoutáním přísným) a přece nejsou pravé, skutečné.

Leuba prohlašuje fiasko theorii Jamesově, ale sám nejlépe soudí: pokládá náboženství za část boje člověka za život, jenž se děje s pomocí jistých sil řádu duchovního, účelem má, by člověk lépe a pořádaněji žil, náboženství vymezuje jakost a ráz hříchu a prostředky vymaniti se z moci hříchu a zla — život náboženský udržuje spojení s jednou nebo více silami mocí psychologickou a nadlidskou, avšak ne nutně osobní a neviditelnou, tou silou, jakýmsi mechanismem člověk udržuje a posiluje v sobě vědomí náboženské. Zavrhuje Jamesovo podvědomí, automatismus, hlásá mechanismus psychický, jím chce rozbít zeď dogmat, vyvracuje význam důkazů psychologických o existenci Boží.

Leuba vykládá náboženské zjevy jako potřebu srdce, by člověk zvítězil nad nepřátelskými silami, náboženství není k tomu, by hledalo původ a cíl světa.

Pacheu*) správně odpovídá na přednášku Leubovu, že psycholog může klidně studovati fakta duševní, zjistiti mnoho psychologických stránek náboženských, ale jimi není ještě náboženství vyčerpáno, další otázky má nechat jiným vědám, nemá práva popíratí význam metafysiky a filosofie pro studium náboženské.

Sv. Terezie ve svém mysticismu a vzrušení náboženském nebyla pouhým nástrojem ani mechanismem ani autorem ani v polovědomí vůči vyšší bytosti, nýbrž spolučinná, vědomá.

*) Revue du Clergé cit.

Americká škola o dvojitým vědomí — velmi rozšířená (Coë, Starbuck, Stantly, Hall, Irving King), stoupenci její ve Francii Janet, prof. v Collège de France, Flournoy, jenž vědomí podprahové*) prohlašuje za dokázanou větu vědeckou, Delacroix, vykládá, že sv. Terezie právě tím podvědomím byla vedena a vnitřním vzrušením ve svých extasích osobního Boha si uskutečnila. Ostatně Platonova filosofie a Leibnitzova o preexistenci duší ukazuje, že jakýsi stav zůstal v našich duších, jenž obsahuje právě ony jevy podprahové.

James vidí v tomto vědomí pole styku mezi lidským a božským. Kde dle víry katolické může milost působiti, tam surcroyance metafysická utajená sídlí, jež okolnostmi probuzena působí projev náboženské extase.

Wundt vyjadřuje se o theorii Jamesově ve spisu *Hypnotisme et suggestion* (56—58, cit. u Micheleta): Tato theorie pragmatismu jest do očí bijícím příkladem klamného rázu vysvětliti zjevy, že místo toho by byl hledán význam těchto zjevů v zákonech našeho vědomí, jednoduše zavádí se nově vědomí, jemuž se tyto jevy duševní, temné, neuvědomělé přiřítají.

Huxley, Maudsley, Carpenter vysvětlují projev náboženské se stránky materialistické fyziologické, ze stavu nervového podráždění i chorobného stavu (pathologického jako Charcot, Binet).**)

Sem dlužno zařaditi i theorii H. Höfdinga, profesora university v Kodani, jak ji vyvinul na kongresu v Ženevě o tak zv. náboženství hodnot. Vidí v řadě věcí fysických zvláštní zájmy organické, rozumové, estetické, mravní, jimiž člověk jest omezen, na nichž jest závislý a jimž může

*) Podvědomí zvláštní stav jeví se také různými poruchami vědomí během nervosy, hysterie a pod. někdy jako pathologický zjev.

**) Rozebírá a kritikuje Michelet, *Dieu et l'agnosticisme contemporain* 1920 (V. vyd.) Paris Gabalda str. 128.

zasvětit svůj život, tím vyloučiti strach, nepokoj duše, v tom povznesení duše cítí svou slabost, ale zároveň ve snaze přiblížiti se oněm vyšším hodnotám žije nábožensky. Tak na př. sv. Augustin v Bohu vidí nositele nejvyšších hodnot, ano i dobro samo nejvyšší. Psychologie nynější studuje jakost, cenu hodnot, nemusí se utíkat k příčinám transcendentním, vidí mnohé záhady nerozluštěny, ale tím není nucena ještě volati na pomoc zjevení, existenci Boha, což jest proti vědeckému badání.

P. Munynck, katol. psycholog ocenil na kongresu v Ženevě studium psychologie, uznává snahu psychologů oceniti praktický význam náboženství, ale odmítá možnost jediné na půdě psychologie vysvětliti původ náboženství, zvláště když moderní psychologové stanoví si dogmata jinam patřící (o nepoznatelnosti Boha, o nemožnosti zjevení, o vývojovém principu).

2. Škola sociologická.

Známý sociolog Durkheim, profesor na Sorboně († 1914), zakladatel tak zv. školy sociologické a vědecké knihovny *Année Sociologique* (Paris, Alcan) od roku 1897 oceňuje trvalý mravní význam náboženství jako nepomíjející statek společnosti lidské, zavrhuje mínění pragmatistů: náboženství položené v duši lidské jako temné, podprahové vědomí subjektivní dávno by vymizelo z duší lidských, kdyby záleželo na takovém polovědomém základu nebo na nějaké choré patologické halucinaci.

Než zavrhnuv jednostrannost systému pragmatismu, sám se svou školou klesá do druhé jednostrannosti.

Vyšed ze studia psychologie davu a ze sociologie Comteovy, vidí v náboženství děj sociální, zjevy náboženské vycházejí ze života sociálního, společného, v němž všechny složky mravnosti i vzdělanosti jsou tvořeny a posilovány jediné city kolektivity. Společnost, kmen, pokolení sdružená v

obcích působí tajemně na jednotlivce, jenž přijímá tyto prvky jako zvláštní sílu sociální.*) Náboženství nepovstává v přirozenosti, v duši jednotlivcově, nýbrž v soudržnosti společnosti, jedinec jen přijímá zjevy náboženské mu dané společností, v níž se narodil, se pohybuje, v níž se zdomakňuje, ano společnost jako celek představuje si posvátnou, zbožněnou.

Durkheim a jeho škola**) hledí odůvodniti svoje názory podrobným studiem náboženství národů ne-
vzdělaných, zvl. australských a afrických, totemismu (o němž níže), neuznávají však existence Boha osobního připouštějíce za základ badání jen zkušenost a princip vývojový.

Našli mnoho odpůrců nejen mezi katol. učenici, nýbrž i u stoupenců jiných teorií.

J. Reville***) klade za největší poblouzení Durkheimovo, že stranou nechává individuální ráz náboženství, často právě u jedinců zvlášť nadaných vidíme nejvíc nových pravd a hlasatele nových náboženství, ve skutečnosti existují jen individuální duchové, pojem společnosti a kolektivity jsou vždy jen odvození našeho ducha. A podobně vytkl to veřejně Durkheimovi na schůzi volných myslitelů†) r. 1914 v přednášce *La conception sociale de la Religion*. Gustav Belot, gen. inspektor vyučování a Marc Boëgner, jenž ukázal na individuální činnost misionářů, kteří celé osady, kmény dovedli obrátiti od víry jim společností „dané“ na křesťanství — na poznámku Durkheimovu o křesťanství, že ztratilo svůj starý vliv, že mizí a přestane. Praví: „Je-li pravdou, že bohové stárnou a umí-

---

*) Emil Durkheim, *Les Formes élémentaires de la vie religieuse* Paris Alcan 1912 str. 25. Podobně *Année Sociologique* II. 1898: *De la definition des phénomènes religieux*, sv. V. *Sur le totemisme*.

**) Hubert a Mauss ve svých spisech i přednáškách.

***) *Les Phases* cit. 222.

†) *Le sentiment Religieux* cit. str. 141.

rají, věříme my, svobodní věřící, že Bůh Ježíše Krista určí v budoucnosti nové obrození, jehož bohaté dary budou věčné.“

3. Na půdě filosofické povstává nová theorie immanentismu hlásaná protestantskými theology, zvl. A. Sabatierem a býv. katol. knězem Loisyem, profesory na Collège de France.

Známý názor modernismu zavržený encyklikou Pascendi munus jest vlastně pozitivní stránka agnosticismu, hledající Boha v duši. (Enc. str. 9.)

Sabatier,*) Menagoz (o fideismu), Stapfer, Lobstein vycházejíce z agnosticismu, vidí v dogmatech křesťanských vždy tlumočení klamné, obrazné přechodní, vnitřní pravdy. Náboženství jest jen odpověď člověka na vnitřní volání Boha, cítí přítomnost tajemné vyšší moci zvláště v době sklíčenosti, slabosti. K náboženství, Bohu a věcem nadpřirozeným nepřichází člověk pouhým rozumováním, nýbrž zkušeností náboženskou immanentní. Jest v nás skryt životní princip, jenž námi hýbe, nás poučuje, pobízí ku stálému pokroku duchovnímu. Jest to duch svatý, duch Boha immanentního, jenž působí na ducha lidského přímo chápáný svědomím. Jistota náboženská jest subjektivní,**) Boha nelze dokázati logikou, jej možno jen cítiti v srdci, naše výrazy o Bohu jsou jen symboly.

Že by Bůh se vtělil v jakoukoliv smyslovou podobu, jest buď pověra nebo modlářství.***)

Nezáleží na formě náboženství, jedině vírou cítíme, tušíme přítomnost Boha v srdci, v duši, ale o jeho existenci, podstatě se nikdy vědecky, rozumem nedozvíme. Podobně i Loisy naznačuje nemožnost poznati Boha rozumovými důkazy, v celém rozsahu uznává agnosticismus za podklad náboženství, původ náboženství nemožno hledati v

*) Esquisse d' une philosophie de la Religion, Paris Fischbacher 1898 (V. vyd.)

**) Michelet, Dieu et l' agnosticisme str. 186—87.

***) Sabatier cit. str. 382.

rozumu nebo zjevení, nýbrž ve zkušenosti vnitřní, v hlase našeho srdce, kde mluví k nám přímo Bůh.

Není úkollem této práce rozebíratí celé učení škol uvedených, to patří do filosofie a apologetiky,*) ale důležité bylo zmíniti se o směrech těch zvláště proto, že mnozí probírajíce otázky o původu náboženství a dějinách jeho mají za východisko právě tento směr filosofický, psychologický a sociologický, a s těmito předpoklady ovšem zabarvují svoje názory. Tyto apriorismy ovšem dělí je od čisté vědecké pravdy historické zvláště v tak nesnadné a nejvššší důležité otázce o původu náboženství, kde může jedině metoda historická podati správně její rozluštění.

II. O původu náboženství. — Škola filologická.

1. První theorii vědeckou na podkladě srovnacího jazykozpytu vytvořil o původu náboženství otec dějin náboženských Max Müller. Obíraje se hlubokým studiem sanskrtu a srovnací mluvnicí jazyků indoevropských, přišel na nápadnou podobnost ano i totožnost jmen božských u různých národů**) a na neobyčejnou podobnost bájí indických i řeckých.

Podobností sveden přichází na pole srovnací vědy náboženské, snaží se dokázati, že tyto báje a tito bohové starých bájí jsou jen obměny bájí a bohů prvotních před rozštěpením se na různé větve čeledi arijské.***)

---

*) Krásně rozebral a vyvrátil theorie uvedené Michelet v cit. spisu „Dieu et l' agnost cisme.“

**) Dyauspitar *ζεῦ πάτερ*, Ju, Jov pater, Tyr (staronorsky), Tiu (germ.) devas (sanskrit.), dievas (lit.), deos (letonsky), deiws (staropruský), deus (lat.), dia (staroislandský), devo (galský) a pod. článek Meillet La religion indoeuropéenne v Revue des Idées 1907.

***) Essay on comparative mythology (1856).

Aby vysvětlil původ těchto mythů a z nich vzniklého časem náboženství, M. Müller uvádí dva hlavní důvody, první čerpaný z původu řeči a názvů a druhý z vrozené schopnosti ducha lidského.

Šem patří pověstný názor M. Müllera o nemoci jazyka (mluvy).

Lidé na počátku neměli pojmů abstraktních a tudíž ani názvů těchto pojmů všeobecných, nýbrž pouze slova, výrazy, značící význačné známky zjevů, věcí chápaných smysly, lidé postřehovali jen smyslové počítky a provázeli je výrazy, tudíž názvy přírodních zjevů, na př. slunce, měsíce dle svitu, tepla, chápání prvotních lidí dělá se na způsob chápavosti dětí, které nemají dosud pojmů všeobecných, nýbrž jen individuální oživené smyslové postřehy. Proto zosobnění zjevů přírodních není dílem myšlenky prvotní, nýbrž choroby jazykové, jako dosud lid mluví o slunci, že vychází a zapadá.

K této jazykové personifikaci přírodních zjevů přistupuje obrazotvornost básníků i lidu, tvořících mythy bohů pomocí zdokonalené mluvy. Na př. západ slunce a noční vláda měsíce dává dle Müllera podnět k báji o Endymiovi, synu Diově, vyhnaném s nebe a usnuvším v jeskyni hory Latmu v Karii. Diana Selene (měsíc) si jej zamiluje, navštíví v jeskyni a aby nebyla pro lásku k němu prozrazena, odsoudí jej k věčnému spánku a věčnému mládí. Básníci lokalisují tento zjev přírodní, zosobňují syna slunce Endymiona i měsíc. *)

Podobně snaží se vysvětliti báji o Dafné, dceři boha řeky Ladon, milované Apollinem, než Dafné byvši Apollinem uchvácená, prosí bohy o ochranu a proměněna v břečťan, zasvěcený Apollinu; **vykládá příbuznost slova Dafné se sanskr Ahâna** (kořen ah-dah — zářiti) a smysl báje — zářící jitřenka pronásledována jasným sluncem umírá a hasne.

---

*) M. Müller, Natural Religion str. 438 násl.

Báje řecké srovnává M. Müller s oněmi v Rig Vedě, již pokládá za prvotního svědka tvořících se bájí, kde jest přechodní doba z výrazů smyslových k vlastním jmenům pojmovým.

By vysvětlil původ mythů, připojil k filologickému názvu o primitivní chorobě jazyka a tvoření výrazů individualisujících zjevy přírodní — psychologické stanovisko o zvláštní mohutnosti myšlení, o jakém si tušení nekonečna časem a prostorem, jež jest příčinou tohoto světa konečného, omezeného a o obmezeně činnosti lidské.

Tato činnost zvláštního smyslu téže jakosti jednotlivostí (individualisujících) spojuje se s činností jazykovou a s postřehováním zjevů přírodních a vytvořila víru v božství, v četné bohy různých individualit, nejvyšší ve svém pojetí vedle sebe. Básníci indiští, praví, vzývají každé božstvo jako by bylo nejvyšší a jediné, ale to nevadí, že vedle něho jsou jiná božstva téže hodnosti. Tento „henotheismus“ předcházeli pozdějšímu polytheismu a pak monotheismu.*)

M. Müller, popíraje předem zjevení prvotní a prvotní monotheismus ve smyslu tradičním, chce na základě mythologie srovnací utvořiti theorii o přirozeném náboženství. M. Müller našel pro své názory horlivé stoupence v Renanovi, Mich. Realovi zvláště pro svůj spis o báji Herkula a Kaka a jiné, theorie jeho byla pěstována s velkou zálibou v Německu (Alb. Kuhn, Schwarz, Darmsteler, kteří v duchu Müllerově pracovali na mythologii), ale současně setkala se s ostrou kritikou. Nedá se popříti, že M. Müller srovnacím jazykozpytem prokázal vědě neocenitelné služby, i do mythologie vrhl nové světlo, ale jisto jest, že ve vášni srovnací zašel příliš daleko, jak na (př. v báji o Endymiovi patrně, snaží se všude odvoditi podobnost kořenů, společný původ přes vše-

---

*) J. Reville, *Les phrases* . . . str. 190.

cky obtíže a překážky, vzdálenost místa, času. Zvláště to je pochybeno, že původ náboženských ideí snaží se vysvětliti z etymologie jazykové a nepřihlíží k vlastnímu životu a tvoření jazyka, k nauce o významu slov (semantice). Tím přirozeně přichází k nesprávným závěrům. Mimo to těžce poškodil pověst svou tvrzením o původnosti Rig Vedy. Vedisté jako Oldenberg, Barth dokazují, že není Rig Veda prvotním svědkem tvořících se mythů, nýbrž že jest složena daleko později již v rozkvětu literatury indické, což dosvědčují umělé verše, vykazující vysokou kulturu, třebaš zaznamenaly mythy již staré, vypravované a vyzdobené dávnými předky.

A názor filologický o původu mythů a náboženství odvodil jen z filosofie německé Schleiermacherovy a Spencerovy, která neukazuje na správný postup. Možno připustiti zvláštní schopnost v duši člověka přijíti k poznání transcendentna, k původu náboženství, ale ne cestou pouhého smyslového chápání, percepce, nýbrž cestou přemýšlení, reflexe. Rovněž i domněnka o prvotní formě náboženské henotheismu není ničím odůvodněna, mohla stejně i později u národů se objeviti vedle polytheismu a monotheismu. Pro své mínění o společném původu mythů ze srovnací filologie opírá se o nedokázané podobnosti asijských jazyků, ale jak tomu jest u jiných čeledí a jazyků, nelze vědecky odbyti tím, že jest tomu podobně i jinde.

Chorobná snaha srovnávat jen jména osobností mythických, hledat všude společný původ náboženství, mythů velmi znehodnotila jméno učence tak velkého jako byl M. Müller, jenž celý život věnoval práci a rozsáhlému studiu. Snahu komparativní obrací prof. Gaidoz v časopisu *Melusine* sv. II. str. 73 ironicky proti prof. Müllerovi dokazuje, že M. Müller jest také jen mythem.*)

---

*) „Jak jest to, že Max Müller nikdy neexistoval? M.

2. Práce Müllerova o srovnací mythologii podnítila vědecké studium mythologie, její přesné vymezení, poměr k náboženství, theorie mythologické o původu náboženství.

Mythy, to je vypravování podivuhodných, často nemyslitelných příběhů o božstvech třeba rozlišovati od náboženských věr, to je od víry v božské bytosti, jejich vlastnosti a vztah jejich k lidstvu.

P. Langrange v díle *Etudes sur les religions semitiques* dobře poznamenává: Všecko bylo zmateno v tomto předmětu, pokud jsme nečinili rozdíl mezi náboženstvím a mythologií. Mythologie a náboženství jsou úzce spojeny ve většině soustav náboženských u mnohých národů nízké vzdělanosti i za našich časů, ale přes to nutno odlišovati je zvláště vzhledem k mravní stránce, jež vždy se pojí k náboženství a již marně bychom hledali v mythologii.

Toutain v znamenitém článku v *Grande Encyclopaédie* „Mythologie“ praví: Mythy jsou nerozlučitelny od náboženství, zvláště anthropomorfičkých, mají obyčejně ráz prehistorický (na rozdíl od bájí a pověstí lidových — folkloru — které M. Müller nazývá mythologií moderní). Pouze náboženství s čistou ideou o jednom Bohu, Stvořiteli a Soudci (monotheismus židovský a křesťanství) vylučuje mythy jakož i formy náboženské abstraktní o bytosti neviditelné, vládnoucí světem (animismus) a filosofické systémy pantheismu. Nemožno zde šířeji mluvit o teoriích, vysvětlujících původ mytů:

Opuštěné jsou názory tradicionalistů (Vossius, Bochart, biskup Huet a j.), že báje jsou zbytky zapomenutého zjevení prvotního, a legio-

---

Müller jest jen mythické zosobnění slunce, rozbořem anglickým slova Muller (roztěrač) a Oxford (brod, cesta) kombinuje Gaidoz, že Muller, největší roztěrač slunce roztírá (rozhání mraky) přichází z východu (z Němce) přijat na západě jako dítě pozemské bydlí v Oxfordu, což značí, že si tře, klestí cestu (brod) skrze mraky.“

ricky (Baco, Dupuis, E. David), že báje jsou vymyšleny k zatajení dogmat náboženských, podobně i evhemerismus v nové době Spencerem zdokonalený.

Symbolismus školy novoplatonské, obnovený Dr. Fr. Creuzerem (*Religions de l'antiquité considérées principalement dans leurs formes symboliques et mythologiques*) tvrdí, že myty jsou symboly v dávném věku utvořené k znázornění dogmat a mravních ideí, jež se časem ztratily, ale děje ony idee znázorňující a smyšlené dostaly ráz historický.

Theorie ikonografická (K. Otfried, Clermont-Ganneau, K. Müller) opírá se o archeologii. Řekové na př. přijali od Feničanů myty, ale svým způsobem vysvětlili si obrazy, nápisy i tradice jejich, rovněž tak i u jiných národů, Egyptanů, Assyřanů.

S druhé strany vzhledem k činnosti ducha lidského theorie anthropologická (A. Lang v *Mythes, Cultes Religions* [přel. Marillier] čerpal z Tylorovy *Civilisation primitive*).

Lidský duch ještě zahalený v temnotách shledal jako přirozené to, co se nyní zdá proti přírodě a rozumu — zosobnění zjevů přírodních zvláště slunečních, měsíčních, změny v přírodě.

Naproti tomu theorie psychologická (Reinachova, P. Reynauda), že člověk ve svých mohutnostech po tisíce let se nezměnil,*) ale mythus povstal z potřeby psychologické, duše neměla ani zkušenosti ani předběžné znalosti zjevů, slunce dle analogie mezi námi a bytostmi živými bylo pokládáno za bytost živou s lidskými podivuhodnými vlastnostmi.

V nové době mluví se mnoho o theorii astrální, hrubě s rázem protikřesťanským ve stol. XVIII. Dupuisem naznačené, jež však v nové době vědecky

---

*) Lang míní, že duch lidí prvotních velice se liší od nynějších, vyspělých.

i historicky podložena (Hugo Winckler, A. Stucken, Jeremias, Zimmern).*)

Dle ní veškerá mythologie astrální pozoruje pohyby a změny slunce a měsíce a jejich vztah k 12 znakům zvěrokruhu, souvisí s astrologií, neboť zjevy nebeské jsou měřítkem zjevů pozemských. Stará soustava astrální byla předvedena lidu v podobě bájí, her dramatických, kde čísla oběhů byla důležitá, určila dobu svátků a stala se základem chronologie.

Tato soustava vznikla v Babyloně, odtud rozšířila se na západ do Řecka a Italie, na východ a pronikla i k národům nevzdělaným.

O snaze vysvětliti sluneční mythy různých národů z babylonské mythologie o „panbabylonismu“ byla zmínka již učiněna.

Jisto jest, že mythy astrální jsou velmi rozšířeny mezi národy primitivní kultury. P. Schmidt na kongresu v Lovani přednášel o mythologii astrální u národů australských a j. (Semaine d'ethnologie religieuse, str. 99 násl.), ale původ jejich není v babylonských bájích, nýbrž spíše v psychologii.

*

Škola filologická zapadala čím dále tím hlouběji do dětinného úsilí vysvětliti etymologií srovnávací, mythologií původ náboženských ideí, ale tím více zatemňovala vlastní ráz a původ náboženství. Reakce touto jednostranností nevědeckou přivedla badatele ku studiu náboženství samého pozorovaného na člověku samém, na jeho životě náboženském, jak jednotlivců tak i kmenů, národů (sociálním).

Povstává nový směr ve vědě náboženské, tak zv. škola anthropologická a jest dvojí, starší a novější, zv. ethnologická.

---

*) R. 1906 založená v Berlíně společnost pro studium mythů vydává Srovnací knihovnu mythologickou (C. Heinrichs v Lipsku).

Škola anthropologická.

Otázku o původu náboženství a idee o Bohu anthropologové řeší ne na poli pouhého badání filosofického, psychologického, ani ze staré mytologie pomocí filologie, nýbrž na půdě náboženské vlastní, to jest dle pozorování náboženského života u národů nejnížší kultury, zv. primitivních. A zde dlužno rozeznávat dva směry, starší, zvaný obyčejně anthropologický, jehož badání o náboženském vědomí národů primitivních staví na podkladu racionalisticko-evolučním, vylučuje předeem všechno nadpřirozené, a druhý směr novější, zv. historicko-kulturní čili ethnologický, jež bez oněch předpokladů vývojové hypotézy studuje náboženský život národů oněch na základě historické pravdy a čistě ethnologickém, neodmítaje předeem možnosti zjevení a nadpřirozených prvků náboženských.

Původ náboženství dle starší školy anthropologické v animismu, a jeho prvotní formy.*)

Animismus.

Animismus v nejširším slova smyslu jest víra národů nekulturních v duchovní bytosti pojaté na způsob duše lidské, již člověk primitivní v sobě kdys objevil.

Misionáři již dávno se zmiňují, jako P. Lajeune 1636**) o tom, že divoši jsou přesvědčeni, že netoliko lidé, nýbrž i všechna zvířata a všechny ostatní věci jsou oživeny. Tento hrubý jejich názor není ještě náboženstvím, vzniká časem, když člověk vejde ve spojení s jednou nebo druhou mocí duchovou a jí se klaní. Oboje bývá shrnuto v

---

*) K stati této vedle pramenů citovaných užito zvláště práce P. W. Schmidta *L' origine de l' Idée de Dieu* Paris, Picard 1910 a Petra Reutera *L' origine des Religions*, Luxembourg 1912.

**) Cit. u A. Bros: *La Religion des peuples non civilisés*, Paris Lethielleux 1907 str. 31.

týž název animismu, jako víra v duchy a jako kult jim prokazovaný.

V užším smyslu animismus jest víra národů primitivních v existenci duší jednotlivých a duchů.

Tato myšlenka proniká od let sedmdesátých v prvních pracích o náboženství národů, na nízkém stupni vzdělanosti stojících, byla připravována filosofem Aug. Comtem (1798—1875) ve velkém díle o filosofii pozitivní.*)

Ve vývoji náboženském vidí tři stupně: 1. fetišismus (ve smyslu animistickém), 2. polytheismus a 3. monotheismus.

První v tom směru psal John Lubbock (Lord Avebury),**) jenž přidržev se Comteovy filosofie a theorie Darwinovy, stanoví tyto fáse náboženského vývoje: atheismus, fetišismus, úctu přírody (totemismus), kult model (anthropomorfismus) a poslední víru v Boha Stvořitele a spojení náboženství s mravoukou (monotheismus).

System Lubbockův téměř opuštěn, jeho mínění, že lidstvo bylo nejprve bez náboženství, bylo vyvráceno Tylorem a pak všemi téměř ethnology, i jeho totemismus jako všeobecně přijatá forma primitivního náboženství velmi otřesena. Toliko tvrzení jeho, že náboženství v prvním vývoji bylo bez mravouky, většinou ethnologů jest dosud hájeno.

Svémi názory neobyčejný zájem vzbudil vynikající profesor v Oxfordu E. B. Tylor, jehož dílo***) Andrew Lang nazývá klasickým. Tylor jest tvůrcem školy anthropologické, jeho myšlenky pronikají dosud všemi pracemi ethnologů.

V theorii o původu animismu Tylor postupuje takto:

1. Primitivní člověk pozoruje dýchání, tlukot srdce, uvažuje o nemoci, smrti, o spánku, snech,

*) Cours de philosophie positive (Paris 1839—42 6. sv.)

**) The origin of civilisation and the primitive condition of man 1870.

***) Primitive Culture 2 sv., London 1872.

o blouznění, extasi, počíná přemýšlet o své vlastní bytosti a zjišťuje, že v něm asi existuje princip oživující, rozdílný od těla, pojatý všeobecně v podobě druhého těla, mohoucí opustiti svou schránku dočasnou za snu a v jistých stavech extase a na vždy — po smrti a to jest duše. (Díl I., kap. 15.)

2. V prvním stavu člověk snadno byl veden k tomu, že chápal jen jeden druh existence dle své vlastní, a dle ní představoval si všechny ostatní bytosti, zvířata, rostliny s tělem a duší (kp. 11.).

3. Z tohoto pojetí duše lidské přichází člověk k pojmu duchů. Vida v duši lidské vysvětlení života a smrti, psychologické zjevy pravidelné i mimořádné, přičítal i ostatním bytostem chápaným dle vzoru duše lidské přírodní zjevy světa jako různé události šťastné i nešťastné, stihající lidstvo. (Svazek II., kap. 14.)

4. Tito duchové chápaní dle vzoru duše mohou jako ona blouditi světem, mohou se vtělit na čas i trvale do těla lidského, rostliny, do různých ostatních věcí, dle své různosti jedni spojí se s lidmi, jiní se stromy, keři, lesy, prameny, řekami, jiní s tělesy nebeskými a živly přírodními (tamtéž).

5. Strach před těmito duchy panujícími v přírodě vnutil primitivním lidem hledati jejich ochrany, tím povstává náboženství, jež tudíž bylo s počátku uctíváním přírody.

6. Zbývá jen zříditi hierarchii mezi různými mocnostmi nadlidskými a to bylo mnohobožství národů polovzdělaných i vzdělaných. (II., 16.)

7. Na způsob rodiny lidské jednomu z nich bylo dáno jméno a vlastnosti — otce — to byl první krok k monotheismu, jenž teprve později se ustálil buď tak, že otec bohů nebo některý jiný nabyl hodnosti boha nejvyššího, nebo že dle analogie politické lidí utvořen druh vládnoucích, nebo lidé dospěli k ideji boha všemohoucího, jenž vše proniká a ovládá. Idea nejvyšší bytosti nalézá se na konci dlouhé cesty, kam 'divadlo pří-

rodních zjevů zavedlo myšlenku lidskou, nepřesahuje nikterak schopností přirozených, jest vlastním dílem lidským.

8. Mravouka nesouvisí s počátku s náboženstvím; jako idea nejvyšší bytosti se později objevuje, tak i mravní předpisy od ní pocházející, jichž by bez existence této nejvyšší bytosti ani neplnil.

Tuto theorii Tylorovu v hlavních rysech naznačenou přijali přemnozí anthropologové s velkým zájmem, hleděli nesčetné doklady ze života národů primitivních pro ni hledat zvláště proto, že theorie tato věrně rýsovala nauku Darwinovu.

Slavný filosof Herbert Spencer v *Principles of sociology* (1876—1882*) podrobil theorii kritice, některé domněnky Tylorovy potíral, ale v hlavních bodech zůstal jí věren.

Spencer nesouhlasí s názorem Tylorovým, jak si představuje pojetí náboženství a všehomíra u divocha, kteréžto pojmy jsou příliš abstraktní a složité a nad chápavost lidí primitivních. Jestliže divoch jest neschopen tvořiti si pojmy obstraktní, nemoha rozeznati barvy od barveného předmětu, světla od tělesa svítícího, zvuk od zvonu, jak by mohl si představití oživujícího činitele ve věci neživé, sílu neviditelnou v předmětu viditelném, ducha?

Není také pravda, praví Spencer, že divoch spatřoval všechny předměty jako oživené. Divoch možno srovnati s dítětem. Dítě často zaměňuje předmět živý s neživým, jako na př. panenku, hračku, stůl, o nějž se uhořilo, jest však dovoleno jíti příliš daleko a podkládati dítěti naivnost daleko bláhovější, již pravidelně neukazuje? Chování dětské pravidelné a obvyklé nedokazuje, že by dítě všechny věci kolem sebe za živé pokládalo, spíše naopak jen tenkrát, když vidí,

---

*) H. Spencer: *Principles of Sociology* 3. sv. přel. do franc. (Paris Alcan).

že se něco pohnulo, byť i neživé, nediví se tomu. Tím méně to lze souditi o národech primitivních, u nich nutno hledati vědomí, že činí rozdíl mezi živými a neživými bytostmi, třebaš byli nakloněni k tomu, pokládati některé zjevy podivuhodné naší kultury za živé (kolovrátek, loď plachetní atd.)

Mimo to Spencer a Tylor úplně se různí v otázce o původu pojmu ducha. Tylor přikládá jej zjevům psychologickým, snu a spánku, Spencer však odvozuje jej z víry v další život, z principu hybného mrtvého těla. Tylor mluví o duchách (spirits) oddělených, již dříve nebyli spojeni s tělem, nýbrž mohou se vtělit do kteréhokoliv předmětu, kdežto Spencer myslí na duše zemřelých (ghosts), které mohou časem vejíti do jiných těl, odtud animismus jeho jest vlastně přispůsobení se duchům mrtvých, že síly přírodní byly prý pojímány jako bytosti duchové a kult zvířat, stromů jest jen kult duší mrtvých, které s oněmi předměty se spojily.

Z rozdílu toho plyne i různý názor o původu náboženství: víra v zasahování duchů oddělených (Tylor) a duše předků mánů (Spencer) do života národů nekulturních.

Odtud možno obě theorie spojití v animismus — manismus.

Theorie Tylorova spojená se Spencelovou, velmi se rozšířila v Anglii hlavně jejím předním hlasatelem Andrew Langem, v Německu hlavně Lippertem,*) Froschammerem, v Holandsku Tielém, v Belgii Gobletem d'Alviella. Ve Francii pod vlivem racionalismu teprve později byla theorie tato přijata, upravená dle sociologických názorů Durkheimových.

---

*) Der Seelenkult in seiner Beziehung zur althebraischen Religion, Berlin 1881.

Kritika animismu.

1. S hlediska psychologického jest nutno uznati, že snaha ducha lidského u divocha (jako jest u dítěte), oživiti předměty přírody, skutečně existuje. Ale sporné jest tvrzení, že by pojem a vědomí duše vzniklo u divocha z pozorování života a smrti, zdraví, nemoci, snů a spánku a pod. Jest celá řada vnitřních dějů bezprostředních, zásad myšlení, citů tužeb, lásky i nenávisti, strachu, naděje, hnutí, odporu, jež všechny soustřeďují se, pronikají jakousi podstatu jednotnou, neviditelnou, jež jako podklad veškeré činnosti vnitřní jeviti se musí i divochu, byť nejasně; s počátku dech a ostatní jevy života byly jen jako zevnější známky, jež mohou toto vědomí nejasné probuditi, sesílit, jak krásně H. Schell,*) A. Bros,**) Mgr. Le Roy dokazují.

Krátce: divoch nevytvořil si životního principu duše, ale jak u vědomil si tento princip a další způsob myšlení, na způsob velkého děcka podává animismus celkem správně, kde pozorování dechu, smrti, snů, spánku bylo velkým činitelem celého vědomí duše.

2. Se stránky metafysiky o vzniku náboženství animismus Tylorův podává mnohé předpoklady ne-
správné.

Otázku nejpalčivější a nejtěžší, jak divoch byl nutkán ku zbožnění a uctívání duší, snažili se mnozí učenci***) rozřešiti pomocí animismu. Tylor vidí příčinu náboženské úcty ve strachu před duchy oživujícími přírodu, ač náboženství spíše na úctě a lásce jest založeno než na strachu.

---

*) Apologie des Christentums, Paderborn Schöningh 1902 str. 61.

**) La Religion des peuples non civilisés I. kap. Psychologie du Sauvage.

***) Jastrow The Religion of Babylonia and Assyria, Boston 1898. Wellhausen, Reste des arabischen Heidentums, Berlin Reimer 1905.

Al. Borchet*) studuje tuto otázku u všech národů starých, od Indů, Peršanů, Egyptanů, Semitů, Číňanů až k Římanům, snaží se ze všech po ruce jsoucích zpráv o národech primitivních, jež jsou čerpány pod věrohodných svědků a odborných učenců, vyšetřiti první stopy náboženství. Než ani historie ani ethnologie nepodává jediného dokladu, že by z pouhého animismu vyvinul se cit náboženský a že by lid vlastní silou povznesl se k ideí monotheistické bez veškerého vlivu zevnějšího.

Tylor a jeho stoupenci kladou pojem o duchu u divocha jako nutnou předcházející podmínku k utvoření idee o božstvu; než moderní ethnologie zjistila, že jsou národové na nejnižším stupni tvůrčianosti, kteří nemají ještě představy o duchu a přece věří v nejvyšší bytosti, jiní neznají ani duchů přírody ani úcty předků a přece mají pojmy náboženské ve vlastním slova smyslu.

Tyto různé námitky otráslly teorií Tylorovou animistickou o základu náboženského vývoje.

Spencerově theorii vytkl francouzský profesor na Collège de France Alb. Reville († 1906,**) že snažil se mínění o manismu opřítí o přecetná vy-

---

*) Der Animismus oder Ursprung und Entwicklung der Religion aus der Seelen-, Ahnen- und Geisteskultur, Freiburg Herder 1900, přeložil do češtiny Vávra ve Vzdělávací knihovně katol. P. W. Schmidt v díle L' Origine de l' Idée de Dieu str. 61—63 posuzuje dílo Borchetovo zpracované hlavně dle Dr. W. Schneidera (biskupa v Paderbornu): Die Naturvölker, Missverständnisse, Missdeutungen, Misshandlungen, Paderborn 1885 a die Religion der afrikanischen Naturvölker, Münster 1891 a jiných, vytýká, že se málo obíral teorií Tylorovou nyní v animismu směrodatnou a ethnologií, tím nemohl podati pravého obrazu o animismu a zvláště o víře národů primitivních v duši zvířat, jež v očích divochů jest podobna duši lidské, ano i vyšší, rovněž o duši rostlin mylně soudí, ta není jen metaforou. Nedoceníl významu strachu před duchy zemřelých na př. u žen, jež se usmrcují nad mrtvolou svých mužů, není zde důvod správný, že by se vraždily z něžné lásky a věrnosti k nim.

**) Prolegomènes de l' histoire des religions str. 25, Paris Fischbacher 1886.

pravování cestovatelů i misionářů, ale z nich vybral si jen svědectví příznivá a důsledně zamlčuje svědectví velmi četná, jež opak tvrdí — tím ovšem snadno čtenáře neznalého prací vědeckých přesvědčí, ale na odborníka metoda Spencera trapně působí a tím celé dílo stává se málocenné a pochybné. Ostatně Spencer sám doznává, že sebral pouze doklady od jiných svědků, nemoha se přesvědčiti o pravdivosti jejich — ale přece jistě věděl i o svědectvích opačných.

Jiný bystrý náboženský filosof Guyau v knize *L'Irreligion de l'avenir**) popírá naprosto, že by lidé (dle Spencera) na počátku vývoje duševního rozeznávali bytosti živé a neživé, tvrdí naproti tomu, že lidé primitivní jako naši divoši rozeznávali pouze věci jim užitečné a škodlivé a jiné jim naprosto lhostejné, z toho snaží se dokázat, že úctu prokazovali užitečným tvorům nebo strach cítili před škodlivými; než ethnologové dokazují, že primitivní lidé jako na vzdor této domněnce nevolili si za předmět úcty bytosti a předmětů užitečných, nebo naopak hrůzu působících, nýbrž předměty naprosto bezvýznamné, dřevo, kámen za fetiše.

Pravděpodobnější jest názor P. Lagrangeův, lidé činili rozdíl mezi zjevy přírodními pravidelnými a mimořádnými neočekávanými, kde mohl člověk nízké kultury se domnívati, že má co činiti s činitelem cizím, daleko mocnějším a zde mohl pocítiti jakési nejasné tušení vyšší a svobodné moci, skryté v předmětu tom. Právem možno uznati, že myšlenky Spencerovy v mnohém jsou pravdivy, že úcta předků měla velký vliv na vzrůst víry náboženské, ale nesmíme to všeobecnovati, že by byla jediným důvodem pro vznik a rozšíření náboženství tak různých, tak různých forem, obřadů, obyčejů; náboženství u primitivních lidí jest zjev neobyčejně složitý, avšak má určitý ráz, představy již pevné, proto těžko lze vysvětliti, že

---

*) *L'Irreligion . . .* Paris Alcan 9. vyd. 1904 str. 32.

by tak matné vědomí o duších předků nebo o duši přírody mohlo vytvořit tak pevné určité vědomí vyšší moci. To jest nejslabší stránka animismu, jehož neposílily nové směry, ani pracně vybudované soustavy primitivních náboženství.

Soustavy animistické: Fetišismus, totemismus, tabuismus.

Animismus jako víra v duchy projevuje se a jest takřka zhmotněn zvláštním způsobem ve více soustavách náboženských, z nichž kult fetišů, totemů a tabů vystupuje jako více méně primitivní zjev náboženský.

Fetišismus.

Fetiš (portug. feitiço) zjištěn od prvních cestovatelů po západních březích afrických a naznačuje předměty zbožněné, jež uctívali černoši. Do vědeckých knih uvedl jméno to president de Brosses.*) Slovo to odvozuje od fatum (osud, neštěstí), přednět příčina neštěstí, věc kouzelná, chose fée, portugalské slovo feitiço pochází asi z „faciticius“, věc umělá, čarovná, kouzelná, magická. Slovo to ujalo se všeobecně. Aug. Comte fetišismem nazývá první myšlenkový a náboženský stav lidstva, dle něhož primitivní člověk chápe všechny věci zevnější mimo sebe ať přirozené ať umělé jako obdařené životem podobným našemu, lišícím se toliko silou, intenzitou.**)

Tylor***) omezuje tento široký pojem fetišismu a praví: výrazu animismu jest lépe užívati jako nauky o duších, ale fetišismem možno označiti toliko část této velké nauky animistické, totiž názor, že duchové vtělivše se do jistých předmětů hmotných

*) Dissertation sur le culte des dieux fétiches (Paris 1760).

**) Aug. Comte cit. V. díl str. 70.

***) Civilisation primitive II. díl str. 187.

a vázání jsouce na tyto předměty, projevují zvláštní moc a vliv právě pomocí těchto předmětů.

Předmětem úcty jsou věci ze dřeva, kameny; avšak ne samy sebou, nýbrž že jsou obydleny a opanovány duší vyšlou z těla nebo duchem neodvislým. (Fetišismus nesmí se zaměňovati s naturismem, to jest zosobněním nějakého zjevu přírodního nebo projevením se nějaké skryté síly přírodní ve věci hmotné.)

Jsou různé druhy fetišů, na př. domácích, rodinných, národních, kusy dřeva,*) hlíny, často kamene, kovu, schránky, jež odvozují často moc tajemnou od ostatků a památek předků, že byly na ně položeny nebo dotýkány tyto předměty, jsouce ve stálém spojení s duchy předků, chrání dle víry jejich jednotlivce, rodiny, celý kmen.**)

Jsou fetiši živí, rostliny, stromy, zvířata, do nichž se domnívají, že tajemnou mocí, kouzly, magií jsou ve spojení s duchy je navštěvujícími. Dále jsou fetišové dobří, strážní, do nichž duchové nebo geniové se vtělili, by chránili příbuzné jejich, potomky, a dávali jim zdraví a štěstí.

A jsou konečně fetišové zlí, mstící se, kteří pomocí černé magie posílají nemoci, smrt; modly pitvorné jsou obyčejně označeny mnohými hřebíky (na př. v Kongu, sošky z jižní [Peruvie] a střední Ameriky v museu Trocadéro v Paříži.)

S fetišismem, úctou předmětů hmotných, obydlených duchem, nutno spojit celý souhrn obyčejů,

---

*) Fetiš nazývá se modlou, jestliže divoch dává fetiši nějakou třeba hrůznou podobu ducha, jež chce uctívati nebo jehož se bojí.

**) Od fetiše nutno odlišovati amulet (grigri) malý nějaký předmět, jež nosí člověk na těle, o němž myslí a věří, že jakousi neznámou tajemnou mocí ho chrání na cestách ve válce od neštěstí, podobně talisman, předmět označený tajemnými značkami kabaly, jenž má vyvinouti určitý vliv na věci a události, by tímto způsobem byl vyvolán neočekávaný obrat. Jiného rázu jest medaille posvěcená církvi, jež nemá sama v sobě moci zázračné, její účinnost závisí na modlitbách, důvěře v pomoc Boží, svatých, posiluje zbožnost a důvěru.

obřadů, různých úkonů. Duch, praví Mgr. Le Roy,*) má své jméno, pohlaví (mužské, ženské i obojí), své dějiny, legendy, má svého fetiše, sošku, rostlinu, zvíře kámen, lasturu, nádobu (na př. roh) naplněnou různými plody, výrobky s určitým významem, náramek, prsten, náhrdelník, určité kresby na těle (tetování), jež nosí ctitelé jeho jako znamení zasvěcení, i určitou barvou se rozeznávají, červenou, zelenou, modrou, fetiši mají své kněze, kteří zasvěcují vyznavače a ctitele, obětují předepsané oběti, shromažďují věřící, světí fetiše, zapřísahají a vzývají zlé duchy, po případě zlé duchy vymítají, kněží i věřící tvoří často tajnou společnost, bratrstva, jsou zvláštní dny zasvěcené, slavnosti, tance, fetiši přijímají dary, jídlo, by předpovídali, hádali, kouzla činili.

Fetišismus jest rozšířen dosud ve střední Africe v západní části až po velká jezera vnitrozemní, v zemi porostlé bujnými lesy; na východě a jihu se na dobro ztrácí, primitivní Pygmeové žijící mezi Bantuy velmi málo znají tento kult.

Ale i u těchto kmenů jest fetišismus neobyčejně rozdílný dle kmenů, země, podnebí, tak různý, že by bylo nutno skoro při každém kmenu popisovati jeho zvláštní náboženství.

A tento fetišismus John Lubbock, Fr. Schultze a celá řada animistů kladou na počátek vývoje náboženské idee.

Co řečeno o animismu, platí i zde, fetišismus nemůže vysvětliti vznik náboženství.

M. Müller (*Origine et développement de la Religion étudiée à la lumière des religions de l'Inde*, franc. překlad od Darmstetera, Paříž, 1879) žádá správně celé řady předchozích podmínek, bez nichž nemůže býti fetišismus vysvětlen. „Kdyby dítě mně přineslo kočku a řeklo: to jest obratlovec, první, co bych se tázal, by bylo, kde to dítě slyšelo

---

*) Článek *Fetichisme* v *Dictionnaire Apologetique de la Foi catholique* VI. (1902—6) Paris Beauchesne 1911.

o obratlovcích? A když divoch, věřící ve fetiše, přinese kámen a řekne: „To jest bůh,“ musím se ptáti: Příteli, kde jsi slyšel mluvit o Bohu a co tím myslíš?“*) Fetišismus není prvotním zjevem náboženským, ač nutno přiznati, že je zjevem neobyčejně starým; jest spíše podobně jako magie hrubé napodobení, nahrazení náboženství, k němuž v dobách pradávných se připojují tyto formy znetvořené, jako i v době naší různé pověry jako rez k železu.

Totemismus.

Studium fetišismu zatlačeno bylo vědeckými pracemi o totemismu, rozšířeném v různých formách mezi velkou většinou národů nekulturních. Jest to soustava náboženská a sociální, jejíž středem jest nyní tak známé slovo totem.

Původ slova totem jest dosti nejasný. Anglický ethnolog J. G. Frazer ve spisu Totemism**) uvádí výklad slova toho indianského, jež uvedeno do literatury Andr. Langem pod jménem totem (totam). P. Jones psal toodaim, Assikinak ododam, P. Thavenet praví, že jméno ote značí rodinu, kmen přivlastňovací otem (nind otem má rodina a pod.)

Totem jest živočich, zřídka rostlina, s nímž kmen cítí a věří, že jest v poměru příbuzenském s ním. Na př. kmen Iroquois pokládá za takový totem želvu. V dávné době velmi četné želvy žily v rybníce, jenž velkým vedrem vyschl, proto vyšly hledat jiného místa a tu jedna z největších želv, stydíc se za svůj tvrdý hřbetový štít, s velkým úsilím vylezla z krunýře, stala se člověkem a prarotcem kmene, nazvaného jménem želvy. Podob-

*) Cit. u P. Reutera str. 18

**) Totemism, London, přeložen do franc. od Dirra a Van Gennepa, Paris Schleicher 1898 str. 3., 4. cit. u A. Brose La Religion des peuples non civilisés (3. vyd.) str. 217 násl. Paris Lethiel eux 1907.

ně kmen Ottawas odvozuje původ svůj z totemu kapra, jenž na břehu jedné řeky snesl vajíčka, jež slunce ohřálo a z nichž vyšla žena — matka lidí — kaprů. Totem nutno rozeznávat od fetiše, nikdy nejeví se jako jedinec oddělený, nýbrž jako třída předmětů, druh živočišný nebo rostlinný, velmi zřídka jsou jím neživé věci, tím méně umělé. K tomuto totemu chová se kmen s bází, úctou náboženskou, neodvážá se jej zabít, jeho jménem se nazývá, jeho znaky zdobí šat i tělo, hlavu a pod. Misionáři překvapeni byli v XVIII. stol. tímto zjevem náboženským, velmi rozšířeným u Indianů sev. Ameriky.

Mac Lenan již 1869 popsal mnohé obyčeje a víry totemistů u velkého počtu domorodců — ale teprve r. 1885 počali zvláště Robertson Smith, Frazer vědecky se obírat totemismem, John Lubbock, Tylor, Herb. Spencer, Ondřej Lang, B. Jevons, Grant Allen podali velmi cenné práce, jež byly obohacovány novými výzkumy, doklady, ale ovšem názory o něm novějšími objevy v mnohém opraveny. U totemismu snažili se učenci zjistiti dvě podstatné známky: úctu k životu totemovu, jehož zabítí nebo požívati není dovoleno, a exogamii, zákaz vcházení v manželství s osobami téhož kmene a totemu.*) Na základě dlouholetého pobytu mezi australskými kmeny zvl. Aruntas profesor Baldwin Spencer a F. J. Gillen podali v díle *The Northern Tribes of Central Australia* r. 1904 a v dřívějším *The natives Tribes of Central Australia*, London, 1899 zajímavé zprávy o totemismu, jež jej postavily do jiného, téměř rozdílného světla. Onen národ Aruntas (Arandas) nejeví zvláštní úcty k životu totemu, nezná exogamie rodové. Dle jejich zpráv Sal. Reinach sestavil svůj zákoník totemismu nejprve v článku *Revue Scientifique* 1900, Pheno-

---

*) Tak Marillier v *Revue de l'histoire des Religions* (r. 1897 a 98) popisuje obšírněji tento system náboženský a sociální.

mènes généraux du totemisme a v díle Cultes, Mythes et Religions, I., str. 9—29. Totemismus a exogamii pokládá za souvztažné zjevy sociální, ale nepřipouští, že by exogamie byla nutně charakteristickou známkou totemismu.

S hlediska sociologického Durkheim*) hledí názor Spencerův a Gillenův vysvětliti jako nutný sociální zjev a odůvodniti oba základní pilíře této nauky.

Dřívější mínění opravil Frazer v novém díle Totemisme and Exogamy, London, Macmillan 1910.

Totemismus definuje jako tajemný, důvěrný poměr mezi lidským kmenem a druhem předmětů přírodních nebo umělých, jenž tvoří tak sociální celek osobní proti jiným kmenům podobným. Poměr tento však nesahá výše nad určitou příbuznost a nezahrnuje nutně v sobě kult totemu; jest třeba činiti rozdíl mezi totemismem a náboženskou úctou zvířat, jež se vyvinula později a to často nezávisle na totemismu.

Frazer rozeznává trojí druh totemů: rodu (tribu, clan),**) společného všem členům toho rodu, přecházejíce dědičně na potomky, totem dle pohlaví zvláštní pro muže, ženy a totem jednotlivců, maje vztah jen k osobám zvláště a nedědí se, poslední dva totemy nedávají jména kmenu, jsouce spíše ochránci. Jak uvedeno, totemismus má dvojí ráz (třeba ne všude): náboženský a sociální. Ze spojení živočicha, rostliny s kmenem plyne, že lidé toho rodu nezabíjejí onohu totemu, nejedí, je-li však ráz toho totemismu více materiální a sociální, požívají masa zvířete nebo se ho plověrečně varují, někde požívají masa ve smyslu náboženském, by se s totemem stotožnili, posílili, jinde naopak bojí se hněvu totemu, kdyby jedli maso jeho. Ctitelé totéma často živí, snaží se ho

*) Sur le totemisme Année sociologique sv. V. str. 82—121 (Paris, Alcan 1900—1).

**) Clan rod, t. j. společnost několika rodin jsoucí v úzkém vztahu, více rodů (clanů) tvoří kmen.

napodobiti stříháním a ozdobou vlasů, tetováním; zraňováním a zvláštními obřady snaží se mu zalíbiti, úctou, jež proniká všechny důležité události života celého kmene.

Vystříhají se vysloviti jméno totema, nosí smutek při zániku jeho jako po členu rodu. Za totem má chrániti kmen, nemá mu škoditi (na př. had nesmí člena rodu uštknouti), uštkne-li had totem někoho, není člověk ten z kmene toho.

Náboženský vztah jest doplněn sociálním poměrem velmi úzkým, často hlubším než vidíme u krevního příbuzenství v naší době. Všichni členové totemického kmene jsou příbuzní a cítí se k sobě velmi vázanými. Nemohou se spolu ženiti, býti v pohlavním styku, což by znamenalo mrhati krví rodovou, jež má udržovati ducha. To jest ona pověstná exogamie, jevíci se u těchto národů, ale nesnadno jest vysvětliti její původ a význam, zvláště když v nové době našli se kmenové, již neznají totemismu, ale exogamii zachovávají.

Touto exogamií řídí se obyčejně několik rodů (clan), tvořících kmen společný a mezi nimi nelze vejíti v manželství.

Tím však, že dva lidé, mající různé totemy vlastní, se berou, totemy se nesmísí, nýbrž přecházejí z matky na dceru, z otce na syna (matriarchát, patriarchát), ano i někde zachovává se obyčej, že muž a jeho žena nejsou pochováni do jednoho hrobu, patříce různým totemům.

Tento velmi rozšířený a záhadný zjev totemismu má základ v animismu, jak vystižně naznačil Lagrange v uvedeném již díle (str. 18) a podobně Mgr. Le Roy.*) Člověk tímto příbuzenským přátelským spojením nejen snaží se zajistiti si pomoc, užitečnost zvířete, rostliny a připojiti ku své rodině, kmenu, nýbrž také svou vírou v duchy v přírodě nebo duše předků dlíci mimo lidi na př. ve zvířeti, rostlině pro kmen významné, vchází

*) Mgr. Le Roy cit. 122.

ve spojení, takřka ve smlouvu tvora viditelného se světem neviditelným.“

Totemismus, „prvotní forma náboženství“, tak usoudil Sal. Reinach ve své snaze najítí prvotní útvar náboženský. Stanoví tuto stupnici „Animismus, totemismus a tabuismus“ ve všech starých náboženstvích i v těch, o kterých máme velmi řídké zprávy. Tento závěr Reinachův ostře posoudil již uvedený učenec Toutain, jak na kongresu v Oxfordu tak i ve svém spisu.*)

Dle Reinacha jest totemismus postaven na třech základních pilířích, o těchto předpokladech soudí Toutain, že jsou tak málo pravděpodobny, že mohou pochovati celou jeho budovu.

1. „Organisace totemických kmenů jest útvar sociální, nutně předcházející ve vývoji lidstva útvarům sociálním, známým u klasických národů.“ Toutain se táže při tomto předpokladu: Jest jisto, že národové totemičtí nejsou degenerováni? Dle Frazera (II. vyd. angl. Golden Bough) základní pojetí totemismu jest podmíněno ideou o duši, dlejší mimo člověka. Totem prý jest živočich, rostlina a pod., do níž člověk mohl skryti duši svou, by ji uchránil před úrazem, ač při tom jest v úzkém spojení dále s člověkem, jemuž patří. Dle této domněnky jest zde řeč o víře v existenci duše, rozdílné od těla, mohoucí z těla vyjítí a na ně působiti dále mocí neobyčejnou. Ale tato víra žádá vysokého stupně vzdělání. Jest ostatně málo kmenů, o nichž by bylo lze zjistiti toto „vědecké“ pojetí totemismu, jako mají Aruntas, o nichž Spencer a Gillen uvádějí, že předkové jejich neměli tak čisté představy o totemismu, že pojídali totem a exogamie neznali. Z toho možno souditi, že nynější jejich totemismus jest původu novějšího, že mu předcházely formy sociální odlišné. Ale záro-

---

*) Etudes de mythologie et d'histoire des religions antiques, Paris Hachette 1909 str. 57—80.

veň jest jasno, že první předpoklad jest příliš směle apriori stanoven.

2. Reinach tvrdí, že všichni národové všech zemí prošli totemismem. Toto tvrzení jest naprosto nepravdivé. Odporuje jednomu z nejdůležitějších zákonů vývoje historického, totiž vlivů a okolností zeměpisných i sociálních. A dále není pravda, že existoval u všech nynějších národů nekulturních známých. Frazer uvádí četné doklady, že bílé plémě a žluté, vyjma některé kmeny mongolské v Assamu, nezná totemu, i když bychom někde připustili jakýsi druh zoolatrie (na př. v Egyptě), již nelze zaměňovati s totemismem. Teď Evropa, Asie (vyjma některé části Indie), severní Afrika nezná totemismu. V Australii, zemi totemické, jsou některé kmeny jako Urabunnas a Aruntas, které mají totemismus nejnižšího stupně, v Africe jest u Bantunů, u Negrů v západní části, ale ostatní kmeny jsou jednak totemické a při tom endogamické, druhé mají exogamii, ale ne totemy, v Americe (severní a jižní jest velký počet kmenů totemických, ale u Indiánů v Kalifornii, lidí nejhrubšího stavu primitivního, není vůbec znám aniž lze najíti nějaké stopy.*)

3. Totemismus jest sociální náboženská soustava, jejíž podstatné známky jsou dokonale známy. Toutain k tomuto předpokladu poznamenává, že nyní, když študium totemismu tak pokročilo, jest velmi pošetilé mluvit o nějakém systému („code x“) při tak naprosto si odporujících výzkumech.

Dnes nelze do totemismu vřaditi exogamii, ani obětní přijímání (požívání masa), tyto dřívější pilíře totemismu, jinak by bylo možno do této tak neurčité soustavy vřaditi všecka stará náboženství starých národů i nynějších divochů, kteří nějakým způsobem uctívali zvířata, ale tím by pojem této nauky byl ještě více zatemněn. Z toho patrno, že nelze určit totemismem prvotní formu

*) P. Reuter cit. str. 23.

náboženskou, vždyť mnohde totemismus tak kusý není vlastně ani náboženstvím, jež žádá víry v bytosti vyšší a určitých obřadů, naznačujících závislost na nich, a kde člověk považuje tyto vyšší bytosti jako obdařené vyšší mocí a jim vzdává úctu. Ale totemismus vlastní nezná takovéto úcty, jest jakousi magickou tajemnou smlouvou mezi zvířetem a pod. a člověkem, tak že duch neviditelný v podobě těla živého, nerostu, tělesa nebeského a pod. s člověkem, kmenem vchází ve spojení se vzájemnými službami. Proto o theorii Reinachově platí závěr Toutainův, že v nynějším stavu našeho poznání činiti z totemismu základ výkladu mythologického a náboženského, jest neznati nejzákladnějších pravidel metody historické.*)

O totemismu jedná bohatá literatura, již nelze podrobněji uvést. Vedle citovaných v článku spisů pozoruhodná díla napsali:

Jean Capart, *Le totemisme*, Bruxelles, 1905.

P. Zappet, *Der Totemismus*, (Freiburg, in Breisgau).

E. Reuterskiöld, *Der Totemismus*, v *Archiv für Religionswissenschaft*, Leipzig, Teubner, 1912 (svazek XV.)

A. van Gennep, *Tabou et Totemisme*, Paris, 1904. Hartmannův článek *Zeitschrift für Ethnologie*, Berlin, 1902.

Totemismus, jak výše uvedeno, jest tak různý, že nutno zvláště jej studovati u jednotlivých národů.

Na sjezdu v Lovani přednášel o totemismu americkém de Jonghe, prof. ethnologie kongžské na universitě v Luvani, o egyptském prof. Capart, o Oceánii a Indonésii P. V. Schmidt a o africkém P. Thrilles.

Vynikající dílo napsal P. Thrilles, misionář Otců sv. Duchů o totemismu u Fánů afrických ve francouzském Kongu, mezi nimiž tento misionář 20 let působil. Tím jest i dílo to tak cenné, že

---

*) Toutain cit. str. 80.

zprávy čerpány jsou z vlastního názoru a odborné znalosti spisovatelovy.

Thrilles přednášel o této studii i na kongresu v Luvani.

U Fanů, národa čítajícího asi 5—10 milionů hlav a rozděleného asi na 400 rodů, zjistil tyto známky totemismu:

a) Každý rod (clan) má totem a to jest první a nutná podmínka.

b) Clan má obyčejně jméno totéma (ač to není nutné, jsou rody bez jména totéma).

c) Každý clan připouští příbuzenský poměr s totemem, zvláště je-li totem zvíře, rostlina, věc, předmětem milovaným, jinak s předmětem jiným, s nímž byl totem ve styku, v poměru.

d) Fanové nepřipouštějí manželství mezi členy téhož clanu (exogamie), ale není přísně zachovávána.

e) Clan zakazuje určité úkony vzhledem k totemu, zvláště jísti maso jeho mimo určité případy; tyto zákazy (eki-tabú) netýkají se jen jídla, nýbrž jiných úkonů a obyčejů, zachovávaných v tajných společnostech.

Tabuismus.

S totemismem jako zvláštní sociální zjev jest spojován tabuismus, to jest soustava tabuů, různých zákazů obřadních, jež činí některé věci nebo osoby posvátnými, nedotknutelnými, obávanými trvale nebo na čas.

Tabu*) jest druh přehrady, závory ničivým žádostem individua, jest dědictví, jež prý zvíře dalo

---

*) Marillier v článku „Tabou“ v Grande Encyklopedie vykládá slovo to vzniklé u obyvatelů Samojských ostrovů nebo v Maori na Nov. Zelandě „tabu, tapu“ u Hawajských kmenů „kapu“ a značí asi ostře vyznačený proti noa, což značí věc dotknutou, volnou, tabú stalo se ve všech evropských jazycích slovem okřídleným.

člověku a dle toho dle evolucionistů jest nejpádnejším důkazem vývoje pokolení lidského ze zvířete.

Tabu má neobyčejný význam pro divocha, jest předmětem strachu, bázně posvátné. Bohové, králové jsou tabu pro všechny poddané, dotknouti se jich nebo zneuctíti je bylo velmi povážlivé, rovněž cizinci u mnohých kmenů jsou tabu, že by mohli nějakým kouzelným vlivem ublížiti domorodcům, proto chtějí-li proniknouti do jejich osady, musí se podrobiti různým obřadům očištným. Rovněž mrtví za takové jsou pokládáni, i ti, kteří je pochovávají, jsou na několik hodin vyloučeni ze styku s ostatními v osadě.

Vrahové, nebo kdo prolili krev, jsou nebezpeční a vylučováni ze společnosti, dokud nějakou oběť neusmíří duchů svých obětí, ženy v jistých dobách života jsou tabu, pod trestem smrti jest zakázáno se jich dotknouti nebo tělesně s nimi obcovati.

Rovněž i jména králů, kněží, zvířat totemu i jména mrtvých jsou tabu, nesmí býti vyslovována, by nebyl vyvolán duch jejich jako mstítel.

Dle Frazera v *Golden Bough* (London, Macmillan) v I. sv. II. kap. o tabu*) nejzajímavější z tabu jsou ty, které se týkají života rodinného a kmenového.

Jak se dítě narodí, třeba zjistiti, není-li samo tabu (na př. dvojčata, dítě s tělesnými vadami, zrůdné), tu povolán čaroděj, nebo čarodějka, by dítě odstranila. Když dítě dorůstá, rodiče úzkostlivě bdí nad tím, by dítě nebylo uchváćeno tabuy, již je chtějí ovládnouti, nesmí jísti na př. některých pokrmů a musí se varovati styků s osobami zakázanými. Dospěvše tělesně, jinoši (dívky zvláště) jsou podrobeni symbolickým obřadům, často velmi složitým a dlouho trvajícím, zasvěcení

---

*) A. G. Frazer *Le Rameau d'or* o tabú str. 171—400 (žlatá ratolest) přeloženo do franc. od Stiebela a Toutaina, Paris Schleicher (1903—1911).

(„initiation“), jakémusi druhému narození, kde tabú dětský jest zničen, nový mu dán. Při zasvěcování jest mládež odloučena od ostatních, poučována o různých tajemstvích, co jest jí dovoleno a zakázáno, načež se podrobuje obřízce, jež odstraňuje tabú, to jest zákaz pohlavního styku.

Sem patří ale mínění Cumontova *) u některých kmenů první pohlavní styk mající za následek prolití krve, jenž nemůže býti vykonán mužem z téhož kmene, nýbrž cizincem nebo mužem z cizího kmene. Rovněž i manželství jest spojeno s četnými zákazy, na př. exogamie. I obřady při smrti a pohřbu mají mnoho takových předpisů. Celý život jednotlivců, rodin, kmenů jest obklopen mnohými tabuy.

Jak již z výkladu pojmu tabu patrně, zjev tento zvláštní vysvětluje se z animismu strachem a bázní před mocí neviditelného ducha, věcí, předmětů obávaných, že by dotčen nějakým způsobem mohli se mstíti. Má také ráz náboženský, jest to bázeň před mocí duchů vyšších, odtud vysvětlují se obřady posvátné, mající za účel usmířiti duchy nebo vliv jejich vyloučiti. Druhotní příčiny zjevu toho jsou rázu přirozeného, sociálního — nebezpečí nákazy hrozící z doteku osoby (mrtvé), zvířete, předmětu — nemoc, smrt následují jako porušení tabu, jiné zákazy mají lidi od druhých osob, věcí odloučiti, by neškodily.

Vznik a vývoj tabuismu jest velkou záhadou badatelům i při tak velkém pokroku vědy náboženské. Mgr. L. Roy, biskup z Alindy, dle bohatých zkušeností nabytých za dvacetiletého pobytu mezi Bantuy africkými mluví o tabuismu ve spisu již citovaném **):

Základní myšlenka o tabu, vždy živá a působící mnoho zjevů zvláštních, vysvětluje, že se člověk necítí na tomto světě jako doma, nýbrž pro-

*) *Les Religions Orientales dans les Paganisme Romain* (Paris Leroux 1909) cit. str. 76.

**) Mgr. Le Roy *La Religion* str. 223—226.

chvívá jím nejasné tušení vyšší tajemné moci. Byv uveden na svět, neví, od koho, proč kráčí svobodně světem jako svým panstvím, jež ho láká, by užíval. Než to vše, co vidí, pozoruje, že mu nepatří, že toho neučinil, cítí, že nesmí všeho užíti, a co mu příroda nabízí, vidí jako proti sobě nalíčené, jest jako člověk u stolu přírody, kde vše se mu předkládá, ale jest omezen ohledy, ostýchavostí, bázni. Příčinu obmezení by rád věděl. Snad sen zvláštní mu vyjevil, bolestná zkušenost jej poučila, co se sluší a co ne, čeho se dotýkáti, co vysloviti a čeho ne. Některý mocný předek, osvěcený mocí vyšší, uložil mu poslušnost, dal zákazy přísné pro rodinu a společnost, jež přecházejí na celý kmen. Ve zvláštním tušení vyšší moci a vlivu na lidi přejímá s posvátnou bázni předpisy, zákazy ty a v té nevysvětlitelné bázni úzkostlivě předpisy ty plní.

Příčiny tedy vnitřní psychologické i zevnější okolnosti způsobily asi zákon tabu.

Alle revolucionisté jdou dále, chtějí v tomto záhadném zjevu objeviti počátek všech věr aneb aspoň náboženské mravouky lidstva.

Tak Sal. Reinach v II. dílu spisu*) popisuje příčinu a vývoj tabu.

Strach před různým nebezpečím vedl divocha k vytvoření těchto tabu, zákazů. Neznaje pravé příčiny pohrom živelních, nemoci a pod., vysvětloval si příčinu toho v předmětech obávaných. Zkušenost předků, vypravování o různých nehodách hromadilo množství zákazů, jež lidé bázlivi přijímali s posvátným strachem zvláště od lidí vlivných, starců, kněží, náčelníků. Než kdyby všechny zákazy tabu, varování před škodlivými předměty, byly zachovávány, vedly by k úplné záhubě celé kmeny: proto bylo úkolem náboženství, praví Reinach, vymeziti určité předpisy a zákazy, jež lidé té doby s pověrečnou bázni jako

*) Cultes, mythes, Religions II. díl úvod 18—22.

nutné, samozřejmě přijímali. Povlovným vývojem lidstvo počalo rozeznávat zákony a zákazy, jež měly význam sociálně užitečný, kdežto nestaralo se tolik o pouhé náboženské předpisy. A tak na konec v naší době vyvinula se soustava mravních předpisů a zákonů a vše ostatní jeví se jako liché zákazy „scrupules“ a předsudky.

A tak Reinach pokládá tabu za počáteční zárodek veškeré náboženské mravouky a jako dříve Robertson Smith a jeho žák A. Jevons prohlašuje: Dekalog israelský a křesťanský jest jen upravení starého zákonníku tabuů. — Reinach chlubí se, že tím postavil problém počátků náboženství na pevný základ, jímž prvotní náboženství jest odhaleno. Totemem austrálským možno vysvětliti počátek víry, tabu polynesským úkony mravní a náboženské národů divokých, anebo starých kulturních.

1. Lichost tvrzení tohoto na pohled duchaplného vysvitne z obtíží, jež každý myslitel zde nalézá. Tabu má býti prvotním ustanovením u počátků lidstva? Není spíše vynálezem náčelníků, hádačů primitivních národů? Kdyby byly záповědi ty základem, pak by bylo nutno naléztí jednotný princip, vůdčí jednotnou myšlenku jako příčinu této záповědi. A zde ethnolog setká se s celou řadou různých důvodů pro tabu: jednak s vírou v přítomnost neviditelných duchů, v tajemnou moc vysloveného jména, jednak s vírou v božství náčelníka, potomka boha, s vírou v nečistotu fysickou, v ideu, že bůh si žárlivě hájí věci nějaké jako majetku vlastního. Jest jisto, že tabu jest pojem velmi zmatený, různě užitý o jistém počtu zjevů bez vzájemného vztahu (nákaza, zbožnění zvířat, náčelníků, posvátnost jména a pod.), tak že jest nemožno zjistiti zde jednotný princip a tím naprosto plochybeno a proti zdravému rozumu mluvíti o tabuismu jako jednotném systému. Mimo to neznáme dějin těch národů, bychom z nich mohli odvozovati i závěry další o vývoji mravouky z prvotního tabuismu.

2. Ale i s jiné stránky jest nutno zavrhnouti tento předpoklad. Pojem tabu jest jen jednou částí zjevu náboženských u divochů. Vedle tabu, předmětů obávaných, zakázaných, jsou předměty posvátné, jež dlužno míti v úctě. Obě ty stránky náboženství mají jedno společné: Bázeň před mocnostmi nadpřirozenými, ale vskutku jsou to zjevy úplně odlišné. Člověk varuje se před tabu ze zájmu osobního nebo kmenového, ale vystříhá se posvátnou věc porušiti z úcty k vznešenému rázu božstva. V prvním případě jest strachem veden, v druhém úctou, třebaš věděl, že znesvěcení by mohlo býti trestáno stejně.

Tak vypravují svědci, že mnozí Negrové neodvážejí se dotknouti zabitých na honě zvířat nebo lesních plodů nalezených, aniž dříve neobětují části Pánu přírody, třebaš to někdy ze strachu před trestem činili, ale vědomí zde proniká, že nutno ctíti svrchované panství Původce věcí.

Zůstane pravdou, že tabu má zvláštní význam v životě národů primitivních jako prvek náboženský, oddělující zapovězené od jiných věcí vzhledem k světu nadpřirozenému, jako zákaz mravní, třebaš ne vždy náboženský (nezávisle na víře v duchy někdy), ale všechny ty představy tak matné a záhadné nikterak nemohou tvořiti základ nebo počátek náboženství lidstva.

II. Preanimismus.

Animismus a jeho prvotní útvary fetišismus, totemismus a tabuismus nemohly odpověděti na nejdůležitější otázku o původu náboženské myšlenky lidstva, proto snaha náboženských badatelů šla dále před animismus*) hledati počátků těch. Jedni na-

---

*) Název této theorie preanimismus dal R. R. Marett v časopisu Folklore r. 1900 v článku „Praeanimistic Religion“ a v díle The threshold (Práh) of Religion, London 1909: cit. u Petra Reutera str. 28.

lézají odpověď 1. v zosobnění přírody (preanimistický naturismus), 2. jiní v tajemné síle magické (premagismus) a jiní konečně 3. přímo v ideji božské (theismus).

1. Mezi stoupenci naturistického preanimismu jsou zvláště francouzští učenci Alb. Reville, Guyau, belgický hrabě Goblet d'Alviella a jiní.

Guyau ve spisu již uvedeném,*) chtěje vysvětliti vznik animismu, řeší jej psychologii divočkovou: Jako pohyb nějaký a činnost jeví se člověku jako výsledek žádosti nějaké a úmyslu, tak člověk primitivní promítá pohyb, činnost u lidí druhých i u zvířat nějakou žádostí, úmyslem, jež chce vyvolati modlitbou, prosbou, obětí u druhých bytostí, na nichž cítí se býti závislým a ve společném styku.

Tak zjevy, pohyb, změny v přírodě vysvětluje si dle analogie vlastního nitra jakož i pozdější představu Boha anthropo- a sociomorfisticky. K vyjádření tohoto prvotního myšlenkového postupu místo nejasného a sporného názvu fetišismus bylo by lze užiti slova panthelismu s, to jest stav duševní, jenž do přírody klade ne duchy samostatné nebo duše z lidí vyšlé, nýbrž pouze úmysly, touhy vůle vložené do předmětů samých dle zdání oživených duchy. Podobně i Goblet d'Alviella**) podobně, ale určitěji se vyjadřuje:

Když člověk primitivní, počav se odlišovati od světa kolem, hledal příčinu nějakého zjevu zvláště na pohled mimořádného, neočekávaného, vložil přirozeně do příčiny toho zjevu totéž, co v sobě postřehl přímo jako příčinu činnosti — vůli. Všechny předměty hýbající se zdály se mu obdařené touž vůlí, životem, osobností. A všude, kde tyto vůle, jak se samo zdálo, vytvořily výsledky

*) *L' Irreligion de l' avenir* str. 31.

**) *Revue de l' histoire des Religions* 1910 str. 1—19.

mimořádné, přikládal jim tajemný a nadlidský ráz, jenž označuje cit náboženský v téže chvíli, kdy snažil se ony vůle získati nebo usmířiti, aniž by však v těchto vůlích, osobnostech skutečných nebo domnělých uvědomil si rozdíl mezi duchem a tělem, jak toho žádá animismus, jinými slovy: duševní proces zosobnění světa okolního předcházelo animismu.“

A tak, dle těchto filosofů naturistů, jakmile člověk byl schopen učiniti si stejnorodý pojem o světě ho obklopujícím a o osobě a spojití své představy v souvislou soustavu, příroda činila naň dojem jako celek složený z bytostí živých podobných jemu, obdařených vůlí, řídící běh událostí, aniž by k tomu potřeboval duchů zvláštních nebo duší.

Slunce se zářícími paprsky obživujícími a pálicími, měsíc a hvězdy s různým odleskem a svítem, mraky deštivé, moře se dmoucí, proudy vod zúrodnující i pustošící, hluboké lesy se zelení bujnou, se šumotem větru mezi stromy, s jejich životem, vzrůstem tajemným, skály s podobami bizarními, jež mlhy rýsují a mraků se dotýkají, to vše zdálo se mu živé s touž vůlí, poznáním, city a touhami, vášněmi, hněvem a nenávistí, člověk pojal přírodu dle obrazu své vůle. A dle této domněnky člověk prvotní nemusil míti vědomí o své přirozenosti duševní, o povýšenosti své nad zvířaty, „první city náboženské byly prý vytvořeny před veškerým předmětem, jenž by byl s to, aby vyvolal v něm cit úcty.“

Naturismus první vyšší týkal se úcty slunce, měsíce, hvězd, zjevů v ovzduší, nižší týkal se úcty kamenů, rostlin, zvířat, vod, hor: astro-litho- zoo- dendro- hydro-latrie.

Theorie tato velmi zajímavá a v mnohém pravdivá spočívá přece na nesprávném výkladu legend mythů a na povrchní znalosti pravé přiroze-

nosti divochovy, jenž i se svým přírodním (vegetativním) životem, pudry zvířecími i s nízkou inteligencí jest a zůstává člověkem, jenž spíše svou duševní úrovní podobá se dítěti.

Proto snáze lze si vysvětliti postup duševní u něho jako dítěte, jež se ptá zvědavě na příčinu všech zjevů kolem a spokojí se s počátku první odpovědí. Dle tohoto způsobu myšlení (mentality) najde pro zjevy přírodní (slunce, hvězdy, stromy, řeky, zvířata) příběhy, jež rád večer v kruhu svých přátel opakuje, vypravuje při ohni historie čím dál tím podivuhodnější a pravděnepodobnější, zvláště zjevy mimořádné upoutají divocha jakož i nás, kdež jest dost lidí, kteří věří legendám a pověstem pravděnepodobným — ale přece nelze uzavírat z toho, že divoch zůstal stále tak tupý k zosobnění zjevů přírodních, že by byl neschopen rozeznati bytosti obdařené vůlí od těch, již jí nemají.

Než mluvíme o náboženské úctě a o původu její, naturismus zde vyličený nepodává zde náležitého vysvětlení, setkáváme se s tímž zjevem jako u animismu, že divoch vidí v přírodě tajemné duchy, již oživují přírodu, působí tajemné zjevy, ukazují svou moc a člověk snaží se tajemnými prostředky, kouzly tyto duchy si nakloniti, ovládnouti, jak to vystihl Mgr L. Roy pozorováním duševního chápání u Negrillů a Bantuů ve spisu uvedeném (str. 89 násl.), jak příroda kouzelně působí na duši divochovu.

Naturismu vytýká správně Durkheim v mnohých člancích v *Revue philosophique* (1908) nemožnost vysvětliti původ náboženství. Nelze, praví, naprosto připustiti, aby náboženská víra neměla vůbec ceny objektivní, aby byla založena jen na illusi a aby bytosti posvátné byly jen vymyšlené představy přírody a sil neskutečných, to pohlouzení by dávno zašlo i veškerá náboženská idea!

2. Premagismus.

A tak mnozí badatelé, nemohouce najíti rozluštění záhady počáteční o náboženství v naturismu, utíkají se k jiné theorii, tak zv. preanimismu magickému čili premagismu. Jim jest magie náboženstvím lidí primitivních, stojí na prahu všech náboženství.

Člověk divoch ještě dříve, než chápal přírodu jako oživenou, dříve než viděl v ní vůli a úmysly, než ji zosobnil, viděl, jak se před jeho očima dokonávají zjevy obávané, hrůzné, viděl se v přítomnosti činitelů mu prospěšných nebo neblahých. A prvním jeho pokusem bylo tyto činitele si získati, odvrátiti, dříve než je počal vyzývati — (magie, náboženství).

O této theorii, zvláště rozšířené za dnů našich mezi učenici anglickými a francouzskými, třeba podati několik vysvětlení.

Magie jest víra v účinnost určitých slov neb jistých posunků, by byly vyvolány účinky mimo příčiny přirozené.*) Tato účinnost připisuje se často obřadům samým (ritům), jinde snaží se kouzelník působiti na duchy dlící ve věcech (na př. egyptští kněží zařikáváním mínili zapuditi ducha zlého, příčinu nemoci). Frazer rozeznává dva druhy úkonů magických 1. magii napodobovací (symbolickou dle Wundta) a 2. magii sympatie (sympatickou dle Wundta).

V první na základě napodobení člověk myslí, že může způsobiti to, čeho žádá, napodobuje příčinu působící nebo zjev sám, věří v existenci skutečné spojitosti mezi napodobením věci a věci samou (na př. u mnohých kmenů velmi častý způsob odehnati nepřítel: učinili podobu jeho ze dřeva a probodli jí hlavu nebo srdce). Dle Chateaubrianda rudoši před lovem napodobili tancem zvíře, které chtěli chytiti nebo zabíti. Podobně

---

*) P. Reuter cit. str. 30.

magie velmi byla pěstována u domorodců Guyany, v Australasii, Kamčatce, Gronsku — pro různé potřeby rodinné, společenské.

2. Magie sympatická zakládá se na zásadě dotyku nebo styku. Věci, jež byly ve styku, i dále na sebe působí, když dotyk přestal, míti nebo ztratiti část nějaké věci jest míti nebo ztratiti věc celou. Divoši věří, že mohou začarovati člověka na př., mají-li jen jeho vlasy, šaty, ústřižky nehtů, zuby, zvláště zuby zakopávají pod strom, by celé tělo mrtvého bylo chráněno proti škůdcům. Laskavce (kouzla lásky) pěstované čaroději (dle Theokrita a Virgila) obsahovaly kousky látky ze šatů nevěrného.

Indiáni z Kolumbie Britské, když kousli nepřítele, napijí se vody horké, by způsobili tím nepříтели roznícení rány. Rovněž i jméno mělo kouzelnou moc, lidé nevyslovovali jména duchů, by jich nepřivolali, jména bohyně ochránkyně u Řeků a Římanů nesměla býti vyslovována.

Magie oboje zde vyznačené jsou vlastně projevem zákonů o sdružení představ, vyplývající z podobnosti nebo následnosti s tím nesprávným závěrem, že nějaký účinek, zjev jest způsoben příčinou předchozí, jež však nemá nic účinného v sobě. A tak magie spočívající na bludném pozorování, na předčasných ukvapených závěrech, sofismatech, jest bludnou naukou. Ale ježto jest tak úzce spojena s animismem a náboženstvím, bývá magie často mylně zaměňována s obojím.

Zde však mluvíme o premagismu vzhledem k animismu.

O magismu v nové době pozoruhodné theorie vytvořili anglický plodný „mágický“ ethnolog J. G. Frazer,*) John King,**) Th. Preuss,***) fran-

---

*) Golden Bough (London Macmillan) I. vyd. 1890 o 2 sv., II. vyd. 1900 o 3 sv.; III. vydání počalo 1906 a ukončeno nedávno o 12 svazcích, franc. překlad učiněn dle II. vyd. od Stre-

couzští prof. náboženské vědy Hubert a Mauss,^{†)} žáci a stoupenci školy Durkheimovy, z katolických učenců probral myšlenky těchto ethnologů P. Schmidt v díle citovaném *Ursprung der Gottesidee* v *Revue Anthropol.*, zvl. v *Recherches de Science religieuse*, 1911, článek *Animisme, Preanimisme, Religion*, P. Reuter, *Origine des religions*, Schanz, *Zauberei* ve *Wetzer u. Weltes Kirchenlexikon*, 2. vyd.

Frazer sebral nesčetné příklady a svědectví o různých ritech, obyčejích magických, jež mu rostou pod rukama také „magickým“ způsobem. Především činí rozdíl mezi magií a náboženstvím.

Magie vyvíjí činnost na silách, moci neosobní, kouzelník poroučí silám přírodním, jsa si vědom své povýšenosti nad nimi, věří v přesnost zákonů přírodních a může podrobiti své vůli jen pomocí jiných zákonů také domněle nezrušitelných, náboženství obrací se však k bytostem vědomým a osobním, k bohům, by si je naklonil, usmířil u vědomí vlastní slabosti, poníženosti, člověk náboženský věří v moc bytostí vyšších, mouchoucích změnití řád přírodní.

Frazer kladl magii před animismus, že člověk než počal věřit v síly duchovní, hýbající světem i řádem, byl přesvědčen o nezměnitelnosti zákonů přírodních a o postupu událostí, zjevů bez zakročení osobního — ale tím by nutně magie předcházela i před náboženstvím, neboť víra v následnost faktů, vzbuzená podobností jejich nebo

---

bela a Toutania (od 1903—11). Frazer napsal o magii ještě v díle *Psyches Task, The magic Art, Taboo*, vyšla všechna díla u Macmillana.

**) *The Supernatural, its origin, nature and evolution* 2 sv., London 1892.

***) *Ursprung der Religion und Kunst* v „*Globus*“ r. 1904 a 1905.

†) *Esquisse d' une theorie générale de la magie* (v *Année Sociologique*, Paris Alcan 1902—03 (str. 1—146).

blízkostí, méně žádá přemýšlení a tím jest prvotnější než víra v touž posloupnost událostí určených činiteli vědomými, jak žádá toho náboženství. A Frazer vykládá, jak čaroděj, přemýšleje a vida malomocnost svých kouzel, ve stáří přišel k nové víře a úctě k duchům osvíceným, mocnějším. Z toho dovozuje, že lidstvo vývojem i náboženství zanechá a obrátí se pouze k vědě a víře v přesný řád přírody bez zakročení cizí moci nadzemské.

Frazerův náhled byl v základních větách anthropology a ethnology neobyčejně otřesen jako málo pravděpodobný.

Kouzelník pracuje s tajemnou silou třebas matnou, nepředcházela náboženství jako zjev prvotní, neboť jest něčím docela zvláštním, úkazem rozdílným od náboženství, ale mylně s náboženstvím zaměňována.

King rozebíraje methodicky magii, přichází k názoru, že magie povstává v obrazivosti divochů, když setkali se se zjevem zvláštním, neočekávaným a mocí jakousi mystickou, pak teprve vlivem snů a jiných příčin vytvořili si pojetí o duši, o animismu, v tom shodují se nynější učenci jako s míněním pravdě nejpodobnějším.

Ale P. Schmidt*) nesouhlasí s jeho náhledem, že by divoch došel k pojmu příčinnosti teprve neočekávaným zjevem přírodním. Právě naopak, překvapení to a údiv vyvolaný předpokládá instinkt příčinnosti, tím zjevem jest jen to vědomí mocněji vyvoláno, posíleno. Rovněž správně vytýká theorii Kingově, že zaměňuje pojem ducha a osobnosti. Idea osobnosti nežádá podmínky, že by jí musila předcházeti idea ducha, ethnologové nové doby ukázali na mnohých příkladech, že divoši, nečinící rozdílu mezi hmotou a duchem, znají bohy osobní a je uctívají.

Preuss studuje mythologii mexickou a vycházeje z domněnky prvotní zvířeckosti lidské, tvrdí,

---

*) L' Origine de l' idée de Dieu str. 255.

že magie nejen předchází animismu, nýbrž že jest na samém počátku vývoje lidstva a že náboženství má přímo počátek v ní.

Rozeznává nesprávně zásadu příčinnosti magické a skutečné, neboť zásada příčinnosti může jen býti základem příčinnosti „magické“ jako pojem širší, na němž divoch vlastně tvoří nesprávně závěr o souvislosti zjevů a účinků magicky vzbuzených a druhé pochybené mínění jest založeno na nesprávném pojetí osobnosti a ducha jako u předešlého ethnologa Kinga.

Záhada magismu byla ještě zvětšena novým zjevem „mana“, pozorovaným nejprve ethnologem Codringtonem u Melanesanů kolem r. 1877. *)

P. Bouvier probírá se stránky psychologické a náboženské tento zvláštní úkaz u kmenů Melanesie, sleduje výklad anglického psychologa Marretta. Cestovatelé, misionáři setkávají se s touto vírou v manu, to jest tajemnou sílu, jež pronikati může různé předměty, jež u přemnohých národů primitivních jeví se pod různými jmény. **) Mana

---

*) Vysvětlení názvů franc. a anglických zeměpisných pro souostroví v Tichém Oceanu zv. Oceanie, do Oceanie náleží: Australie s Tasmanií; Australasie, t. j. panství anglické zahrnující Australii, britskou Guineu, Nový Zeland, ostrovy (Fidži a j.); Polynesie (souostroví na východ od Australie), Melanesie ostrovy na sever patřící dříve panství německému Palaos, Karoliny, Guinea; Mikronesie menší ostrovy severně od Melanesie (Marianské, Ladronské; Malaisie ostrovy sundajské (Sumatra, Java, Borneo, Celebes, Timor a j.)

**) P. Schmidt upozorňuje v díle cit. str. 286, že manu nelze pokládati za podstatu vlastní, nýbrž za sílu magickou. Síla tato u Melanesanů nazývá se mana (ne manna), u Iroquoů orenda, a kmenů ve střední Australii arunquiltha, u Algonquiů manitowi, u Siů wakan; sem dlužno zařaditi i magický zjev u mnohých Australců známý pod jménem churinga (Spencer a Gillen), Tyurungas (Strehlow) u kmene Aruntas ve stř. Australii. Jest to zvláštní nástroj na způsob vlka, káči, kambaly (angl. bull-roarer fr. rhombe) jímž vyluzují domorodci při zasvěcování hochů a jindy duté zvuky, jež působí hrůzu nezasvěcencům. Domorodci se domnívají, že bytost tajemná, nadzemská se ohlašuje těmito zvuky, a ve své obrazotvornosti zosobnili tento nejposvátnější nástroj jako projev tajemné moci vyšší. Ženám pod trestem smrti zakázáno dotknouti se

jest divochům jakousi poloosobní silou, jež jest uprostřed mezi geniem a bohem, skrytá ve zjevu děsícím nebo za ním. Jest v kladném smyslu asi totéž, co v negativním smyslu jest tabu u Polynesianů, druh moci magicko-náboženské, výron božstva, síla, jež dovede se ubrániti všemu zachycení a znesvěcení.

R. R. Marett (*The Conception of Mana*, *Transactions of the III. International Congress for the History of Religion* I. 51.) představuje si vývoj této myšlenky o maně: v duševní chápavosti divochově jeví se mana jako neurčitý pojem síly, neosobní a moci individuální, může se vyvinouti v určitější sílu všebožskou u národů starých a později u vzdělaných národů v moc bohů osobních, v zázračnou sílu vyvolanou přímluvou svatých v theismu.

Vznik této idee a víry v manu vysvětluje takto:

Čaroděj austrálský dle známých mu magických předpisů zamíří směrem ku vzdálené chýši nepřítelově smrtící šíp luku; když vyslal spolu skrze zaříkávání rozkazovací výraz své touhy, myslí tímto prostředkem a pomocí tohoto symbolického nástroje dosáhnouti skutečného cíle, smrti nepřítelovy, na druhé straně oběť seznámená s tímto výrazným činem, jenž se děje daleko od něho, ale jehož jest přímým cílem, cítí se nenadále vázána neodolatelnou mocí tohoto zaklínače a jako zasažena v srdci tajemným nástrojem. Bylo by to příliš povrchní připisovati celý tragický výjev u obou činitelů jen téže pošetilé víře v účinek magický, zasahující podobné sobě osoby, nikterak tajem-

---

této churingy (čti čiringy) ano i na ni se dívati. S touto čiringou spojili mnohé báje — ale nutno tohoto vlka i báje odlišovati od víry v nejvyšší bytost, zjev tento bájemi, magií vykrášený, jest vlastně porušení čistšího dřívějšího vědomí o nejvyšší bytosti. Marett, Savage, *Supreme Being and the Bullroarer*, *Hibbert Journal* 1910. Obšírně líčí obřady s touto čiringou konané u středních Australců Söderblom, arcib. upsalský ve spise *Das Werden des Gottesglaubens*, Leipzig Heinrichs'sche Buchhandlung 1916 str. 41—51.

né víře v souvislost znamení s věcí naznačovanou. Jest pravda, že divoch ilusorně spojil účinek s příčinou, s nástrojem, jenž sám v sobě není s to vytvořiti onoho účinku — ale proč slepá víra ve skutečnost této spojitosti podivuhodně pronikla do jeho vědomí? Jest to proto, praví Marett, že si asi představuje, že magie aspoň v typických zjevech jest záležitostí mezi dvěma vůlemi, kde zasahuje mana, t. j. dle významu polynesského idea moci nadnormální těkající mezi neosobní a osobní bytostí, ale směřující k bytosti pojaté dle obdoby moci volících.

Divoch, chtěje se pomstíti na nepříteli, jest uchvácen tak svou vášní, že pomstychtivost zatlačí mohutnosti duše vyšší normální, a nižší emoční vystupují v tomto stavu nepřičetném, čaroděj nemusí příliš namáhati svoje blouznění, by vnořil se do styku se světem nadnormálním, kde objevuje síly tajemné, nepřístupné člověku v pravidelném duševním stavu a pomocí těchto sil divoch pojme důvěru, že může svoji činnost vyrovnati touhou: jeho nepřítel musí zahynouti.

Do formule zařikávací vtěluje se touha jeho, výkon symbolický ji naznačuje — mana, tajemná moc, jest vzbuzena, by dokonala osudné dílo.

A tak divoch, obět své vlastní autosugesce, vidí očima své víry, jak jeho vůle na způsob střely duševní vychází z vlastního ducha, vchází do posvátného ovzduší many a razí si cestu silou rostoucí vzdušnou směrem k jiné vůli lidské nepříteli prokletého.

A u nepřítelů působí také tato sugesce. Očarován strachem, bez moci, bez dozoru nad svými mohutnostmi vnitřními, nešťastník, na něhož zaměřen onen čin magický, cítí svou vůli chabnouti, sevřen moci, jejíž hrůzy nikdy nezakusil. Myslí, že nadnormální síla nad jeho hlavou jako strašný hromový mrak se rozprostřela, vidí, jak střela pro-

niká z posvátné hrozná mlhy přímo proti němu, a sám ani nemůže hledati ochrany proti ráni. To působí dle víry divochů mana, bez níž by celý magický čin neměl účinku a vlivu na nepřítele.

Marett chce právě touto manou dokázati úzkou souvislost mezi magií a náboženstvím a genetický vztah: vývoj náboženství z magie. Mana svou zvláštní mlhavou mystikou jest pramen a střed sil a mocí nadpřirozených, jež mohou přejíti buď v magii nebo náboženství. Z magie, jež velitelsky poroučí vůlím s počátku podmíněným silami neosobními v maně, možno přijíti k náboženství, jež člověka nakloňuje, by tytéž mocnosti pojal jako osobní a vede ho k tomu, by se jim podrobil a s nimi zacházel jako s mocnostmi vyššími osobními — a nepozorovaně téměř v témž výkonu obřadním imperativ magický mění se v žádaci prosebný, zařikávání v modlitbu.

Marettova studie o magii jest velmi hluboká a zajímavá, mnohé záhady vysvětluje, ale jeho postup o vývoji náboženství z magie, nepřímo naznačený, neodpovídá historické pravdě, jak bylo výše jinde naznačeno; magie zřejmě ukazuje na jsoucnost moci vyšší, tajemné, jen s tím rozdílem, že se jí čaroděj chce zmocniti sil tajemných, ale jest patrné, že jest jen zrudou právě jejich dřívější víry ve všemohoucnost vyšší bytosti.

Známo jest také, že magie v témž smyslu jako se jeví u národů primitivních, jest prováděna i u národů kulturních s náboženstvím dokonalým tam, kde vymizela víra a zavládla pověra. Zde možno obrátiti postup Marettův, že u lidí zachvácených čarodějstvím prosebná formule pravé víry v Boha zvrhla se v imperativ magický, modlitba zatlačena zařikáváním. Z magie nepovstává náboženství, nýbrž jako strašné poblouzení lidstva objevuje se ve všech dobách vedle náboženství.

Ke konci stati této dlužno se zmíniti o stanovisku francouzské školy sociologické a psychologa Wundta o významu magie preanimistické.

Theorie Durkheimova, zastávaná nyní profesory Maussem a Hubertem, právě na tomto poli nejvíce ukázala svoji slabost a vyřkla svůj ortel zániku. Profesori oni v díle již citovaném (str. 1—146) mluví o maně jako o základu veškeré činnosti magické a snaží se vysvětliti zjev tento s hlediska sociálního: činnost magická jest jako výsledek souhlasu společenského, potřeby sociální, jako ozvěna neosobní a všemocné autority společnosti v duši jednotlivcově. Tato moc společnosti se mu ukládá, ale od něho nevychází. Jednotlivec, neznaje pravé povahy síly té, jejíž přítomnost uznati musí, že na něho působí právě společným stykem na př. při zasvěcování, cítí moc tajemnou nad sebou. A na důkaz uvádějí sociologové ti mnohé doklady ze života národů primitivních v Austrálii o sociálním rázu many, odtud snaží se dle vytvořené theorie odvoditi pozdější vznik náboženství, když člověk „rozkousoval“ tuto všeobecnou, bezejmennou klouzelnou moc many na množství božských osob a pak na jedinou v monoteismu.

Ale právě v magii vidíme, jak člověk celou svojí přirozeností, fantasií duše jedná úplně samostatně na svůj vrub, užívaje vlastních prostředků často úplně odlišných od druhých, veden vlastní vášní, hněvem, mstou, chtěje ztrestati urážku osoby vlastní a pod.

Zde jest také patrné, jak evropští psychologové a sociologové svými názory chtějí upravití duševní chápavost divochovu a ne dle jeho duševních obzorů, nýbrž dle vlastních teorií chtějí luštití tento problém stále ještě velmi záhadný a neprobádatelný.

W. Wundt ve velkém vědeckém díle *Völkerpsychologie* (4 sv., Lipsko, Engelmann, 2 vyd.) nesouhlasí s preanimisty, (že by divoch neměl při

své činnosti magicko-náboženské pojmu o duši. Tvrdí s Tylorem, že animismus jest východiskem veškerého vývoje rozumového i náboženského u divocha, ale tvrdí, že v prvotním animismu divoch duši chápal jako tělesnou (Körperseele), přiléhající pouze k tělu, tím však blíží se názoru preanimistů, že uznává sílu životní, volící, sílu magickou, duševní. (Cit. u Reutera, str. 38.)

Ze všech teorií preanimistických jest patrné, že theorie Tylorova, byť mnohde ukázala vady a nedostatky, přece v základech trvá.

Otázku o původu víry ve vyšší bytosti posunuli sice před animismus Tylorův, ale nezodpověděli správně, jsouce stále ponořeni více v utkvělé dogma vývojové než vedeni pravdou historickou a pádnými doklady nové vědy ethnologické, by hledali odpovědi konečné ne v nejasném animismu nebo preanimismu, nýbrž v theismu.

3. Theismus.

Zvláštním zjevem v dějinách náboženské vědy byl škotský učenec, básník, historik a ethnolog Andrew Lang († 19. července 1912) nejen hloubkou učenosti, bohatstvím myšlenek, bystrostí kritického ducha, nýbrž i vzácnou láskou k pravdě historické, již ku konci života připravil se u aprioristických bývalých přátel o dřívější oblíbenost a slávu. Dlouhá leta bádá na základech náboženských u národů primitivních, přijal názory Tylorovy o animismu, prohloubil je, břitkou kritikou vyvrátil theorii M. Müllerovu — a dlouhá řada jeho ctitelů přijala jeho myšlenky o animismu. Než rokem 1898 nastává netušený obrat. Vydal spis „The Making of Religion“, London, Longmans Green, III. vyd. 1909, jímž postavil se proti Tylorovi, vytýkáje mu a jeho stoupencům, že ve svých dokladech a svědectvích užívají jen důvodů příznivých animismu, ostatních neméně závažných úmyslně po-

míjejíce. Zvláště svědectví o víře v Nejvyšší bytost (Supreme Being) jeví se u národů nejméně pokročilých a to nejen v jedné zemi, nýbrž ve všech částech světa a o existenci ideí daleko vyšších, než jsou porušené názory o totemismu a fetiších, buď úmyslně pomíjeli, nebo zavádívše o ně, připisovali je vlivu důvěřivých misionářů a křesťanství.*)

A. Lang tyto zjištěné doklady víry primitivních lidí obšírněji uvádí na základě věrohodných svědků.

Dva důkazy zvláště podává u národů, jež stojí na nejnižším stupni vzdělanosti mezi nynějšími divochy, u Austrálců jihovýchodních (Kurnais, Cheparas, Yuinů, Wurnudžeri, Wiradžiris), u Pygmeů (Negritů, indických Aetů na Filipínách, na ostrovech Andamanských, Semangů na Malace) a u Negrillů a Křováků, bydlících mezi Bantuy ve střední a jižní Africe.

A. W. Howitt,**) znaje jazyk několika kmenů australských, získal si jejich důvěry a přístup k jejich tajným slavnostem a obřadům.

Kmenové ti, žijící ještě jako v době kamenné, neznající ani hrnčířství, málo vědí o animismu, totemismu, o úctě předků, ale za to mají víru v bytost nejvyšší, jež pod různými jmény dle kmenů Nurrundéré, Nurelli, Bundžel, Memgangan, Darumulun, Baiamé jest považována za zákonodárce, ochránce, mstitelce nebo odměňovatele mravnosti v tomto i onom životě, za bytost milostivou a dobrotivou k lidem.

Tato nejvyšší bytost bydlila kdysi na zemi, nyní jest nad oblaky v jiném světě, odkudž vidí vše, co se děje na zemi. Nemá chrámů, ani zvláštních míst zasvěcených své úctě, není obrazy znázorňována.

---

*) The making of Religion str. 256.

**) The nati ve Tribes of South East Australia 1904.

Jest pravda, že tyto rysy bytosti nejvyšší jsou zatemněny mnohými bájemi, že důstojnost její snížena, že byla stotožňována s lidmi, ať i se zvířaty. Ale podivuhodné jest při tom, že i při různých prapodivných bájích božstva těchto národů neztratila rázu bytostí nejvyšších. Legendy různé zmocnily se původce světa, ale nedaly mu žádného soupeře, praví Lang. A dále srovnává údaje jiných ethnologů, zvl. B. Spencera*), F. J. Gillena**) a M. Strehlowa***) o nejdůležitějším kmenu ve střední Australii Aruntas (Arandas dle Strehlowa). Kdežto Spencer a Gillen neshledávají zde žádné známosti o bytosti nejvyšší (čerpali zprávy od žen a dětí, které nebyly ani připuštěny k slavnostem zasvěcovacím ani seznámeny s tajemstvím kmene), dokazuje Lang na základě svědectví protestantského misionáře K. Strehlowa, jež od r. 1892 mezi kmeny těmi působil a s celým náboženským životem jejich podrobně byl seznámen, že Aruntas znají Bytost Nejvyšší, ale že není ani stvořitelem ani strážcem mravnosti. Lang jiná ještě svědectví shledal, srovnával a dospěl k jistotě, že kmen ten vskutku znal a uctíval nejvyšší bytost, ale vlivem abnormálního vývoje a pozdějších myšlenek animistických téměř ztratil ponětí o této bytosti, ač stopy této idee ještě zanechal.

2. O Pygmeích, bydlících u zálivu bengálského na ostrovech Andamanských, přijal zprávy od E. H. Mana.†) Tito kmenové primitivní, kteří neznají úcty mánů ani sil přírodních, věří v nejvyšší

---

*) Cit. již *The native Tribes of Central Australia*, London 1899.

**) Cit. již *The northern Tribes of Central Australia*, London 1904.

***) *Mythen, Sagen und Märchen des Arandasstammes in Central Australien*. Frankfurth 1907.

†) *On the Aboriginal of the Andaman Islands*, London 1883. O náboženském stavu u Pygmeů jasnější zprávu podává P. Schmidt: *Die Stellung der Pygmäevölker in der Entwicklungsgeschichte der Menschen*, Stuttgart, Stecker u. Schröder 1910.

bytost Puluga, jenž se ani nenarodil ani neumírá. Vyjma zlo všechno na zemi učinil i lidí. Ve dne, jsa vševědoucí, všechno zná, i myšlenky srdce. Trestá všechnu nespravedlnost jako lež, krádež, vraždu, cizoložství, soudí duši po smrti, má soucit s trpícími.

O ostatních asijských kmenech Pygmeů, zvl. Negritech, Semangech svědčí díla Skeata a Blagdena (*Race of the Malay Peninsula*), kde rovněž jest zmínka o víře v nejvyšší bytost zv. Kari. O Aetech filipinských není dosud přesných zpráv.

3. V Africe u Křováků nenalézá A. Lang zpráv, že by znali nejvyšší bytost, kdežto Bantuové zachovali stopy po takové Bytosti, Dobroditeli, Stvořiteli (u některých kmenů), lišící se od ostatních tvorů, která však od lidí odešla a nahrazena byla duchy předků, ale není předmětem žádné úcty.

Ale možno najíti zde jiné náboženské prvky velmi příbuzné australským kmenům, ano mnohde ještě čistší a dokonalejší.*)

A. Lang zjistil to, co dříve již tvrdili M. Waitz**) a později M. Müller.***) Národové afričtí měli s počátku jasnou ideu o Bohu Stvořiteli vševědoucím, tvůrci slunce i všeho dobra, černoši jsou shopni vyšších ideí náboženských, než jest hrubý fetišismus, víra v duchy oživující lesy, řeky, přírodu; tyto hrubé formy jsou vlastně porušením náboženství, proto nelze v nich hledati prvních počátků náboženství. Lang prochází zprávami o všech národech s nejnižší kulturou a vyslovuje politování a podiv, proč Tylor, Spencer Frazer tyto zprávy, na něž při studiu nutně přišli, zamlčují nebo se-

---

*) Dr. Schneider, *Die Religion der afrikanischen Naturvölker* Münster, Aschendorff 1891. Zvl. dílo Mgr. Le Roy *Les Pygmées* (Tours, Mame 1900) a cit. *Religion des Primitifs* (1909).

**) *Die Anthropologie der Naturvölker* 4 sv. (1859—65) II. díl str. 173—174.

***) *Origine et developpement de la Religion* (str. 98) franc. překlad Paris Reinwald 1879.

slabují a které jsou tak důležité. (Cit. v části o metodě str. 52.)

Na to rozebírá kriticky animismus Tylorův, popíraje, že by národové prvotní měli jasné vědomí o duchu nebo duši a tím i o snech, spánku jako příčině náboženského animismu. Naopak Bůh jest u nich bytost nejvyšší, vskutku existující, ale není zjištěno, že by věděli, zdali jest to bytost duchová nebo tělesná, jest třeba se vmysleti v duševní stav lidí těch a odložití naše měřítko od mládí již pěstované a proniknuté křesťanskou ideou.

Ne animismus Tylorův a školy jeho, ani theorie magie ani naturismus není na počátku vývoje náboženského, nýbrž preanimismus theistický čili ve smyslu australském All Fatherism víra v otce všech, jež tím silnější, čím méně vyvinut animismus a tím slabší ano i téměř setřený, čím silněji vystupuje víra v přírodu oživenou duchy.

Rovněž proti názoru školy animistické hájí Lang i ráz mravní u náboženství kmenů australských a afrických: Duchové předků, jichž úcta vychází hlavně ze strachu před fantomy, a duchové přírody, jež člověk prý uctívá pro jejich užitečnost nebo zhoubný vliv — dle animismu Tylorova nemají nic společného s mravností. Než u těchto primitivních národů jsou nejen mravní zákony známé, nýbrž i zákony mravní, dané vůlí nejvyšší Bytosti.

K otázce o původu této víry theistické Lang odmítá prvotní zjevení („in limine disclaim“ předem si odporující), hledá důvodu v základní činnosti rozumové. Jakmile člověk přišel k poznání vzniku věcí, mohl si mysliti původce věcí, jichž sám neučinil a nemohl učiniti, a tohoto původce neznámého pokládal za bytost mocnější než jest kterýkoli člověk a příroda sama — bytost nadpřirozenou.

Dospěv k této myšlence, mohl uznati moc této bytosti, jež učinila věci tak užitečné a obrazotvorností přimyslí si při ní vlastnosti mravní jako otcovství, dobrotu, jak pohlíží k mravům dítek svých — tyto mravy se utvořily přirozeným vývojem života společenského. Nic v tom není mystického, co by přesahovalo duševní obmezené síly bytostí lidských.*) Jinými slovy: Z á s a d o u příčinnosti utvořil si člověk ideu Boha, jakmile mohl chápati představu celého světa a dáti si otázku o původu příčiny tohoto světa, zrovna tak jako přemýšlel o jiných bližších zjevech okolních.

Lang zavrhl názor Tylorův pro počátky idey náboženské, ale oceňuje myšlenky animismu pro další vývoj této idey během věků. Animismus vysvětluje, jak duch lidský rozumem přišel k prvnímu poznání idey jednoduché a vznešené o Tvůrci světa mohl nahromaditi spousty mythologie. Všude totiž hojnost bájí provází ideu o nejvyšší bytosti. To dokazuje, že ne pouze rozum, nýbrž i obrazotvornost pracuje jako mocný soupeř v duchu lidském, a tak množství nejpodivuhodnějších myšlenek a bájí, jimiž zastíněna jest rozumová idea o nejvyšší bytosti — jest dílem obrazotvornosti. To dokazuje i Barth, jeden z nejpřednějších znatelů indického náboženství o vedismu, že k množství bohů vedických nepřišel starý Ind pouhým rozumovým myšlením, nýbrž animismem, kde činnost fantasie tlačila činnost rozumovou.

Lang takto chápe vývoj mythologie u primitivních národů:

1. Obrazotvornost dala všem věcem týž stupeň oživení a intelligence. Člověk primitivní nečinil rozdílu mezi sebou a ostatním světem;

2. o tomto světě oživeném a myslícím domnívali se lidé, že poslouchá příkazů kouzelníků, kteří mohli dle své schopnosti vzíti na sebe podobu

---

*) Lang v předmluvě k II. vydání *The making . . .* str. 12.

zvířete nebo ji dáti nepřátelům, ano i poroučeti duším zesnulých, jak se předpokládalo, že dále žijí pod tou nebo onou podobou;

3. ježto duše zemřelých nalézaly se pod mocí čarodějů, lid jim přikládal zlobu větší nebo menší a činil je odpovědnými za všechny nehody (ano i za smrt);

4. tato vlastnost duchů žádala darů k získávání jich přízně nebo jednoduše k vlastní potřebě, pokrmu.

To byl počátek obětí, ale zároveň hlavní důvod seslabení idee o Bohu. Neboť domnívali se, že možno darem, obětí, pokrmem koupiti si přízeň, ano ji i tím donutiti k povolnosti, kdežto nejvyšší bytost byla považována za nepřístupnou k svedení pomocí darů. Bytost nejvyšší, stavši se bytostí bez zvláštního užitku, přicházela čím dále tím více v zapomnutí.

5. A když pojem o jednom původci znenáhla mizel, bylo třeba vyhověti potřebě divochově, znáti původ světa. A tu lenivý, nepřemýšlející rozum spokojil se prvním jakýmkoliv výkladem — a tu obrazotvornost, báje lidí hrály první úlohu, čímž bytost nejvyšší zahalovala se čím dále do mlhy neproniknutelné.

Ale vedle toho osudného vlivu animismus to dobré způsobil, že připravil lidstvo k přesnějšimu pojetí Božství, idea o duši razila cestu idei o bytosti nejvyšší jako o pouhém duchu. Neboť postupem vývoje, rozeznáváje duši od těla, animismus umožnil rozeznati zájmy tělesné od duševních a to bylo počátkem moderní vzdělanosti.*)

P. W. Schmidt v díle *L'origine de l'Idée de Dieu* (str. 73) ukazuje na vzácný zjev učence Langga, jenž naleznuv nové směry theistické, bořící staré názory evoluční, byl tak poctivý, že přepracoval mnohé spisy dřívější jako *Magie and Religion, Myth Ritual and Religion*, podobně So-

*) Cit. u P. Reutera str. 43.

cial Origins, The Secret of Totem (vydané u Longmans Green v Londýně), podobně i do četných revuů psal o nových svých směrech, v Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, v Man, Folklore, Edinburgh Contemporary Review, Fortnightly Review a pod.

Názor jeho byl živě přetřásán v Anglii, odsuzován od stoupenců školy Tylorovy, zvl. od E. Sidney Hartlanda, jenž ho viní z toho, že upadl do staré orthodoxie theologické (ač Lang nestal se katolíkem).

Ale jinde, zvláště ve Francii škola Durkheimova pomíjela mlčením toto velké dílo Langovo, které by umělou sociologickou budovu mohlo rozbořiti. I dřívější přítel Langův Gaidoz ho opouští, teprve Van Gernep r. 1905, když spisy Langovy opět byly vydány, krátce zmiňuje se ve spisu Mythes et legendes d'Australie o pracích Langových jako méně důležitých, rovněž Belgie, Itálie, Španělsko — mlčely.

Tak mnoho bylo předsudků a tak málo smyslu pro pravdu historickou, byť i nepříjemnou! Rovněž v Německu velké časopisy jako Zeitschrift für Ethnologie, Globus nezmiňují se hned o theistické teorii Langově, teprve r. 1906 Dr. Ehrenreich ve spisu Götter und Heilbringer (Zeitschrift für Ethnologie, str. 536—610) oceňuje práci Langovu a s ní souhlasí.

Jiní však jako Breysig útočí proti Langovi. Lang byl si vědom, že se stane mučedníkem vědy, že bude prohlašován za zpátečníka, než duch jeho neohrožený neleká se boje, na všechny útoky odpovídá ve velmi četných člancích v uvedených časopisech.

Ale v Rakousích profesor sanskrtu na vídeňské universitě L. de Schröder postavil se jako obhájce názoru Langova o víře v nejvyšší bytost jednak v přednáškách v anthropologické společnosti ve Vídni r. 1902, jednak na kongresu v Basileji r. 1904 a pak ve svých spisech. Ale kdo nejvíce

zastal se Langa a sám odpovídal na různé námitky a útoky proti Langovi — byl ředitel mezinárodní revue „Anthropos“ P. V. Schmidt. V této revui, kamž i Lang články sám posílal, P. Schmidt seznamuje čtenáře s myšlenkami Langovými, ale zvláště v souborném díle citovaném: „Ursprung der Gottes-idee“, Münster Aschendorff 1912, jež vyšlo po částech v revue „Anthropos“, ale již dříve v rouše francouzském: „Origine de l'idée de Dieu“ 1910. V díle tom části o Langovi: *Le préanimisme monothéiste d' Andrew Lang*, str. 72—124, a *Critique de la theorie de A. Lang*, 125—244. Dílo toto, bohaté prameny a veleobsáhlou literaturou, dlužno řaditi mezi nejlepší práce o původu náboženství, jaké byly vůbec napsány, a postavilo autora P. Schmidta do prvních řad velkých učenců světa.

P. Schmidt, byť v některých bodech nesouhlasil s Langem, přijímá přece základní jeho myšlenky, obhajuje proti odpůrcům, jež po řadě kriticky a někde i ostře posuzuje.

Mínění P. Schmidta, jež udává směr katolickým myslitelům, jest v hlavních rysech toto:

Co se týče theorie animistické Tylorovy, nezamítá jí úplně. Připouští s Langem, že člověk primitivní pojal všechny předměty kolem sebe dle analogie své vlastní bytosti, že si je představoval složené z části zevnější a z části vnitřní, oživující. Jestliže zvíře dovede smysly rozeznávati bytost živou od mrtvé, tím více člověk smysly to chápe, ale ještě více rozumovou činností, jíž uvědomuje si člověk vlastní život vnitřní a v něm pozná příčinu činů zevnějších, odtud dle analogie příčin dovede činy zevnější druhých bytostí odvoditi z vnitřního principu analogického — tím se člověk i primitivní podstatně liší od zvířete.

Rovněž připouští s Langem mínění animistů, že pojem duchů odloučených, získaný dle nich spojitostí spánku, snů, smrti, měl velmi důležitou roli při tvoření pojmu o bytosti nejvyšší duchovní.

Byť člověk s počátku nepřemýšlel o tom, zdali Bůh jest duch či tělo či oboje, časem přece k pojmu duchovosti přišel a k tomu animismus podává dobré vysvětlení. Rovněž i víra v duše odloučeně a duchy mohla vzbuditi mravní vědomí odměny a trestu v tomto i záhrobním životě a přivesti člověka takto i k věčnému Soudci a Odplatiteli.

A P. Schmidt, oceniv význam animismu, ukazuje na nesprávné jeho stránky, především že by strach a dojmy blízké zvířatům vzbudily vědomí náboženské, zdůrazniv, že rozum již od počátku byl hlavním činitelem. Člověk nepřišel k vědomí duše sny a pod., nýbrž tím, že bezprostředně chápal již s počátku dvojí stránku tělesnou a duchovou a nepopírá, že si člověk primitivní představoval i okolní svět a předměty s touto dvojí stránkou tělesnou a duševní oživující. Hlavní však mínění animistů, že by na počátku náboženského vědomí byl manismus, spiritismus, totemismus, polytheismus a pak teprve naposledy monoteismus, vyvrací nejpádňějšími důkazy ze svědectví výše uvedených Langem, kde víra v jednoho Boha, třebaš anthropomorfisticky zabarvená, předcházela přece pozdějším poblouzením a mythům i tam, kde není víry v duše předků a duchy, jako u andamanských pidimužiků.

System animistický jest apriori dle přání evolucionistů napřed sestaven, neodpovídá však pravdě dokázané.

A P. Schmidt odpovídá na různé námitky. Tylor přičítá znalost víry v bytost nejvyšší u Australců vlivu misionářů. Naproti tomu jest zjištěno, že první misie v místě Wellington-Valley byly r. 1832, a již následující rok mluví misionáři o víře kmenů tamějších, že bůh Baiamé učinil všecky věci a bydlí nad oblaky — lidsky nemožno mysliti, že by misionáři za rok byli předělali veškeré názory v lidu, jenž v nejtajnějších slavnostech zasvěcení ty nauky přijímal a to jen jinoši při úplném vyloučení

Žen, kdežto misionáři byli dlouho pokládáni za cizince a mohli se omezit pouze na kázání a učení lidu mimo jejich tajné obřady.

Jestliže shledal Sidney Hartland u domorodců australských porušenou víru v Boha a úžasnou nemravnost a odtud vyčítá Langovi, že přehání, generalisuje, dokazuje to, že názor prvotní byl daleko čistší, ale pozdějšími bájemí a vlivy animistickými byl porušen, na důkaz toho podává P. Schmidt velmi četné doklady ethnologů, kteří na základě podrobných studií roztrídili stupně vývoje v tak zvané kulturní (cykly) kruhy. A tak na obranu theistického názoru, jemuž Lang razil cestu vědou, povstává nový směr ve studiu náboženských věd, tak zvaná škola historicko-kulturní čili nová ethnologická, jejímž průkopníkem jest Gräbner a největším rozšiřovatelem P. V. Schmidt s mnohými moderními ethnology.

Škola ethnologická, theorie historicko-kulturní.

Jak již bylo uvedeno, na nejpálčivější otázku dosud nerozřešenou o původu a prvním stavu náboženské ideje lidstva pokoušely se různé školy, učenci více méně s upřímnou snahou podati uspokojivou odpověď. Vystupovali zde spíše jako filosofové, psychologové, historikové, sociologové na katedře a zapomínali, že náboženství nutno studovati tak, jak se jeví jako nejdůležitější činitel, pronikající veškerý život, obyčje lidu zvláště na nižším stupni vzdělanosti, kde není písemných památek.

Cellkový obraz života národů primitivních má pocti ethnologie a tato stala se zvláštním předmětem studia náboženského. Ethnologie, jednající o hmotném a duševním životě národů, jak se jeví v rodině, společnosti, v mravech, obyčejích, ve vzdělání a umění všeho druhu, vystupuje jako zvláštní věda teprve v druhé polovici 19. století.

Před tou dobou tvořila část zeměpisu, anthropologie, dějepisu a týkala se více národů vzdělaných nebo polovzdělaných (barbarů) v říši římské a východních zemích.

Jest pravda, že při šíření křesťanství mezi národy méně kulturními hlasatelé evangelia zmiňují se často o životě a zvycích národů těch (na př. Keltů, Germánů, Slovanů). Postupem času přibývá zpráv (za válek křížových, cestami misionářů na východě z řádu sv. Dominika, sv. Františka, knihu Ruysbroeckovu na př. nazývá Peschel nejlepší práci zeměpisnou středního věku, práce kard. Petra z Ailly přivedla Kr. Kolumba k odvážné cestě na západ, A. de Humboldta k světovým výzkumům). Misionáři podávají zprávy o jazycích, obyčejích, životě kmenů a národů dosud neznámých. Ale všechny ty práce misionářů a výprav vědeckých, vyslaných z Evropy do Číny, Peru, Arabie atd., měly více ráz zeměpisný, anthropologický.

Otcem moderní ethnografie může býti zván Jesuita J. Lafiteau svým dílem *Moeurs des sauvages americaines comparées aux mœurs des premiers temps*. (Paris, 1724.) První ukázal na to, že divoši uvedení mohou býti obrazem stupňů vývoje lidstva. Kniha cenná zprávami o domorodcích amerických jest dosud vzácným pramenem ethnologie americké.

Slibný vývoj ethnologie zastaven byl revolucí francouzskou a naturalistickým směrem filosofie, studium obrátilo se na pole srovnací anatomie a fyziologie, neobalo vývoje duševního. Tak společnost ethnologická, založená v Paříži 1839, ustoupila r. 1859 anthropologii, založené Brocou, prostudovala člověka více po stránce tělesné.

První počátky vlastní vědy ethnologické jeví se v jiných zemích, zvláště v Anglii (Lubbock, Tylor, atd.), v Německu (Waitz, A. Bastian), v Americe (ústav Smithsonianův). Význam ethnologie víc a více se uznává zakládáním společností učených,

stolicemi národopisu, časopisy, kongresy. Ethnologie na rozdíl od anthropologie, obírající se studiem plemen lidských po stránce tělesné, studuje vývoj duševní stránky lidstva, jeho činnost sociální, vědeckou, uměleckou. Jest patrné, že by k úkolu tak rozsáhlému nestačila, beře na pomoc sociologii, esthetiku, psychologii a spolu s nimi zkoumá otázky náboženské a mravní.

Pro vytknutí náš cíl nutno v ethnologii stopovati náboženskou stránku a to zvláště náboženský problém u národů nekulturních, vyšetřiti ze života těchto národů prvotní útvary náboženské.

A tu lze ethnology rozdělit na dvě třídy:

1. Na tak zv. školu anthropologickou starší, jež na podkladě evolučním sestavila theorie o prvních zjevech náboženských a 2. na školu historicko-kulturní, jež pouze na podkladě pouhé ethnologie národů primitivních vytvořila theorii tak zv. kruhů (cyklů) kulturních.

1. Do první třídy patří první počátky ethnologie vlastní na základě vývojovém:

a) jest to tak zv. Bastianova theorie „základní myšlenky“ (Elementar-Gedanke).

Prehistorické objevy Bouchier de Perthes a proslulá kniha Darwinova r. 1859 rozvířila směr vývojový v základě materialistický a atheistický. Tato theorie pojímala veškerý vývoj lidstva jako nutný vzestup z nižších stavů do vyšších, až postupně, povlovně dospěl k nynější dokonalosti a vzdělanosti. Bastian tvrdil, že totožnost stavu myšlení a schopností duševních v celém světě řídila sociální a náboženské snahy lidstva, seslabovala různosti často velmi nepatrné a rozdíly zcela nahodilé u různých národů (Völker-Gedanke) a tak vývojovým ethnologům umožňovala vyplniti bez nesnází mezery dlouhých řad vývoje údaji vypůjčenými z různých dob, různých prostředí, různých kultur (theorie vypůjček). Ethnologie, takto znetvořená aprionismem úkvapeným, chtěla řešiti nejobtížnější záhady o původu náboženství.

b) Theorie stěhování. Evoluční směr Bastianův chtěl opravit na základě nových šetření etnologických Ratzel r. 1887 ve spisu o afrických obloucích (lucích). Shledává nápadnou podobnost těchto luků v různých krajích u vzdálených národů, soudil dle různé zeměpisné polohy místní více než dle psychologické příčiny, že tyto zbraně nápadně podobné měly společný původ u národů těch, kteří rozptýlivše se do různých končin, odnášeli si tytéž nástroje, luky a obyčeje. Toť důvod pro theorii o stěhování se národů.*)

c) Žák Ratzelův Leo Frobenius prohloubil tuto myšlenku zajisté duchaplnou svým názorem o kulturních kruzích (Kulturkreise) r. 1898 (v časopisu Zeitschrift für Ethnologie r. 1905, strana 54.)

Frobenius zjistil totiž nejen totožnost onoho nástroje nebo ten onen podobný obyčej, nýbrž celou řadu různých stejných nástrojů, obyčejů, bájí, stejný způsob života i náboženské představy, obřady velmi podobné. To vše tvořilo „kulturní kruh“, jenž stěhoval se s národem některým do dalekých krajů a tam byl ve společném životě lidu velmi svědomitě a úzkostlivě zachováván a udržován. Podobnost ba i totožnost tím nápadnější byla, že jiné často obyčeje, okolí, podnebí určovaly jiný ráz národu, ale kruh kulturní byl při tom zachován neporušeně.

Ale Frobenius při nové této theorii kulturních kruhů, pomocí níž mohl postupovati v bádání na půdě historických-kulturních údajů, utkvěl na stanovisku vývojovém, snaže se najíti zde počátek nejprimitivnějších prvků náboženských, jak ukázal spisem: *Das Zeitalter des Sonnengottes* (Berlin,

---

*) Novější dílo Dr. J. Eisenstädterovo *Elementargedanke und Übertragungstheorie in der Völkerkunde* (Stuttgart Strecker und Schröder 1912) korunované král. mnichovskou technikou, nezná další theorie o cyklech kulturních ani vynikajících ethnologů Gräbnera, Foye.

1904). Zde vrací se k starým názorům filologů, kteří již opustili toto mínění, že kult slunce byl prvotní a přední formou náboženství a mythologie.*)

2. Ethnologická škola historicko-kulturní.

Ratzellovu a Frobeniovu teorii o kulturních kruzích v podstatě dobrou zdokonalili slavní ethnologové F. Gräbner a Bernard Ankermann od r. 1904: osvobodili ethnologii od apriorismu v ý v o j o v é h o a postavili ji na základ čistě historicko-kritický.

Fritz Gräbner a Ber. Ankermann, oba asistenti Musea pro národopis v Berlíně, vyložili výsledky svých badání v berlínské anthropologické společnosti r. 1904. Gräbner přednášel o kulturních kruzích a vrstvách v Oceanii, Ankermann o týchž v Africe. Obě přednášky byly uveřejněny v *Zeitschrift für Ethnologie* r. 1905 str. 28 a 54 násl. Gräbner zvláště činný napsal do časopisu „*Anthropos*“ IV. (1909) str. 726 a 1033 násl. článek: *Die Melanesische Bogenkultur und Ihre Verwandten*, kde poprvé rozšířil mínění své na národy celé zeměkoule.

Stav se asistentem městského musea v Kolíně n./R., pracoval s ředitelem W. Foyem a dle zásad nové metody historické uspořádal sbírky muzejní. Rovněž Foy rozdělil ethnologii na jednotlivé odbory, staral se, by odvětví jednotlivá byla studována odborníky, založil knihovnu na vydávání prací vědeckých.***) P. Schmidt jako odborný znatel jazyků domorodců australských byl jím vyzván, by zpracoval otázku jazykovou, a zde vydal dva svazky *Die Sprachen der Naturvölker* a *die Literaturen der Naturvölker*, kdežto dříve již vydal známý spis *Mon-Khmer* (Braunschweig 1906), v němž ukázal na spojitost jazykovou mezi domo-

*) Cit. u P. Schmidt *L' origine ...* (str. 265).

**) *Kulturgeschichtliche Bibliothek*.

rodci Jižního moře a Indického oceánu s domo-
rodci ve Střední Asii.

Gräbnerovy myšlenky přijal za své P. Schmidt, ač v jednotlivostech některých nesouhlasil s Gräbnerem, jenž mu zase rád vytýkal apologetické stanovisko, a nejvíce theorii tuto rozšířil, zvláště když s počátku vývojová škola německá chtěla novou myšlenku Gräbnerovu mlčením pohřbíti.

Byl to vědecký časopis „*Anthropos*“, kde Schmidt vzbudil zájem o nové pole studia etnologického, kamž i Gräbner přispíval; zvláště v anthropologické společnosti německé a vídeňské v Heilbronu r. 1911 byly probrány všechny nesnáze a námitky, činěné této theorii.*)

Prof. Haberlandt namítal, že nelze hned z podobnosti dvojí kultury souditi na příbuznost, zvláště, je-li málo důkazů pozitivních. Rovněž Dr. Fr. Krause z Lipska připojuje se k námitce, že nelze theorii hned také vztahovati na Ameriku. Krickeberg uvádí, že i v Americe nalezeny kulturní kruhy, ale nutno svěriti práci další odborníkům, by se řídili jen zjištěnými fakty, uvážili všechny okolnosti podnebí, hospodářské, sociální, by se neopakoval apriorismus Bastramův a Ratzelův, nýbrž aby hledisko těchto badatelů bylo doplněno kulturně historickými důkazy. (Prof. na osadní konžské škole v Louvani Jonghe věnoval se studiu totemismu amerického, jak na kongresu v Louvani 1912 ukázal).

Haberlandt zdůraznil tyto požadavky, by theorie Gräbnerova byla všeobecně uznána:

1. Použití jazykových spojitostí (P. Schmidt svými pracemi ukázal, že studium jazyků národů primitivních jest horlivě pěstováno);

---

*) P. Schmidt Die kulturhistorische Methode in der Ethnologie *Anthropos* VI. 1911 str. 1010–36. Voies nouvelles en Science comparée des Religions et en Sociologie (Kain Le Saulchoir, Belgique 1911.)

2. jest třeba vědecky oceniti, srovnati anthropologický materiál zvláště u kmenů nižší vzdělanosti; 3. sestaviti absolutní nebo aspoň relativní chronologii pro prehistorický materiál; 4. vyčtení zeměpisných, psychologických a sociálních okolností pro rozšíření určité kultury; 5. odůvodnění zásadního závěru z podobnosti na spojitost kulturně-historickou; 6. sestaviti stupnici jednotlivých srovnání a ethnologických hodnot. Požadavky naznačené byly velmi místné a vzbudily snahu propracovati celou theorii.

K povznesení studia nové theorie*) přispěla musea ethnologická, uspořádaná dle nových požadavků vědeckých. Na prvním místě jest jistě královské berlínské museum, jemuž žádné na světě se nevyrovná, pak města německá jako Drážďany, Lipsko, Hamburk, Brema, Kolín n./R., Frankfurt, Stuttgart, Mnichov honosí se musei, na výši doby jsoucími. V Rakousích jest velmi spořádané museum ve Vídni (Burgring) přírodovědecké, kde jsou cenné sbírky cestovatelů Natterera, v. Tschudi, Hochstettera, Holuba, Paulitsche, z cesty Ferdinanda z Este, ale chybí ještě mnoho k tomu, aby to bylo museum ethnologické, ač ředitel Heger mnoho v tom směru již vykonal.

V Anglii jsou rozsáhlá musea Pitt Rivers v Oxfordu, v Cambridgi, v Birminghamu v Holandsku v Leydē museum obohaceno jest cennými sbírkami z kolonií z ostrovů sundajských a z Guyany. V Belgii znamenité museum v Terwueren blízko Bruselu, kde jest museum koloniální z Konga, Švédsko (Stockholm), Čechy (Národopisné museum v Praze), Švýcarsko (Curych) řadí se k těm státům, kde jeví se porozumění pro novou vědu. V Římě, uvádí Schmidt, více mohlo by se dělati pro ethnologii, když má církev katolická tolik příležitosti organisovati činnost misjonářů, rozší-

---

*) P. Schmidt Voies nouvelles ... str. 26 násl. prošel všude téměř musea zde uvedená.

řených v celém světě, zde mělo by býti museum nejlepší a nejobsáhlejší.

Francie v ohledu tom málo pokročila. Anthropologický směr ubíjel ethnologii, takže museum, ač velké, v Trocaderu jest vlastně nesrovnaná snůška předmětů, modelů, nálezů u národů primitivních z Afriky, Austrálie, ze střední Ameriky; návštěvníka zarazí tato nesrovnanost sbírek dosti cenných.*) Lépe jest již upraveno nové anthropologické museum, jež založil kníže monacký v Paříži a postavil v čelo jeho učence kněze abbé Breuila, známého odborníka.

Dle stavu a významu museí možno měřiti i vědeckou činnost ethnologů v jednotlivých zemích, jimž bez odporu v předu kráčí němečtí badatelé, časopis *Zeitschrift für Ethnologie*, kam práce zasílali i angličtí učenci jako Thomas (*Über die Kulturkreise in Australien*, 1908). S nimi závodí angličtí ethnologové. Zajímavé jest, že na kongresu anthropologickém v Portsmouthu roku 1911 Rivers, zvolený za presidenta odboru ethnologického, v přednášce o Oceanii prohlásil, že studium o ethnologii v místech těch přivedlo ho k týmž závěrům, jaké škola kulturně historická má, ač o ní nevěděl. Kulturní stav primitivních národů nutno studovati jediné touto methodou, bylo by pochybeno sledovati evoluční spekulaci místo přihlížeti ke skutečnému stavu vzdělání, kulturních cyklů atd.

V Belgii stojí v čele nové školy ethnologické P. Pinard S. J., jenž vědecky rozebral methodu Gräbnerovu v *Anthropos*, sv. V., str. 551 násl., připravuje velké dílo dvousvazkové (nyní v tisku) „*Dějiny vědy náboženské*“, ve Francii A. Bros, jenž přednášel v létě 1920 o ethnologii náboženské na Institutu katolickém.

---

*) To uznává sám Van Genep v *Religions, moeurs et legendes* Paris 1911 str. 73.

Rovněž výsledku vlastně školy kulturně-historické chce použiti prof. Mauss v přednáškách na vysoké škole věd náboženských o náboženství kme-
ne austral. Arandas dle výzkumů Strehlowa (Ver-
öffentlichungen aus dem städtischen Völkermuse-
um, Frankfurt, 1907), Leonardi (Mythen, Sagen
und Märchen des Arandastammes in Zentral Austra-
lien), prof. Thurnwalda o bájích a pověstech kme-
nů australských — ale chce spojití myšlenky nové
o cyklech kulturních s oblíbenou sociologicko-evo-
luční teorií.

V Americe ethnologie nová našla mnoho
výborných pracovníků jako Boas (Ethnological Pro-
blems in Canada) a dr. Hrdlička, ředitel ethnolog.
musea ve Washingtonu i mnoho výborných časo-
pisů národopisných.

Methoda kulturně-historická, vědecké výsledky.

Fritz Gräbner vydal výbornou příručku*) Die
Methode der Ethnologie, Heidelberg, Winter 1911,
o metodě této přednášel P. Schmidt na valné
hromadě Leo Gesellschaft ve Vídni 1910 a vy-
dal tiskem „Voies nouvelles en Science comparée“,
již citoval jako otisk v Revue des Sciences philoso-
phiques et théologiques 1911, na kongresu ethno-
logickém v Luvani přednášel ve dvou řečech o
této metodě Semaine d'ethnologie religieuse 1913,
str. 35—56.

Nová škola ethnologická, by docílila plodných
výsledků badání o původním rázu náboženském, ne-
smí upadnouti do osudných chyb staré školy anthro-
pologické, jež tolik pravdě historické ublížila a
veškerý pokrok vědecký ztížila.

1. Starší škola ethnologická užívala metody
psychologicko-vývojové, popřela neobyčejně důle-
žitého činitele vývojového, svobodu lidskou.

---

*) Gräbner opírá se o Bernheimovu knihu Lehrbuch der
historischen Methode und der Geschichtsphilosophie (V. vyd.
1908).

Do této chyby klesl Bastian, uznáv správně totožnost stavu duševního lidstva, jednotu mohutností a snah lidských, ale nepřihlíží dle svého evolučního stanoviska k projevení se činnosti lidstva, k činům jednotlivců, kteří přece jsou si vědomi své svobody a dle ní se rozhodují. Ovšem pro evolutionisty, kteří člověka viděli se vyvíjeti z nižších forem fysických, ovládaných zákonem přírody, nebylo lze připustiti svobodnou vůli lidskou. Pro ethnology, kteří se chtějí řídit historickou pravdou života lidí primitivních, jest tento postulát nutný, jedině jím si vysvětlíme různé obyčeje, obřady, mythy, jak v duších jednotlivců nadanějších vznikaly a jak svobodně od ostatních byly přijímány. I Wundt tento požadavek vědy hájí.

2. Psychologicko vývojová škola nezná vlivu, jež může vykonávati na vývoj ideí náboženské buď osobnost lidská nebo vůle Boží. Dějiny národů primitivních staví nás před fakt, před různé zjevy náboženské, jež ne přirozeným vývojem, nýbrž osobou zvláště nadanou nebo i bytostí vyšší, nadlidskou byly dány lidem. Což má i historie zavíratí oči před fakty těmi a utíkatí se k nejnemyslnějším výkladům vývojovým, k prapodivné psychologii chorobné? Díky Bohu, že se již vyprostila ethnologie moderní z této slepé uličky a historii oděvzdává právo, by přiznala k vysvětlení zjevů neobyčejných i ku zjevení činitele nadzemského.

3. Jiné tak nešťastné poblouzení bylo rozeznávati stále národy kulturní s historií a nekulturní bez dějin, a to tak, že o divoších se mysliło, že jsou to tvorové bez činnosti rozumové se schopnostmi zvířecími nebo jim podobnými, bez individuality osobní jako hloučky stádové. Ethnologie postavila divocha na roveň s každým jiným člověkem, s týmiž schopnostmi, zjistila jeho duševní život někde až překvapující, třebas okolnosti všechny a poměry zdržely ho na počátečním vývoji duševním.

Moderní ethnologie řídí se methodou historickou, majíc za základ dějinná zjištěná fakta bez všelikých předpokladů, neváže se ani domněnkami vývojovými, ale naproti tomu ani theologickou pravdou zjevením prvotním, dává volný průchod tomu, co badatel nalezne po bedlivém pozorování zjevů ethnologických; jediný předpoklad pouze má, totiž jednotu pokolení lidského, jak původem, tak i zákony myšlení a touž přirozeností lidskou, jak nepochybně věda dokázala.

Ethnologie má tudíž východiško nejliberálnější, podává ruce všem badatelům milujícím pravdu, zde, možno říci, je to znamením velkého pokroku vědy, že na téměř poli k společné práci sejíti se mohou učenci katoličtí s ostatními, jak také práce vědecké dosti ukázaly.

Předmětem badání kulturně historické theorie jsou všechny zjevy kulturní, jak se jeví v životě národů. Třeba vymeziti, kteří národové mají býti studováni. Máme na mysli, jde-li o první počátky projevů náboženských národy primitivní doby přítomné, divochy, kmeny bez vzdělanosti naší, bez písemných památek, dále národy prehistorické v dobách zašlých, jak památky, nálezy před objevením lidstva nynějšího stopy vydávají. Dále jsou to národové, předkové naši před přijetím kultury, na př. staří Keltové, Germáni, Slované atd. před přijetím křesťanství, američtí před příchodem Kolumbovým — odtud trojí druh ethnologie: prehistorické, primitivní a předkulturní.

A. Ethnologie národů primitivních.

Co se týče předmětu vlastního, ethnologie národů primitivních, dlužno rozeznávati dvoje prvky kulturní: hmotné, zevnější a vnitřní, duševní.

Obraz života národů primitivních podávají zevnější zjevy (hmotné): způsob života (lovecký, pa-

stýřský, rolnický a pod.), obydlí (společné, oddělené, jeskyně, chýše, stany), šat (umělý, přírodní), ozdoby těla (vlasů, zubů, nehtů, barvení, tetování), zbraně (luk, prak, bumerang a pod.), nástroje (kamenné, hlíněné, dřevěné), pochovávaní; těmto zevnějším prvkům kulturním odpovídají projevy duševní: obřady náboženské, slavnosti, tance, bujná fantasie bájí, magie, obyčej rodinný, pohřební, způsob výchovy dětí, zřízení sociální, manželství a pod., otázka jazyková.

Tyto prvky kultury vnější (zv. u P. Schmidta „Leitfossilien“) i vnitřní („Leitmotive“) nutno pozorně studovati oboje; byť všechny náboženství se nedotýkaly, ukazují obraz života národů primitivních a v něm zračí se náboženský obzor jejich.

Prvky ty dlužno tříditi, řaditi s ohledem na všechny okolnosti času, místa, podnebí, dle kritérií formy, mnohosti (kvantity), původu, a tu setkává se ethnolog s podivuhodným zjevem: určité prvky obojí kultury objevují se společně u různých kmenů místem daleko od sebe vzdálených. To jsou tak zvané kruhy kulturní, jež od sebe nápadně se liší. Důležitým kritériem jest zde jazyk, názvy věcí, obřadů, mythy sluneční, měsíční, zřízení manželské (matriarchát, patriarchát).

Ethnolog, užívaje opatrně srovnací metody, nesmí se však dáti zlákatí místem kulturního kruhu, by zde hledal snad původ, vznik jeho, ježto může býti sem přinesen odjinud národem se přistěhovavším, nesmí rovněž hned předpokládati u jazyka národa, kmene původní kolébky, ježto i zde může se najíti kořen, původ jazyka, nářečí jinde, třebaš v dalekých krajinách.

Dále musí dbáti též dokázané vědecké pravdy, že zevnější kultura vyvíjela se od nižších forem k vyšším dle zákona vývojového, ale nesmí býti překvapen druhou skutečností, že kultura vnitřní nepostupovala vždy stejným krokem ku předu, nýbrž klesala, upadala až do zruďnosti: náboženské prvky klesly až do nejpodivnějších bájí a mravní zásady

až do hrubé nemravnosti. U vzdělanosti hmotné jeví se patrný pokrok, u vnitřní duševní degenerace. (Dějiny ostatně pozdější fakt tento dosvědčují, na př. u Římanů až do příchodu Ježíše Krista). Úpadek vzdělanosti egyptské, assyrsko-babylonské nemluví proti této zásadě vývoje, neboť s kulturou mizí i národové ti zatlačení jinými méně kulturními.

Zásadami naznačenými řídili se ethnologové moderní, a metoda tato kulturně-historická setkala se s podivuhodnými výsledky, které zde krátce naznačíme.

Přehled kulturních kruhů (cyklů).

P. Schmidt v cit. brožurce „Voies nouvelles“ str. 23. násl. uvádí patero takových kruhů zjištěných u primitivních národů v Oceanii a střední Africe dle charakteristických známek kultury materiální i duševní.

U prvního kruhu jest dosud málo zvláštních známek zjištěno pro nedostatek předmětů zkoumaných; bývá proto spojován s cyklem druhým, jenž se dělí na dvě větve: V první jest zvláštní znak, poprvé se objevující, bumerang, vrhací zbraň, s nímž se setkáváme v Australii a střední Africe, druhá větev vyznačuje se lukem, rozšířeným mezi Pygmei.

V těchto dvou (nebo třech vlastně) kruzích nejstarších jest možno přesně zjistiti víru a kult jediného boha, nejvyššího boha nebes, mravní stránku — ale ke konci období těchto kruhů již proniká mythologie měsíční, různé báje o měsíci značící život lidský.

V ohledu sociálním pozoruhodná jest zde rovnost mužů a žen, všeobecně rozšířené jednoženství, věrnost v manželství, v ohledu mravním zvláště vyniká zde zřejmá láska k bližnímu, poctivost, upřímnost, pravdomluvnost, není zde lidojedství, otroctví, krádeže, zabíjení a vražd vůbec.

Třetí cyklus jest znám totemismem a jeví patrný úpadek náboženský, mravní, sociální.

V ohledu sociálním věří v existenci příbuzenského svazku mezi rodinou, kmenem a určitým zvířetem, rostlinou a pod., jest zakázáno požívatí nebo zabíjetí totem, členové totemické skupiny jsou příbuzní a nesmějí vcházeti v manželství, totem se přenáší dědičně se strany otcovy (patriarchát); jsou zde velmi rozšířeny báje o slunci, zvláště o roku slunečním, v ohledu náboženském mizí vědomí o nejvyšší bytosti, jsouc čím dále zatemňováno bájemi a bohem slunečním; mravnost zde poklesla obřady fallickými, kde kult pohlavní, kult plodnosti snížil postavení ženy na pouhý předmět ukájení chťíčů.

K těmto znakům duševní kultury pojí se význačné známky kultury hmotné: chýše kulatá se střechou kuželovou, zbraně sečné a bodací, vrhací (prak), kyj zde neznámý, oděv: široký pás z lýčů kolem beder, sekera tlustší na konci a s ostrím přímo nahoru. Zajímavo jest, že těžko jest naléztí zde nějakou vnitřní souvislost mezi oběma kulturou vnější a duševní, ale jisto jest, že oboje se důsledně v různých končinách světa, v Australii, Africe, jižní i severní Americe setkávají.

Čtvrtý kruh kulturní vyznačuje se soustavou dvou tříd vzhledem k manželství. Členové každého kmenu (clan) se dělí na dvě třídy; kdo patří do jedné třídy, nesmí si bráti ženu z téže třídy (a obcovati s ní tělesně), nýbrž z druhé, zde rozhoduje původ mateřský (matriarchát), jeví se však ještě více úpadek manželství i polyandrie, výměna žen.

Patrně, jak nesprávně udávali evolucionisté na počátek vývoje lidstva zrudnost manželství, polyandrii a polygamii, výměnu žen, manželství volné skupinové, ethnologie uvádí tento zjev jako úpadek daleko pozdější.

V ohledu náboženském vyvinula se úcta předků, jež ještě více zatlačovala kult nejvyšší bytosti, a kult lebek.

Pátý cyklus má význačnou známku luk zdokonalený a další vývoj duševní cyklu předešlého jak v ohledu mravním, tak i náboženském ještě větší úpadek.

Nesmí se však zapomínati na to, že kruhy kulturní nejeví se všude úplně ohraničené a čisté, nýbrž že se pronikají a směšují zvláště v místech pohraničních dle styku národů a kmenů, dle jich pronikání mezi kmeny sousedními, obydlí krajů dobytých.

Tu jest nutno dbáti principů rozeznávacích a srovnávacích u různých kruhů kulturních, jež jsou jednak výše uvedené, jednak určité rysy slavností, na př. zasvěcování mládeže, svatební, způsob pochovávání (na př. na povrchu nechávají se mrtvoly za pokrm nočním dravcům, ptákům, jen kosti se sbírají, lebky), vysušení mrtvoly, potřetí zvláštní šfávou, uzení mrtvoly, ozdobení mrtvého těla (mumie), opatření pokrmem, zbraní atd. Důležité jest často více hleděti k důvodům vnitřním, k úmyslům divochů.

Rovněž báje nejpodivnější měsíční, sluneční, naznačují určitý okruh kulturní. (Příklady zajímavé učává P. Schmidt v článku *Grundlinien einer Vergleichung der Religionen und Mythologien der austronesischen Völker*. Denkschrift der kais. Akademie des Wis. Phil. Hist. V. Bd LI. Abh. III. Wien 1910.*)

Jak studium ethnologie pokročilo, jest zřejmo na př. z toho, že Gräbner r. 1914 zmiňuje se o čtyř až osmitřídním systému v III. cyklu

---

*) U Yuinů (jhm. Australie) Daramulun, prohlašuje Schmidt, jest slunce, kdežto Gräbner nesprávně vykládá za sokola, měsíc i slunce. Mythos o Daramulun jest jednak přírodní jednak tendenčně historický, vzniklý ze styku dvou kulturních kruhů, nutno je oba rozlišovati.

totemickém, po dvou letech však již přichází k názoru o existenci totemismu a dvojtřídní organizaci kmenů.

Kmen Arandas byl pokládán za původní obyvatel střední Austrálie; ethnologie, hlavně jazykozpyt ukázal, že přišel mocný tento kmen z Nového Zelandu. Totem netopýr (totem mužský) dle dřívějšího mínění byl rozšířen v Australii a v celé mytologii, pravdou jest, že jen v malé části jh. Austrálie jest uctíván.

Rovněž o jazycích národů oceanských nesprávné domněnky vyvráceny pokrokem srovnávacího jazykozpytu, v němž P. Schmidt jest všeobecně uznáván za přední autoritu, na př. řeč kmene Loritja liší se podstatně od řeči Arusitů, rovněž řeč Čingalů, naproti tomu mají mnohé jazyky australských kmenů společný původ s řečí kmenů středoasijských a indočínských.*)

V mnohých zprávách dřívějších byly zjevy některé se všeobecně uváděny na úkor pravdy a rovněž snadno spojovány a kombinovány v závěry nesprávné.

O cyklech kulturních v jižní Americe a jejich rozdělení místopisném přednášel A. Bros v letním období 1920 na Institutu katol.; i zde našel kmeny, značící se určitými kruhy kulturními, jiné, kde cykly byly mezi sebou promíseny.

Pro ethnologii toto nové pole jest velmi důležité, ale dosud málo probádáno. Nejvíce mohou zde podat správné doklady misionáři, jejichž význam ethnologie moderní teprve dovede oceniti pro vývoj vědy.

B. Ethnologie prehistorická a problem náboženský.

Studium ethnologie nynějších národů primitivních osvětlilo neobyčejné, velké záhady doby před-

---

*) P. Lemonnyer — P. Schmidt *La Revelation primitive*, Paris Lecoffre 1914 str. 314—321.

historické, života lidstva, jehož nepatrné stopy zjištěny byly archeologií.

Picaróský starožitník Boucher de Perthes r. 1850 upozornil na novou říši lidstva pochovanou až dosud v útrokách země, jeskyň a za ním celá řada anthropologů již Lartet, Dupont, Piette, Gabriel de Mortillet (Le Préhistorique), Cartailhac (La France préhistorique), Déchelette (Manuel d'archéologie préhistorique), katol. kněží Breuil, Bouyssonie atd. podávají stále určitější zprávy o člověku prehistorickém.

Nemožno zde rozepisovati se o ohromné látce o člověku předhistorickém,*) omezíme se pouze na to, jaké stopy náboženské možno zde nalézt.

G. de Mortillet v díle Le Préhistorique, Paris, Reinwald, 1883 (II. vyd., str. 475—603) vyjádřil se, že člověk čtvrtohorní neměl ideí náboženských, ty objevuje teprve v době neolitické. A důsledek

---

*) Pro vysvětlení toto nutno uvést: (vzato z článku Homme v Dictionnaire apologetique VIII. 1912 sloup. 462 násl.) Dle všech dosavadních výzkumů člověk neobjevuje se v době třetihorní (není přímých důkazů); v době čtvrtohorní rozeznávají anthropologové a archeologové dobu paleolitickou a v ní dvě plemena lidská: z doby dle podoby a způsobu lámání křemene jako nástroje: chellénské, acheulénské, mustérienské, (nálezy Neanderthal 1857: čelist Mauerem r. 1907 u Heidelberku nalezená, lebky ze Spy, Krapiny, Pithecanthropus na Javě, o němž dosud není definitivně rozhodnuto, zda-li to byl člověk či Gibbon opice), z druhé doby nazvané aurignacké, solutrejské, magdalenské (křemen již dokonaleji upravován jako zbraň, nástroj řezací): Plémě Cro-Magnonské (r. 1868 nalezené) a přemnohé nálezy do této čeledi lidské patřící. Doba neolitická po azilienském období následující vyznačuje se hlazeným kamenem a očividným pokrokem ustupuje prvním periodám historickým, době mědi, bronzu, železa. Obšírněji o tom jednají odborná díla výše uvedená, dále H. Breuil: Les plus anciennes races humaines (Revue des Sciences Philosophiques et Theologiques 1909, (3 sv.), Henri Breuil, L'homme fossile de la Chapelle aux Saints (Revue de Friburg 1909, leden), Abbé Breuil vyznamenán pro vynikající práce v prehistorii: jmenován totiž 1920 čestným doktorem university v Cambridgi. Pozoruhodné dílo Lidstvo v době předhistorické se zvláštním zřetelem na země slovanské napsal Dr. L. Niederle (Praha 1893), jenž sem snesl bohatý materiál i rozsáhlou literaturu.

této předpojaté myšlenky bylo: Ve věku kamenném (kamene tesaného) bylo první období lidské vzdělanosti a logický závěr: náboženství jako výsledek pozdějšího vývoje nemohlo sahati k počátkům našeho druhu lidského. Člověk vyšlý ze stadia zvířecosti byl bez náboženství, bez boha, toť měla býti smrtelná rána zasazená „vědou“ základní křesťanské pravdě o prvotním zjevení nadpřirozeném.

Takto nemluví moderní archeologie, doplněná ethnologií předhistorickou.

Především: Nálezy prehistorické již z nejstarší doby setkávají se s kulturou dosti vyvinutou, někde i vyšší, než shledáváme u nynějších některých divochů, nelze mluvit o prvotním náboženství, spíše o nejstarším známém, neboť nelze zjistiti, že by nebylo ještě starších objevů při neúplném dosud materiálu nalezeném. P. Schmidt*) praví: Nevíme, zdali existují ještě některé kmeny, které podávají obraz prvotního vývoje ducha lidského. Andrew Lang ve spisu *Myth, Ritual and Religion* (London, 1887) cit. u Schmidta str. 106 dodává: Naše informace nedostačují ještě, bychom utvořili vědeckou theorii o původu náboženství, a nikdy nedostačí. Za pleměny, jež musíme pokládati za nejbližší počátkům, jsou jiné, jichž předkové neznámí se ztrácejí ve tmě, jsou lidé jako my a lidé s duševními, mravními vlastnostmi, o nichž můžeme jen doklady si tvořiti, u nich náboženství se utvořilo za okolností, kterých přirozeně nemůžeme zjistiti.

To však ethnografové předhistoričtí zjistili, že u všech nalezených částí lidského plemeňe jsou známky kultury, způsob pochování ukazuje na úctu k mrtvým, na víru v život záhrobní, různé kresby, rytiny, malby v jeskyních (Cartailhac, *Grottes de Grimaldi*, Monaco 1912). Abbé Breuil kresby v jeskyních Altamira, Pindal, San-tian, Niaux ve Španělsku reprodukoval (život lovců,

---

*) L' origine cit. str. 249.

ženy tančící kolem muže, obrazy zvířat, soba) překvapují uměním, barvami. To jsou jen malé ukázky mrtvého města, kultury lidstva nám neznámého.

Než překvapuje velmi nápadná podobnost obrazů, rytin shledaných na př. u Eskymáků v Labradoru, Gronsku, kmene Čuči v Sibiři, i způsob života: lovecký, hlazení kůže kameny. Australané někteří užívají křemene tesaného, Indiáni jako za doby kamenné.

Abbé Breuil popisuje kresby v temné jeskyni v Altamíře, Alpera téměř nepřístupné a vyslovuje mínění, že to nemaloval člověk předhistorický pro zábavu, nýbrž že to byla asi svatyně, tančící ženy kolem muže že jsou obrazem nějakého obřadu posvátného, lebky srovnané a poloha kostí že ukazují pohřební pocty náboženské.

Tylor srovnává Tasmance s lidmi paleolithyckými, lovci mamutů, dle lámání křemene, různých nástrojů, potřeb domácích, kuchyňských. Ty ukazují na vzdělanost, vynalézavost, vkus, vyšší city.

Ale nejlépe řeší otázku náboženskou v prehistorii ne methoda vývojová ani sociologická, nýbrž kulturně-historická pomocí cyklů kulturních.

Různé stopy kultury materiální ukazují na kulturu duševní, jež právě vytvořila ony nástroje, prováděla obyčejně pohřební, náboženské.

Určité kruhy kulturní ukazují na nynější divochy, kteří celým životem, potřebami a nástroji podobají se oněm lidem prehistorickým. Možná s pravděpodobností odůvodněnou souditi, že měli i podobný stupeň náboženského života a vědomí.

Přirozeně, že i zde nenalézáme čistého rázu náboženství neporušeného, nýbrž již porušené bájemi, magií, ale což důležitě, možná tvrditi, že lidé předhistoričtí náboženství měli.

Ovšem čeká ještě veliká práce ethnology a archeology, by tuto otázku ještě dále studovali.

P. T. Mainage O. P. právě vydal zajímavé dílo *Les Religions de la Préhistoire, l'âge paléolithique* (Paris, Picard 1920) zpracované dle metody historicko-kritické, kde užil všech nových výzkumů ke zjištění náboženského života lidí předhistorických.

V jakém poměru jest ethnologie prehistorická ku křesťanskému stanovisku o prvotním zjevení?

I zde archeolog, ethnolog katolický má volné pole badání, drží-li se přesně zjištěné pravdy a nezabíhá-li k různým domněnkám nevědeckým.

Dle učení křesťanského zjevení prvotní dáno prvním lidem. Ti, byvše povýšeni do stavu nadpřirozené milosti Boží, ztratili hříchem tyto nemírné dary Boží nadpřirozené i mimopřirozené, klesli do bídy hmotné i duševní, ztráceli jak písmo sv. jasně naznačuje, čím dále, tím více čistou ideu Boha nejvyššího, jež udržovala se vedením Božím posléze v národu vyvoleném až do příští Kristova.

Ethnologie uvádí tyto neblahé následky pádu prvních lidí, úpadek lidstva mravní i náboženský.

Úkolem apologety jest na základě zjištěných fakt ethnologických a historických hájiti křesťanské dogma o nadpřirozeném stavu prvních lidí, o prvotním zjevení, o prvotním čistém monotheismu, a právě v ethnologii nalézá velmi mocného obhájce pravdy, kde možnost prvotního náboženství čistého jest tak jasně naznačena (dle kulturních cyklů); ovšem že doba, kdy prvotní zjevení se stalo a kdy první člověk se objevil na zemi, jest posunuta o několik tisíciletí dále, než jak dříve theologové řídíce se údaji bible stanovili.

Pozoruhodnou práci o této otázce napsal P. V. Schmidt; tuto práci přeložil a údaji z francouzské literatury doplnil P. Lemonnier O. P. pod názvem *La Révélation primitive et les données actuelles de la science*, Paris, Gabalda 1914; rov-

něž bohatý materiál i se stanoviska theologů a učenců katolických uveden jest v citov. článku *Homme* v *Dictionnaire apologetique* (Paris, Beauchesne 1912).

Závěr.

Studium srovnávací vědy náboženské jest nejvyšší důležitostí. Jde o nejsvětější statek lidstva, o náboženství, které člověka z prachu všedního života, ze světa hmotného povznáší k Tvůrci, k vyšším ideálům a mravní důstojnosti. Jde o kulturu křesťanskou, která zasvětila lidstvo pravé lásce k Bohu a k bližnímu a vedla k rozmachu vědy a umění tvořivou prací. Ale čím vyšší statky, tím více vydány jsou nebezpečí, útokům. Vylíčiti boj ducha lidského o tyto ideály náboženství a křesťanství — bylo úkolem práce této. Srovnávací věda náboženská měla býti baštou, odkudž ve jménu vědy mělo býti popřeno náboženství, sníženo křesťanství. Než povstávají obhájci na obranu a ne snad apologeté theologičtí, nýbrž učenci všech směrů lidské činnosti ducha, kteří v zájmu pravdy dějinné potírají theorie a domněnky, vybudované na nesprávných předpokladech.

Historická metoda razí si cestu k pravdě skrze různé výstřelky srovnávací snahy racionalistů, odpůrců nadpřirozeného rázu křesťanství. Křesťanství ukázalo právě v této vědě, že se pravdy báti nemusí, ale že pravda historická jen vyvýší jeho význam v dějinách.

A na obranu náboženství povstává ethnologie moderní a prehistorická, jež zjišťuje, že náboženství bylo vždy a všude nejdůležitějším činitelem lidstva a nositelem kultury. Novým směrem ethnologie kácí se mnohé předsudky, hlásané panující dosud teorií vývojovou, ale učí badatele, že náboženství, jeho původ, jest stále záhadou, že má

původ jinde než jen ve fantasii lidu, vede k tomu, by uznal Toho, jenž multifariam multisque modis mluvil k lidem

Učence ethnologie pak vede ke skromnosti, by s vynikajícím Margettem uznal, že na poli vědeckém první kapitola dějin náboženských jest nerozluštitelná.

Dr. Josef Hanuš.

Ukazatel jmen spisovatelů.

(Číslo značí stránku.)

Abbot 83	Breuil H. 161, 162
Abrahams 57	Breysig 142
Abulfazl 14	Bricout 11, 31, 60, 71
Acosta S. J. 13	Broglie de 27, 47, 58, 61
Akbar 14	Bros 5, 28, 36, 58, 64, 99, 104, 110, 152
Al-Berouni 14	Brosses de 19, 107
Alphandéry 26	Brückner 80
Anesaki 70	Brühl-Levy 56
Ankermann Ber. 149	Brunetière 56, 74
Anrich 80	Burnouf 25, 74
Apollodoros 8	Butler 83
Apuleius 76	Caird 43
Ardšer 14	Calmet 11
Assikinak 110	Capart 36, 63, 116
Augustin sv. 8, 11, 82, 89	Carpenter 32, 70 88
Aulard 27	Cartailhac 162
Baco 97	Carra da Vaux 28
Banner 14	Cicero 6,
Barth 63, 67, 73, 95	Clermont Ganneau 97
Bastian 7, 146, 147	Codrington 130
Baur Ferd. Chr. 22	Coe 88
Bhiktu-Ananda 32	Collins 15
Belot 90	Comte 85, 100, 107
Bernardino de Sahagun 13	Condamin 66
Blagden 138	Constant Benj. 18
Boas 57, 153	Court de Gebelin 17
Bochart 96	Creuzer 97
Boegner 90	Cumont 34, 63, 75, 80
Bonnald 22	Darmsteter 94, 109
Borchert 30, 105	Darwin 53
Bonnety 22	David E. 97
Bopp 24	Dauids Rhys 8, 32
Boucher de Perthes 147, 161	Dechelette 161
Bousset 85	Delacroix 88
Bouvier 28, 32, 35, 130	

- Delitzsch 65
 Deinokritos 9
 Dhorm 33, 66
 Dietrich 3
 Diodor Sic. 8
 Dionys Chrys. 68
 Dobschütz 34
 Duchesne 81
 Dupont 161
 Duperon Anquetil 23
 Dupuis 17, 35, 65, 97
 Durkheim 26, 42, 43, 85, 89, 90, 103, 112, 125, 134
 Edmunds 70, 72, 73
 Ehrenreich 142
 Eisenstädter 148
 Eisler 33, 60
 Eklektikové 9
 Empedokles 9
 Ermoni 28
 Eusebius Ces 12
 Evhemeros 9
 Eysinga Van 83
 Filostratos 8
 Flavius 8
 Flournoy 88
 Fossey 27
 Foucart 60, 63, 64
 Foy W. 149
 Frazer 40, 52, 110, 112, 114, 118, 126 n., 138
 Frobenius Leo 148
 Froschammer 103
 Gaidoz 51, 95, 142
 Gar e 68
 Gardner 83
 Gennep Van 64, 110, 116, 142, 152
 Gheyn Van den 69
 Gifford Skot 25,
 Giles 32
 Gillen 111, 114, 130 137
 Goblet d' Alviela 25, 29, 32, 34, 38, 41, 54, 103, 123
 Gräbner 145, 149, 153, 159
 Grandmaison 30
 Grant Allen 111
 Grimmové b atří 51
 Guimet 25
 Gunkel 83
 Guyau 42, 106, 123
 Chantepie de la Saussaye 29, 35, 38
 Cherbury Herbert 15
 Cheyne 70, 83
 Haberlandt 150
 Habert 28, 89
 Hall 83
 Hardy 63, 67, 71, 75
 Hartland Sid. 32, 142, 145
 Hartmann 116
 Harnack 83
 Havet 27
 Hegel 21, 46
 Hehn 66
 Helvetius 17
 Henrici 80
 Herakleitos 8
 Herder 18
 Hermippos 8
 Herodot 8
 Herrmann 36
 Hestermann 36
 Hesiodos 8
 Hinders Petril 32
 Höfding 88
 Holbach 17
 Hopkins 63, 67, 70
 Howitt 136
 Hrdlička Dr. 153
 Huart 27
 Huby S. J. 30, 36, 44, 48
 Hubert 27, 82, 89, 128, 134
 Hulst d' 31
 Humboldt Av. 146
 Hume 15, 16
 Huxley 88
 Jacquier 81
 Jacobi 80
 Jamblikos 8
 James W. 85
 Jan z Damašku 68
 Jan z Monte Corvino 12
 Jan z Torquemady 13
 Janet 88
 Janssen 33
 Jastrow Moris 32, 34, 41
 Jensen 65
 Jeremias 65, 98
 Jevons 63, 111, 121
 Jones P. 110
 Jonghe 116, 150

- Julián St. 25
 Jurien 14
 Justin sv. 81
 Kant 85
 Kassander 9
 King 88, 127, 129
 Kircher 14
 Klement Alex. 68
 Klement Dr. 35
 Krause Dr. Fr. 150
 Krickeberg 150
 Kritias 8
 Kugler 66
 Kuhn 94
 Labanca 29
 Lafiteau 146
 Lagrange 11, 55, 66, 81, 96, 106, 113
 Lajeune 99
 Lamarck 53
 La Mettrie 17
 Lamprides 79
 Lang A. 34, 52, 57, 63, 97, 103, 111, 135 násl.
 Leibnitz 20, 88
 Lemonnyer 28, 36, 159, 164
 Lenan Mac 111
 Leonardi 153
 Lessing 20
 Leubba 85
 Levi 27
 Levy 68
 Lippert 103
 Lobstein 91
 Locke 15
 Loisy 26, 33, 55, 66, 80, 91
 Loret 64
 Louis M. 28
 Lubbock 100, 111, 146
 Mainage 164
 Maistre de 22
 Man 137
 Manhart 51
 Marett 40, 122, 131
 Marillier 26, 41, 61, 111, 117
 Marko Polo 11, 69
 Martindale S. J. 30, 77, 81
 Maspero 63
 Maudsley 88
 Mauss 26, 57, 89, 128, 134, 153
 Menager 91
 Mercier Card 36
 Meyer 51
 Michelet 57, 88, 91
 Migne 82
 Millet 27
 Mikuláš z Kusy 13
 Momsen 68
 Moncean 27
 Moret 27, 35
 Mortillet G. 161
 Müller K. 97
 Müller M. 14, 23, 24, 45, 46, 59, 67, 92—95, 109, 138
 Munynck 89
 Nicolas Aug. 22
 Nicolson 35
 Niederle Dr. L. 161
 Nilloué 70
 Oldenberg 63, 67, 95
 Oltramare 33, 35, 67
 Orelli von 29, 31
 Origenes 82
 Otfried 97
 Pacheu 87
 Palderon 35
 Pausanias 8
 Peirce 86
 Pesch Chr. 30
 Peschel 146
 Pfeleiderer 70, 83
 Picavet 27
 Pinard S. J. 11, 36, 58, 81, 152
 Plato 9, 11, 88
 Plinius 8
 Plutarch 9, 75
 Porfyrios 8
 Poussin de la Vallée 28, 33, 67, 71
 Preuss 127, 129
 Quentin Dom. 69
 Raimund Lulle 12
 Raimund de Pennafort 12
 Ratzel 148
 Raynaud 26
 Real 70 94
 Reinach Sal. 25, 27, 32, 34, 43, 54, 63, 65, 80, 81, 97, 111, 114 násl., 120
 Reitzenstein 80
 Remusat 25
 Renan 70

- Renel 64
 Reuter 99, 126 násl., 135
 Reuterskiöld 116
 Reville A. 25, 26, 31, 42, 46, 105, 123,
 Reville J. 10, 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 26, 89, 94
 Reynaud 97
 Rhys Davids 32, 33
 Rhys John 32
 Ribaud 28
 Riviers 152
 Roger Bacon 13
 Rouffiac 55
 Roy Mgr. de 28, 53, 63, 104, 109, 113, 119
 Rückert 24
 Ruysbroeck 146
 Sabatier 91
 Salvatorelli 29
 Sanday 32, 33
 Sebillot 51
 Seidl 83
 Seignobos 27
 Seydel 70
 Shaftesbury 15
 Schanz 128
 Schell H. 30, 104
 Scheil 66
 Schleiermacher 19, 95
 Schmidt 30, 35, 36, 40, 98, 105, 116, 128 násl., 141 násl., 145, 149, 153, 157 násl.
 Schmiedel 83
 Schneider W. 30
 Schröder 67, 142
 Schwarz 94
 Schwartz 51
 Schweitzer 80
 Simrock 51
 Skeat 138
 Smith Rob. 111, 121
 Söderblom 30, 131
 Soltau 83
 Spencer Baldwin 111, 114, 130, 137
 Spencer John 14
 Spencer Herb. 55, 85, 95, 102, 111, 138
 Spinoza 20
 Stanntly 88
 Stapfer 91
 Starbuck 88
 Stoikové 9
 Strauss Fr. 22
 Strehlow 130, 137, 153
 Stucken 98
 Symons 35
 Terezie sv. 87
 Tertullián 12, 81
 Thavenet 110
 Thomas 152
 Thrilles 63, 116
 Thurnwald 153
 Tiele Com. 29, 46, 103
 Toland 15
 Toutain 27, 34, 55, 63, 64, 80, 96
 Touzard 28
 Turchi 29
 Tylor 33, 57, 100 násl., 105, 107, 111, 135, 138, 146
 Usener 83
 Valensin 27, 66, 69, 81
 Varro 8
 Vávra 105
 Vernes 26
 Virey 28
 Virroleaud 27, 66
 Volney 17
 Voltaire 16, 17
 Vossius 14, 96
 Waitz 138, 146
 Wellhausen 65
 Winckler 65, 98
 Windisch 71
 Winternitz 67
 Wolf 19
 Wobbernin 80
 Wundt 88, 126, 134
 Xenofones 8
 Zeitlin 26
 Zimmern 65, 98
 Zapletal 116.

Ukazatel věcný.

- Aetové 136, 138
Agnosticismus 91
Ahriman 79
All Fatherismus 139
Alpera 163
Altamira jeskyně 162, 163
Animismus 99 násl.
Anthropologická škola 99
Anthropos revue 30, 143
Aruntas 111, 130, 160
Arusité 160
Astrolatrie 124
Atharvaveda 14
Athis 77
Baïamé 136, 144
Bantuové 115, 125
Buddha 69—73
Buddhismus 14, 42
Bullroarer 130
Bumerang 157
Bundžel 136
Çakya Muni 73
Član 112, 158
Čingalové 160
Čiringa 130
Dafné 93
Daramulun 136, 159
Diana 93
Dendrolatrie 124
Elementar-Gedanke 147
Endymion 93
Essenská sekta 70
Ethnologie 145, 152
Ethnologická škola 145
Ethnologická společnost 146
Ethnologie primitiv. národů 155
Ethnologie prehistorická 161, násl.
Euhemerismus 9, 97
Exogamie 112
Fánové 116
Fetiš 106
Fetišismus 19, 107 násl.
Fideismus 91
Filologická škola 92
Folklore 51
Gandharva 73
Gilgameš epos 33, 65
Golden Bough 127
Grigri 108
Henotheismus 45, 95
Hierografie 38
Hierologie 38
Hierosofie 38
Historicko-kulturní škola 147
Homunculus 44
Horus 76
Humanismus 13
Hydrolatrie 124
Cheparas 136
Iainismus 43
Immanentismus 91
Initiation 119
Isis a Osiris 9, 76
Kari 138
Komparatisté 63
Kongres v Basileji 31
„ v Delhi 14
„ v Chicagu 31
„ v Leydē 35
„ v Lovani 35, 153
„ v Oxfordu 32

- Kongres v Paříži 31
 Krišna 69
 Křováci 136
 Kulturní kruhy 145, 148, 157
 Kult lebek 159
 Kult zvířat duší 103
 Kürnaïs 136
 Kybele 77
 Leitfossilien 156
 Leitmotive 156
 Litholatrie 124
 Loritja 160
 Luky Pygmeů 157
 Magie symbolická 126
 Magie sympathická 127
 Mahabharata 69
 Mana 130
 Mara 71
 Marduk 65
 Matriarchát 113, 156
 Maya 72
 Memgangan 136
 Melanesané 130
 Misionáři 12, 99, 111
 Mithra 75
 Mithraismus 75–83
 Mon-Kmer 149
 Monotheismus 101
 Musea národopisná 151
 Museum Guimetovo 25
 Museum v Trocaderu 108
 Mysérie eleusinské 75
 Mythologické teorie 96
 Náboženství citu 19
     "   hodnot 88
     "   humanity 85
     "   přirozené 15, 21
 Negrillové 125, 136
 Negritové 138
 Negrové 115
 Nurelli 136
 Nurrunderé 136
 Oběť býka Mithrova 78 násl.
 Orendá 130
 Pali text 73
 Panbabylonismus 65–66
 Panbuddhismus 66–75
 Patriarchát 113, 156
 Pitakas 72
 Pragmatismus 57, 85
 Prak 158
 Preanimismus 122
 Premagismus 126
 Psychologické teorie 85
 Pygmeové andamanští 137
 Racionalismus 15
 Relativismus náboženský 57, 86
 Rozdělení náboženství dle
     Tiele 46
 Rozdělení náboženství dle He-
     gela 21–22
 Rozdělení náboženství dle Re-
     villea 46
 Rozdělení náboženství dle de
     Broglie 47
 Rozdělení náboženství dle M.
     Müllera 46
 Semangové 136
 Semantika 95
 Signa římská 64
 Sociologická škola nábožen-
     ská 89
 Soter 82
 Spiritualistická filosofie 84
 Sutry 71
 Synkretismus 10, 75
 Tabu 117
 Tabuismus 114, 117 násl.
 Talisman 108
 Theismus 135
 Theogonie Hesiodova 8
 Theorie astrální 97
 Theorie stěhování 148
 Theorie vypůjček 147
 Theorie vývojová 53
 Totem 110 násl.
 Totemismus 100
 Tradicionalisté 96
 Upanišády 14
 Urabunas 115
 Ústav Smithsonian 146
 Vedy 14, 24
 Völker-Gedanke 147
 Wiradžiris 136
 Wurnudžeri 136
 Yinové 136
 Zasvěcení Mithrovi 79
 Zasvěcování v Australii 118, 130
 Zend-Avesta 14, 18
 Zoolatrie 124
 Zoroaster 8, 9

Tiskové opravy.

Str.	15 ř. 3.	místo: narionalismu	čti: racionalismu
	24 pozn.	„ Review	„ Review
	32 ř. 14. shora	1918	1908
	70 v textu ř. 2.	od konce Christjam	čti: Christian
	80 ř. 1. pozn.	místo: pains	čti: paiens
	90 ř. 8. zdola	„ conseption	čti: conception
	91 ř. 19. shora	„ immonentni	„ immanentní
	102 ř. 22.	„ obstraktní	„ abstraktní
	105 ř. 6. pozn.	„ Schmeidera	„ Schneidera
	111 ř. 23. shora	„ tetomovu	totemovu
	111 ř. 28.	„ nothern	northern
	112 ř. 2.	„ Relixions	„ Religions
	115 ř. 18.	„ Bantunů	„ Bantuů
	117 ř. 3. pozn.	„ v Maori	„ u Maoriů
	128 ř. 7. shora	„ preanimismez	čti: preanimisme
	131 ř. 5. pozn.	„ Beting	„ Being
	141 ř. 2. zdola	„ Magie	„ Magic.

OBSAH.

Předmluva .	Stránka . 3—5

Díl I.

Dějiny srovnávací vědy náboženské .	6—37
I. Období počátků této vědy	6—23
1. Nejstarší filosofie řecko-římské	6—10
2. Od počátku křesťanství až do racionalismu XVIII. stol.	10—15
3. Směr racionalistický	15—23
II. Dějiny náboženství jako samostatné vědy náboženské	23—31
Kongresy náboženské vědy .	31—37

Díl II.

Dějiny náboženství	37—83
I. Jejich pojem a předmět	37—39
II. Předmět dějin náboženských	39—45
III. Základní formy náboženské a rozdělení náboženství	45—48
IV. Methoda srovnávacích dějin náboženských .	48
1. Pravidla pro methodu historickou .	49—58
2. Methoda srovnávací .	58—62
3. Předmět srovnávací	62—63
4. Smělé theorie komparatistů .	63—83
I. O původu náboženství .	63—64
II. O původu křesťanství .	64
1. Panbabilonismus .	65—66
2. Panbuddhismus	66—75
3. Sinkretismus, mithraismus .	75—83

Díl III.

Dějiny náboženství: I. O původu náboženství	83—165
1. Theorie psychologické: W. James a Leubba, Höf- ding, Wundt	85—89
2. Škola sociologická	89—91
3. Theorie filosofická, immanentismus .	91—92

	Stránka
II. O původu náboženství: Škola filologická .	92—99
1. Theorie M. Müllerova o nemoci jazyka	92—95
2. Theorie mythologické (alegorická, symbolismus, ikonografická, anthropologická psychologická, astrální)	96—98
Škola anthropologická .	99—145
I. Animismus . . .	99—103
Kritika animismu . . .	104—107
Soustavy animistické:	107—122
Fetišismus .	107—110
Totemismus .	110—117
Tabuismus . . .	117—122
II. Preanimismus .	122—145
1. Naturismus .	123—126
2. Premagismus	126—135
3. Theismus (A. Lang, P. Schmidt)	135—145
Škola ethnoilogická, theorie historicko-kulturní . . .	145
1. Škola ethnologická starší .	147—149
2. Škola historicko-kulturní . . .	149—155
A. Ethnologie národů primitivních .	155—160
Přehled kulturních kruhů	157—159
B. Ethnologie prehistorická a problem náboženský .	160—165
Závěr .	165—166

Zda-li smrtí všemu konec? — Ježíš Kristus — kdo jest? — Zda-li pravda, že církev katolická nehodí se již pro XX. století? — Co jest příčinou, že jest tolik nevěrců? — Výtečný lék duši zraněných — svátost pokání. Cena 3.—.

K a d e ř á v e k E. Dr., **Obrana základů víry katolické.** Obsáhlé dílo z pera filosofa-kněze pojednávající co nejpodrobněji o námitkách proti katolické víře. Díl I. a II. (424 a 315 str.) Cena obou dílů 28.50.

— **O jsoucnosti a bytnosti Boží.** Filosofické úvahy. Díl I. O jsoucnosti Boží. (108 str.) Cena 2.40.

Díl II. O bytnosti Boží. (214 str.) Cena 4.80.

K r a t o c h v í l J o s e f Dr., **Věda a víra ve filosofii středního věku.** Důkazy o souladu mezi vědou a vírou, mezi zjevením a filosofií. Obsah: Počátky filosofie křesťanské. — Scholastika. — Synthesa filosofická. — Scholastika XIV. a XV. století. (91 str.) Cena 2.—.

K r o s e F. J. A., T. J., **Jak náboženské vyznání působí na mravnost.** Odpověď na výtky jinověrců o mravní inferioritě katolíků na základě dat statistických, historických a sociologických. České autorisované vydání pořídil Dr. K. Kašpar (90 str.) Cena 2.—.

N i k o l a s A u g u s t, **Mimo církev není spásy.** Studie o nesnášlivosti církve a vyvrácení podobných tvrzení. (Vyňato ze spisu: Filosofické studie o křesťanství.) Dle VII. vyd. francouzského přeložil V. Kameš. (82 str.) Cena 2.—.

Ř e h á k K. L. Dr., **Album katolíků, t. j. abecedně seřazená sbírka nejčastějších útoků na církev katolickou a prostonárodně sepsaných odpovědí na ně.** Doporučujeme zvláště řečníkům na schůzích k rychlému se orientování. Díl I. obsahuje 83 pojednání. (160 str.) Cena 3.—.

P o h u n e k F r., **Antika a křesťanství.** Nepokrytá pravda o t. zv. kultuře starého pohanství čili

Apologie (obrana) víry katolické.

B ě l i n a J a n, **Bible a věda.** Rozhovory o námitkách proti Písmu svatému. Na francouz. podkladě upravil... (140 str.) Cena K 3.—

— Rozumem ku pravdě. Obrana víry katolické. (204 str.) Cena 2.—.

B o t t a u J a k u b, **Víra katolická dokázaná a obhájená slovy a důvody nepřátel.** Ve výběru z vlastiny podává Frà Jos. Mergl. (235 str.) Cena 5.—

C á m a r a F r. T o m. O. S. A. **Nábožensví a věda.** Odpověď na Draperovy Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou. Dle III. vyd. s povolením spisovatelovým ze španělštiny přeložil A. Frecr. (449 str.) Cena 9.60.

Č e r n o v s k ý F. D r., **V záři antického slunce.** Panu J. S. Macharovi věnuje... (32 str.) Cena —.30.

D u i l h é F. d e S a i n t - P r o j e t, **Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních.** 4 vyd. se svol. spisov. přelož. Dr. A. Podlaha. (383 str.) Cena 8.40.

H a m e r l e O., **Světlo pravé či bludné?** Úvahy apologetické. Pro vzdělanější čtenáře z německého přeložil E. Kovář. (211 str.) Cena 3.20.

z H a m e r s t e i n ů L e v, **Od atheismu k plné pravdě.** (Edgar.) Ve formě rozmluv a dopisů vyměňovaných mezi nevěrcem a knězem, obhájená a dokázaná pravost církve katolické. Autorisovaný překlad dle IX. vyd. pořídil Al. Svojsík. (210 str.) Cena 4.60.

H r a d s k ý V. (Fr. Zák), **Náboženství budoucnosti žádné náboženství.** Polemika proti vývodům p. prof. Krejčího. (128 str.) Cena —.80.

J a n ů M., **Casová hesla.** Sedmeřo přednášek na obranu víry katolické při sv. misiích v chrámu Páně sv. Mikuláše v Praze. (87 str.) Cena 1.—.

— **Zpět k Bobu a k církvi.** Časové úvahy. O b s a h : Zda-li dosud pravda, že máme žítí v bázni Boží?

o antice dle historických dokladů a obrana křesťanství proti hlasatelům kultu antického: (116 str.) Cena 2.50.

Schneider Č. M. Dr., **Základní nauky církve katolické, jak je podává a proti moderním bludům sociálním hájí papež Lev XIII.** Z projevů papežových sestavil Dr. Č. M. Schneider, české vydání se svolením autorovým pořídil V. Müller (443 str.) Cena 9.40.

Špaček Richard Dr., **Božství Ježíše Krista.** Apologeticko-dogmatická úvaha. (144 str. Cena 2.60.

Zahm J. A., C. S. S. C., **Věda a učenci katoličtí.** (Věda a církev.) — Katoličtí učenci a jejich díla. — Katolická dogma a vědecký dogmatismus. — Přátelé a nepřátelé vědy.) Dle II. anglického vydání s dovolením spisovatelovým přeložil Th. C. Václav Hazuka. (146 str.) Cena 3.—.

Laskavé objednávky vyřizuje:

V. Kotrba, knihkupectví, antikvariát, obchod hudebninami, Praha-II., Pštrossova 198.